NUMMER 8 MAART 2021

NIEUWSBRIEF

Het Merkske

Het Merkske ter hoogte van Castelré
(foto: Senne Verschraegen)

staatsbosbeheer

natuurpunt

Provincie Antwerpen

Waterschap Brabantse Delta

AGENTSCHAP NATUUR & BOS

Vlaanderen is natuur

INHOUD

4 Een jaar lang vogels kijken langs het Markske
Johan Coertjens

11 Trektellen op de Castelreesche Heide
Stijn Leestmans

20 Een nieuwe bewoner - de knoflookpad
Loïc van Doorn, Johan Auwerx, Bruno Picavet, Jeroen Speybroeck

22 Dagvlinders Bart Hoeymans

27 Nachtvlinders in het merkske
Bart Hoeymans

30 Waargenomen libellen 2020
Jurgen van der Schans

33 Vier jaar libellen en waterjuffers uit het Moer-, Kerkemoer (201-2020) Dirk Eysermans

37 Kruisbeemden, Ruitervelden, Manke Gooren.

Johan Coertjens

41 Inventaris van land-zoetwater slakken en tweeklep-pigen in Zondereigen en Baarle-Nassau Leo Dufraign

50 Bestuurlijke bijeenkomst “Grenzeloos sterk Merk(ske)”

52 Rioleringswerken en beekherstel voor Merkske in voorbereiding Bart Hoeymans

53 Uniek pilootproject in stroomgebied Merkske rond afvalwaterstromen bij landbouwbedrijven VMM

54 In memoriam Roeland Librecht

55 Ruilverkaveling Zondereigen zorgt voor snellere natuurwinst dan verwacht VLM

57 Natuur.ambassadeurs Drej Oomen

59 Het Merkske vanuit de lucht Senne Verschraegen

62 Natuurinclusieve landbouw Theo Bakker

65 LIFE-project Nardus & Limosa Luc Van Assche

72 Inrichtingswerken 'Gronden Simons' Ted Overmeer

74 Nieuw bos in Haldijk Ted Overmeer

76 Schapenbegrazing Liza Van Velzen

78 Beheer 2020 Bart Hoeymans

EEN JAAR LANG VOGELS KIJKEN LANGS HET MARKSKE

Johan Coertjens

In 2020 onderzochten we een klein deel van de vallei van het Merkske op diverse soortgroepen, waaronder vogels. Het onderzoeksgebied omvat 3 deelgebieden m.n. op Vlaams grondgebied: de Kruisbeemden en de Ruitervelden oost en op Noord-Brabants grondgebied: de Manke Gooren (zuid-oost) als onderdeel van de Broskens. Het Markske vormt op de meeste plaatsen de rijksgrens.

Het Vlaamse terrein heeft een meer open karakter doorsneden met jonge houtkanten. Het Noord-brabantse gedeelte oogt kleinschaliger door de al hoog opgeschoten houtkanten als perceelscheiding. Het ganse terrein ligt ten noorden van Zondereigen, ten westen van de baan Zondereigen – Baarle. Door het gebied loopt van noord naar zuid het onverharde Ginhovens baantje en sinds enkele jaren loopt er een knooppuntenwandelpad via het Kruisbeemden- en Ruiterveldenpad. Het gebied wordt ontwaterd door Het Markske als hoofdloop en de Rijt als zijloop, die op haar beurt de Kluisloop opneemt. Verder zijn er nog tal van ondiepe greppels aanwezig in de beemden en een heel diepe gracht langs het Ginhovens baantje .

Het Markske is één van de bovenlopen van het Merkske en wordt zo genoemd vanaf de Zondereigenbrug tot Vosters schoor (samenvloeiing met Noordermark) . De bovenloop van het Markske wordt dan weer Schouwloop genoemd, die zijn oorsprong vindt in het Eindegoorven.

Situering van het gebied rond het Markske. (groene lijn = begrenzing)

Resultaten

Van dit onderzoek heeft de auteur een uitgebreid verslag opgemaakt dat eventueel opgevraagd kan worden. In dit artikel beperken we ons tot de samenvattende tabellen en een korte bespreking van een selectie broedvogels.

In totaal werden er 103 vogelsoorten waargenomen waaronder:
48 soorten zekere broedvogels in het gebied.

BROEDVOGELS		
	Soort	*Aantal*
1	Blauwborst	1 à 3
2	Boomkleuer	1 à 2
3	Boomkruiper	2 à 3
4	Boompieper	6 à 8
5	Bosrietzanger	5 à 6
6	Dodaars	1
7	Fazant	3 à 4
8	**Fitis (K)**	**4 à 5**
9	Gaai	2
10	Geelgors	5 à 6
11	Grasmus	10 à 12
12	**Graspieper (B)**	**2 à 4**
13	Groene Specht	1 à 2
14	Groenling	1 à 2
15	Grote Bonte Specht	5 à 6
16	Heggenmus	6 à 10
17	Holenduif	5 à 6
18	Houtduif	ca. 10
19	Houtsnip	2 à 3
20	Kauw	5 à 7
21	**Kievit (B)**	**ca. 2**
22	Kleine Bonte Specht	2 à 3
23	Kleine Karekiet	5 à 6
24	**Kneu (K)**	**3 à 4**
25	Koekoek	1
26	Koolmees	13 à 16
27	Meerkoet	1
28	Merel	10 à 12
29	**Nachtegaal (K)**	**3 à 4**
30	**Patrijs (K)**	**1**
31	Pimpelmees	12 à 15
32	Putter	4 à 5
33	Rietgors	3 à 4
34	Roodborst	8 à 10
35	Roodborsttapuit	6 à 8
36	Spotvogel	3 à 5
37	Spreeuw	8 à 10
38	Sprinkhaanzanger	1
39	**Staartmees (K)**	**3 à 4**
40	Tjiftjaf	15 à 20
41	Tuinfluiter	4 à 5
42	Vink	8 à 10
43	**Wielewaal (B)**	**1 à 2**
44	Wilde Eend	2 à 3
45	Winterkoning	10 à 12
46	Zanglijster	4 à 5
47	Zwarte Kraai	3 à 4
48	Zwartkop	8 à 10

K = Kwetsbaar, B = Bedreigd volgens IUCN 2016

Graspieper
foto: Luc Van Assche

20 soorten die mogelijk in de buurt broeden en/of een langdurige binding met het gebied hebben.

BROEDVOGELS in de buurt en/of met binding in het gebied		
	Soort	*Activiteit*
1	Blauwe Reiger	foerage en roest
2	**Boerenzwaluw (K)**	**foerage**
3	Boomvalk	foerage
4	Bosuil	foerage
5	Buizerd	foerage
6	Ekster	nestmateriaal+ foerage
7	Grauwe Gans	foerage
8	Havik	foerage
9	**Huismus (K)**	**foerage**
10	Huiszwaluw	foerage
11	**IJsvogel (K)**	**foerage**
12	Kerkuil	foerage
13	Nijlgans	foerage
14	Ransuil	foerage
15	Scholekster	foerage
16	Sperwer	foerage
17	Torenvalk	foerage
18	Wespendief	foerage
19	**Wulp (B)**	**foerage**
20	Zwarte Specht	foerage

"Vroeger nam men op veel plaatsen, waaronder de Kempen, aan dat de Koekoek in de winterperiode veranderde in een Sperwer"

35 soorten broeden niet in het gebied (overwinteraars, pleisteraars en/of doortrekkers).

WINTERGASTEN, PLEISTERAARS die niet in de nabijheid broeden	
	Soort
1	Aalscholver
2	**Bergeend**
3	Bonte Vliegenvanger
4	Boomleeuwerik
5	Gele Kwikstaart
6	Goudhaan
7	Gierzwaluw
8	Grauwe Vliegenvanger
9	Groenpootruiter
10	**Grote Canadese Gans**
11	Grote Gele Kwikstaart
12	**Grote Lijster**
13	Grote Zilverreiger
14	Kleine Mantelmeeuw
15	Kokmeeuw
16	Kolgans
17	Koperwiek
18	Kramsvogel
19	Kwartel
20	**Lepelaar**
21	Oeverloper
22	Ooievaar
23	Paapje
24	Sijs
25	Soepgans
26	Stads/Sportduif
27	Tafeleend
28	Tapuit
29	Toendrarietgans
30	Veldleeuwerik
31	Vuurgoudhaan
32	Watersnip
33	Wintertaling
34	Witgat
35	Witte Kwikstaart

Een kleine selectie uit de 48 broedvogelsoorten

Koekoek *(Cuculus canorus).*

Volksweetje: Vroeger nam men op veel plaatsen, waaronder de Kempen, aan dat de Koekoek in de winterperiode veranderde in een Sperwer.
Status: broedvogel

De eerste koekoek hoorden we op 12 april roepen. Regelmatig werden 2 roepende koekoeken tegelijkertijd gehoord. Meer dan waarschijnlijk is de kleine karekiet hier één van de waardvogels.
Op 12 augustus weet John Sprangers nog een juveniele koekoek te fotograferen. De ouders van deze vogel waren dan al op weg naar hun winterkwartieren in sub-equatoriaal Afrika.
De laatste keer dat we de Koekoek hoorden was op 13 juni. Ze zijn dus maar een dikke 2 maanden actief in het gebied.
Op het menu van de Koekoek staan vooral harige rupsen waaronder de rupsen van eikenprocessierups.

Graspieper *(Anthus pratensis).*

Volksnaam: weidepieper (zo noemt Segers hem nog in 1948) en hut (Beerse, Merksplas naar de roep) worden ze hier ook wel eens genoemd. In Zondereigen zou men vroeger van een “venpijp” gesproken hebben. (Segers)
Status: broedvogel met 2 tot 4 koppels.

Vroeger was de graspieper een gewone soort van de heidevelden. Na de ontginning van de heidevelden wist de graspieper zich aan te passen en verhuisde hij mee naar de weides, waar hij nu tot broeden komt op de flanken van grachten en greppels. Het is één van de vele weidevogelsoorten die het de laatste decennia erg slecht doen. We zijn dan ook erg blij met de 2 tot 4 koppels in ons kleine werkingsgebied.
De graspieper wordt het ganse jaar door waargenomen. Vooral in de winter-, vroege voorjaarsperiode en de herfst komt de graspieper in (grote) groepen voor. Regelmatig werden vluchten van 20 à 40 ex. gezien met een maximum van 80ex. op 1 maart en 60 op 2 oktober. Vanaf april worden nog slechts individuele ex. of koppels gezien/ gehoord. Opvallend is dat er slechts 1 waarneming is vanuit het Nederlandse gedeelte van het gebied. De soort werd het vaakst waargenomen op de terreinen langs het Ginhovens baantje. Dit gedeelte heeft een meer open en schraler karakter.

Blauwborst *(Luscinia svecica cyanecula)*

Volksnaam: wordt in N.Brabant ook wel eens pauwstaartje genoemd.
Cyanecula staat voor de bij ons voorkomende Witsterblauwborst.
Status: broedvogel met 1 à 3 koppels.

Op 28 maart hebben we onze eerste blauwborst gezien en gehoord. Uiteindelijk werden op 4 verschillende locaties worden zingende mannetjes waargenomen.
Op 1 mei was één van deze locaties (gelegen in een ruuigtestrookje langs landbouwgebied) geklepeld waardoor dit broedsel verloren is gegaan. Opmerkelijk is het verborgen, stille leven dat de Blauwborst lijdt tijdens zijn broedperiode (van 12 april tot 5 juni werden geen blauwborsten gehoord, noch gezien). Een tijdje gingen we ervan uit dat we met doortrekkende vogels te maken hadden. Gelukkig konden we tijdens de eerste decade van juli weer alarmerende Blauwborst zien en horen. Op 11 juli telden we 3 jonge Blauwborsten.
Na deze datum werd de soort niet meer waargenomen in het gebied.
De soort is niet nieuw voor het gebied daar er in de periode 2017-2018 diverse losse waarnemingen terug te vinden zijn in waarnemingen.be en waarneming.nl.
Tot het einde van de vorige eeuw was de blauwborst voor de streek een eerder schaarse broedvogel. Van 1980 tot 1994 groeide de populatie in de Biesbosch spectaculair aan (van 650 naar iets meer dan 2000 paar) door het uitbreiden van geschikt habitat. Deze climax (overbevolking van de Biesbosch?) heeft wellicht tot uitbreiding in onze richting gezorgd.
We kwamen de soort (in maart en april) tegen aan perceelsgrenzen met opslag van wilg, berk, els, riet en braam op natte bodem . Er was altijd een greppel of gracht in de buurt aanwezig.

Blauwborst
foto: Geert Brosens

Nachtegaal *(Luscinia megarhyncos)*

Status: broedvogel met 3 tot 4 koppels (datumgrenzen : 5 mei – 20 juni)

Het ideale leefgebied van de nachtegaal bestaat uit ruige struwelen en vochtige bossen met een ondergroei van Brandnetels, Braam, en andere ruigtekruiden.

Onze eerste nachtegaal hoorden we op 15 april zingen langs het Ginhovens baantje. De eerste 2 à 3 weken na aankomst zijn de nachtegalen het nadrukkelijkst aanwezig. Eenmaal gepaard wordt de soort aanzienlijk stiller. Na 20 mei werd het alweer helemaal stil in het nachtegalengebied.

In de onmiddellijke nabijheid van het gebied konden registreerden we nog 4 zangposten. In de ruimere omgeving zijn er nog uitstekende leefgebieden voor de soort terug te vinden. Te denken valt aan de Broskens, Vosters schoor, Halsche Beemden en het Moer.

De nachtegaal blijft een koestersoort voor de vallei van het Merkske.

Roodborsttapuit *(Saxicola rubertra p)*

Volksnaam: in het Turnhoutse spreekt men van 'wietek'. In Noord-Brabant hoort men wel eens van een teerpotje spreken.

Status: broedvogel met 6 à 8 koppels.

De roodborsttapuit is soort van het 'open landschap' met veel structuur. Je kan gerust spreken dat het een kenmerkende soort voor ons onderzoekgebied.

De vroegste waarneming werd gedaan op 4 maart. De soort werd het meest waargenomen ten westen en oosten van het Ginhovens baantje. Het mannetje zingt meestal vanaf een paaltje, prikkeldraad of de top van struik, bijna altijd bij een kruidrijke gracht in de buurt.

Op 26 november werd het laatste mannetje genoteerd. Met het zachter worden van de winters blijven er hoe langer hoe meer roodborsttapuitjes 'hangen'. Steeds opletten op overwinteraars dus want in Januari 2021 werd nog overwinteraar in het gebied genoteerd.

Spotvogel *(Hippolais icterina)*

Volksnaam: "Te Weelde noemen de menschen den spotvogel "den boonenplanter" zegt pastoor Segers . Dit heeft te maken met de aankomsttijd van de spotvogel rond 10 mei, de datum waarop ze in Weelde blijkbaar de tijd rijp achtten om bonen te planten. Een "Kakeduut" wordt hier ook wel eens gezegd omwille van zijn driftige alarmkreet in de buurt van zijn nest.

Status : broedvogel met een 4-tal koppels (3 à 5).

De eerste spotvogel hoorden en zagen we op 3 mei bij de voormalige visvijver. De vogel imiteerde hier ook de kievit. Volgens Paulussen broedt de spotvogel in onze streek in 80 % van de gevallen in braamstruweel op een hoogte van 1 à 2 meter.

Op 7 augustus wordt de laatste spotvogel genoteerd in het gebied.

Kneu (man)
foto: Riet De Strooper

Roodborsttapuit
foto: Geert Brosens

Wielewaal *(Oriolus oriolus)*

Volksnaam: In de Kempen spreekt men wel eens van de “gèle wiewauw” en rond Antwerpen sprak men ook wel eens van de “kersenweewaal”
Status : broedvogel met 1 koppel (mogelijk een 2de).

De eerste Wielewaal werd op 7 mei gehoord, de laatste op 15 augustus. Alle waarnemingen gebeurden langs de loop van het Markske. Op 16 mei hoorden we 2 verschillende wielewalen zingen.
In het gebied werden 2 clusters met zangactiviteit genoteerd. Eén van deze 2 zangposten bevond zich in het werkingsgebied, het 2de koppel kan ook net buiten het gebied tot broeden gekomen zijn. Op 25 juni zagen we een fel alarmerende en druk op en neer vliegende wielewaal kauwen verjagen bij de dode Canada’s langs het Markske. Op 15 augustus zien en hoorden we minstens 2 wielewalen krijsend in een bosje met dode fijnsparrenbosje, waar deze vogels zich vooral ophouden in de berken. Dit was trouwens de laatste maal dat we wielewaal, in het gebied, hoorden of zagen.
Dat de wielewaal vroeger een talrijkere broedvogel was dan heden ten dage blijkt wel uit de geschriften van Segers en Paulussen.
Segers vond in een beperkt gebied ten Westen van Turnhout (tussen de straatwegen op Antwerpen en Gierle) in 1943 tussen 18 mei en 4 juni 10 nesten (3 in Canadapopulier, 2 in eik, 2 in berk, 2 in els, 1 in gewone den). Hieruit blijkt dat om het even welke boomsoort kon gekozen worden als broedplaats.
Willem Paulussen maakt het nog straffer: “ongeveer 40 jaar geleden (ca 1950) had elk dorp 10-tallen broedende paren. In 1970 begon een sterke afname, waarna in het midden van de jaren 80 het aantal weer wat toenam. In 1954 telde Willem in zijn gehucht Zevendonk 60!!! Paren. In 1991 waren er nog slechts 7 paren te vinden. In ieder geval blijft het Merkske (met zijn beperkte aantal broedparen) een belangrijk gebied voor de soort.

Kneu *(Carduelis cannabina)*

Volksnaam: kneuter, kneutje, heikneuter
Status: broedvogel met 3 à 4 broedpaar.

Vanaf 3 april werden regelmatig groepen (3, 5 en 7 ex.) Kneus in het gebied waargenomen. Op 4 april hoorden we de eerste vogel zingen. Koppelvorming geschiedt blijkbaar direct na aankomst en gaat door tot ca. 25 april. Vanaf die datum werden enkel nog baltsende, zingende vogels en/of koppels waargenomen. Vanaf september zagen we dan weer grotere foeragerende vluchtjes van 13 ex. op 10 sept., 15 ex. op 13 sept. En 5 ex. op 23 oktober.
De meeste waarnemingen van zowel baltsende als foeragerende kneus werden gedaan langsheen het Ginhovens baantje.
De kneus houden vooral van (on)kruidzaden langs wegen en op akkers. Pastoor Segers zegt hierover : “Als gij in den zomer kneutjes in een aardappelveld betrapt, moet gij ze eens aandachtig volgen; dan zult gij zien dat zij daar waar Panicum crus Galli- vogelvoet, hanepoot, of zooals men rond Antwerpen zegt: “vogelenzaad” groeit, niet weg te slaan zijn. Gedurende den oorlog 1939-1944 mocht ik dat ieder jaar ondervinden op de akkers van Zondereigen”.
Verder noemt Segers nog als favoriet voedsel: smalle weegbree, raapzaad en paardenbloem Zelf zag ik de vogels regelmatig eten van de zaadjes van varkensgras en brede weegbree (tredplanten langs Ginhovens baantje) eten.

Putter *(Carduelis carduelis)*

Volksnaam: distelvink
Status: broedvogel met 4 à 5 paar.

De Putter vertoeft het ganse jaar door in het gebied. Op 10 januari werd een groepje van 10 en op 6 december een vluchtje van meer dan 20 distelvinken gezien. Vanaf eind maart vallen deze groepjes uit elkaar in zingende/baltsende vogels. Soms zijn de zangposten slechts enkele 10-tallen meters uit elkaar gesitueerd (Ginhovens baantje). Putters broeden dan ook graag in los kolonieverband.
De putter is een recente verschijning als broedvogel op de zandgronden van de Kempen. Noch Segers (1943), noch Paulussen (1993) vermelden hem als broedvogel in onze contreien. De atlas van

Graspieper
foto: Riet De Strooper

de West-Brabantse broedvogels (2007) toont hem vooral in de rivier- en zeekleigebieden. De putter is 1 van die vogels die de laatste jaren in de lift zit. Ook in de dorpskernen zie je meer en meer putters tot broeden komen. Hier bieden de moderne laanboompjes, waarvan de kruinen elk jaar gesnoeid worden, met een compacte groeivorm een mooie broedgelegenheid. Vergelijk het maar met de Spaanse en Franse dorpspleintjes met hun bolacacia 's waarin de puttertjes hun nesten bouwen.

Op trek was de putter destijds een geliefde vogel voor de vogelvangers. In de natuurgebieden profiteert de Putter zeker van het behoud van distels als akkerdistel en kale jonker. De soort maakt ook dankbaar gebruik van rommelhoekjes die braak blijven liggen, niet gemaaide stroken en kleine zaadakkertjes. Op deze plaatsen zijn tot ver in de winter genoeg zaden te vinden.

We zagen putters oa. foerageren op : akkerdistel, zwarte els, berk en boerenwormkruid.

Geelgors *(Emberiza citrinella)*

Volksnaam: Schrijver (naar de met een pen getekende lijntjes op de eieren).

Status: broedvogel met geschat aantal 5 a 6 broedkoppels, waarbij 1 nest bij toeval op zoek naar slakken gevonden werd.

Met dit aantal kunnen we gerust spreken van een kenmerkende soort voor de streek. Ook op nabije Tommelsche heide, Singelheide, Witte Bergen en Broskens broeden verschillende koppels.

Op 15 februari worden de eerste Geelgorzen (4 ex.) langs het Ginhovens baantje gezien. Op 26 februari weerklinkt voor het eerst de vijfde van Beethoven in de Kruisbeemden. Pastoor Segers zegt dat men in Merksplas deze zang als volgt omschrijft : "Daar zit een beest op mijnen kop... en ze steekt subiet".

De Geelgors is een soort die graag genoteerd wordt door wandelaars en spotters. In totaal wordt de soort door 23 verschillende mensen in ons gebiedje doorgegeven op de invoerportalen waarneming(en).be/nl. Om de broedlocaties uit al deze waarnemingen te filteren moeten al deze punten aan de eigen waarnemingen getoetst worden.

Veel waarnemers noteren de waarneming immers op de locatie waar ze staan (op pad of baan) wat dus niks zegt over de exacte locatie en het territorium (hierbij een oproep om de exacte locatie te noteren bij een waarneming). Op 5 april werd nog een foeragerend groepje van 7 geelgorzen gezien, terwijl de eerste mannen al een vaste zangpost hebben bezet. Proberen de mannen uit dergelijke groepjes nog wijfjes aan te lokken of zijn ze dan al gekoppeld? Het noteren van de geslachten in dergelijke groepjes (en anders ook) is aangewezen.

TREKTELLEN OP DE CASTELREESCHE HEIDE

Stijn Leestmans

Sinds 2006 is er een trektelpost op de Castelreesche Heide en dus was het jaar 2020 het 15de jaar trektellen op de Castelreesche Heide. Hoogtijd voor een overzicht!

Trektellen kan je het hele jaar door doen (zoals sommige telposten in de Lage Landen ook effectief doen). Natuurlijk zijn de interessantste periodes de momenten dat trekvogels in het voorjaar naar hun broedgebieden vliegen en in het najaar naar hun overwinteringsgebieden. Wij tellen alleen in het najaar omdat de aantallen dan beduidend hoger zijn (oa door juveniele vogels die meetrekken).

Vanaf eind augustus tot begin november wordt elke overtrekkende vogel geteld vanaf zonsopgang tot (meestal) de middag. Op sommige dagen als er roofvogeltrek wordt verwacht dan proberen we ook eens wat langer te tellen.

Alle trektellingen worden bijgehouden op de website:
www.trektellen.nl.

De afgelopen 15 jaar is het trektellen op de telpost toch beduidend veranderd. We hebben nog steeds een verrekijker en telescoop, maar de hulpmiddelen zijn vergroot. Elke vaste teller heeft ondertussen zijn verrekijkerstokje om de verrekijker stiller te houden en zijn armen minder te belasten. Er zijn tikkers gekomen om beter en sneller de aantallen te kunnen bijhouden en we nemen sinds 2 jaar ook de geluiden op om achteraf te kunnen beluisteren om die ene tik of piep toch nog op naam te kunnen brengen. Sommige hebben al een vizier op hun telescoop staan om vogels sneller terug te vinden om nog maar te zwijgen van de sterk toegenomen gehoorapparaten (vergrijzing slaat ook hier toe). Het enige wat we nog missen is een telelens om de zeldzame soorten te fotografen.

In dit artikel ga ik chronologisch door het telseizoen aan de hand van uitspringende waarnemingen die we al die jaren gedaan hebben. Dit is geen allesomvattend overzicht of een inzicht over het fenomeen vogeltrek.

Via volgende link: https://trektellen.nl/count/view/272/20201107 kom je rechtstreeks op de laatste telling van de telpost terecht van afgelopen jaar en dan kan je altijd gaan zoeken naar de dag die je wil zien.

Meer info over vogeltrek kan je vinden op de website van trektellen onder documenten en uiteraard bestaan er hele goede boeken over vogeltrek.

link naar de laatste telling

Tellers met een 'verrekijkerstokje
foto: Wim Verschraeg

Vogelperspectief
van de telpost
foto: Senne Verschraegen

Algemeen overzicht

In de afgelopen 15 jaar hebben we 2.947.880 vogels geteld wat gemiddeld ongeveer 200.000 vogels per jaar is met gemiddeld 260 teluren per jaar.

Het begin van ons trektelseizoen is eind augustus en begint altijd vrij rustig met lage aantallen dewelke stelselmatig opbouwen richting oktober. Dat is de maand waarin veruit de meeste aantallen en soorten gezien worden. Vanaf november dalen de aantallen snel (grafiek 1).

De resultaten kunnen van jaar tot jaar heel sterk verschillen. Dit heeft alles te maken met de weersomstandigheden. Lange periodes van ZW wind (dus tegenwind voor de trekvogels in het najaar) in oktober zorgt ervoor dat vogels lager gaan vliegen en dus zichtbaar worden voor ons. Als er in de maand oktober een lange periode met Noord of Oost component is, dan vliegen vogels veel hoger en sneller (wegens rugwind) waardoor de aantallen een stuk lager liggen.

Het beste jaar was 2014 met 283571 vogels en het slechtste jaar was 2016 met maar 105048 getelde vogels (grafiek 2).

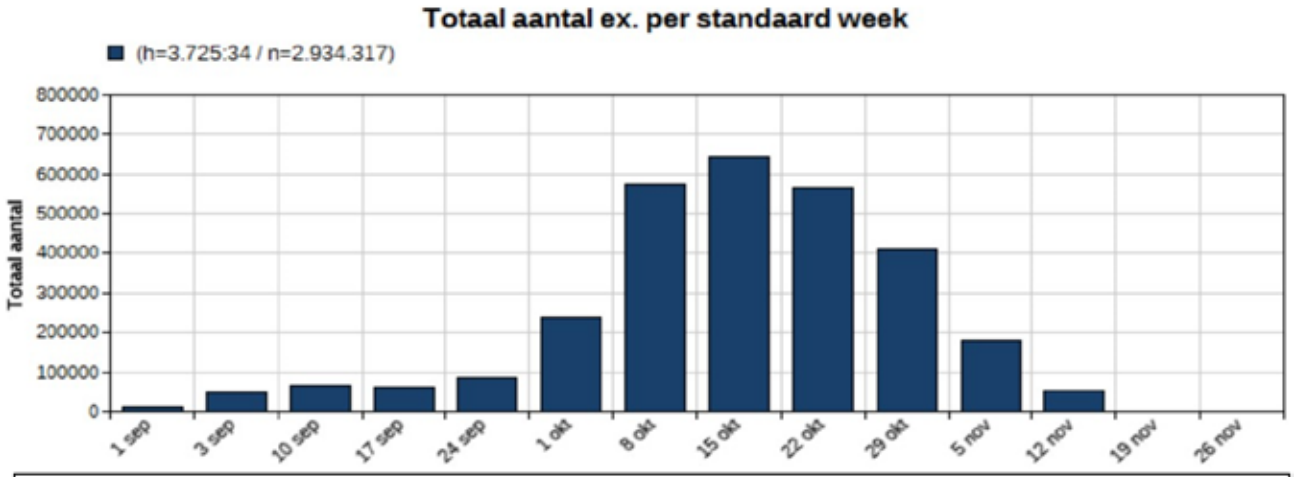

Grafiek 1: totaal aantal trekvogels per week

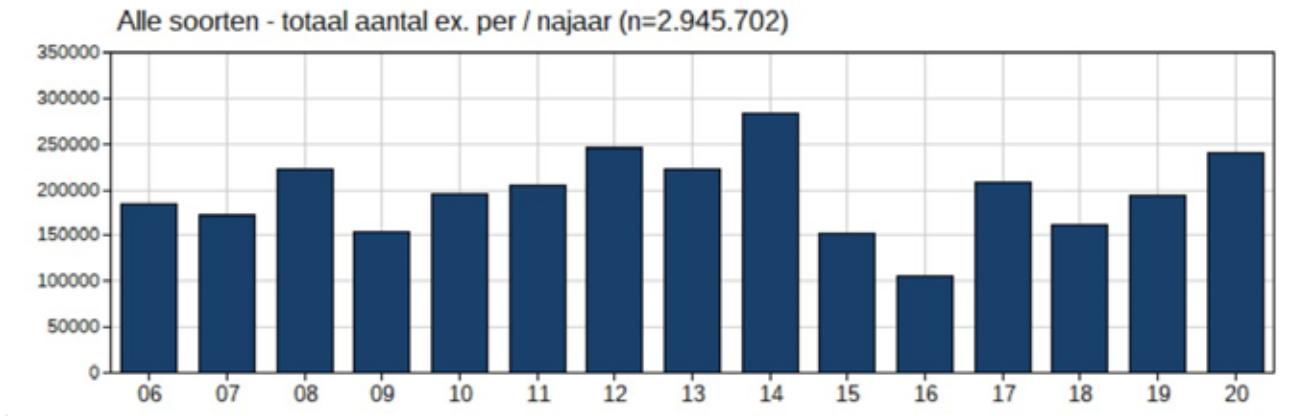

Grafiek 2: totaal aantal ex per jaar

Traditioneel begint het trektelseizoen op 1 september. Vanaf dan begint Jack Govaerts met dagelijkse tellingen. Maar bij wie het al te sterk begint te kriebelen gaat eind augustus al eens een keer langs om hopelijk iets van de trek van ooievaars en wespendieven te zien, die dan al hun hoogtepunt bereiken.
Maar in onze analyses is die periode ondervertegenwoordigd en is 1 september zowat de officiële start van het trektelseizoen.

De eerste 2 weken van september zijn ook al best leuke. Niet dat de aantallen hoog zijn maar vooral omdat er altijd iets bijzonders kan passeren, zoals duinpieper, draaihals en ortolaan.

September

De eerste 2 weken van september zijn ook al best leuke. Niet dat de aantallen hoog zijn maar vooral omdat er altijd iets bijzonders kan passeren, zoals duinpieper, draaihals en ortolaan. De bulk wordt geleverd door huis- en boerenzwaluw en in mindere mate gele kwikstaart en boompieper.
Eén van de hoogtepunten voor eind augustus/begin september is iets

Telperiode: 19:20-20:50 wijzigen telling | kopgegevens
Type telling: alle soorten
Weer: wind Noord4, bewolking 8/8, zicht 10000m, temperatuur 16 °C
Tellers: Stijn Leestmans

	Z	N
Blauwe Reiger	27	-
Purperreiger *	**54**	**-**
Bruine Kiekendief *	**1**	**-**
Kleine Mantelmeeuw	18	-
Gele Kwikstaart	2	-
Witte Kwikstaart	2	-

Ter plaatse:
Lepelaar 17, Sperwer 1, Torenvalk 4, Boompieper 1

Totaal: 104 exemplaren, 6 (+4) soorten, 1:30 uren

Figuur 1: avondtelling van 30 augustus 2020. Purperreigers kwamen voorbij in 6 groepen.

wat ik heel recent heb ontdekt, namelijk avondtrek van reigers! Deze periode is de piek van purperreiger in Nederland. Een uur of 2 voor zonsondergang vertrekken de eerste reigers in de broedgebieden in half Nederland (zone tussen Biesbosch en Flevopolders) om vervolgens rond zonsondergang de telpost te passeren. Dit fenomeen gebeurd uitsluitend op avonden met noorderwind en hoe meer Oost component erin zit, hoe minder wij ervan zien. De vogels worden dan te westelijk van onze telpost gestuurd. Het leuke van het digitale tijdperk is dat je (oa. via de site, maar tegenwoordig ook via Whatsapp groepen) real time info krijgt of de purperreigers vertrokken zijn en je dus kan inschatten of het de moeite waard is om te gaan tellen.
Dit jaar was voor ons 30 augustus het moment (zie figuur 1).

Gezien er in de eerste helft van september al redelijk wat trek is kan het gebeuren, dat als na dagenlang van slecht weer in West Europa en het weer ineens opklaart, dat op (soms heel) korte tijd de vogels die 'vast' zaten achter het slechte weer ineens doortrekken. Dit hebben we meegemaakt op 13 en 14 september 2008. Op 13 september omstreeks 16.00uur klaarde het weer vanuit het NO op en dat triggerde een hele boel roofvogels om door te vliegen. Zo telde we vanaf 16.30 nog 4 visarenden en 25 bruine kiekendieven. Dit zette zich door op 14 september (figuur 2).

	Z	N		Z	N		Z	N
Grauwe Gans	1	-	Kokmeeuw	20	-	Zanglijster	7	-
Aalscholver	330	-	Kleine Mantelmeeuw	8	-	Grote Lijster	5	-
Wespendief	**15**	**-**	Holenduif	21	-	Gele Kwikstaart	20	-
Sperwer	**38**	**-**	Torenvalk	4	-	Grote Gele Kwikstaart	1	-
Bruine Kiekendief	**35**	**-**	Zwarte Kraai	5	-	Witte Kwikstaart	7	-
Grauwe Kiekendief	**1**	**-**	Koolmees	3	-	Graspieper	1	-
Zeearend	**1**	**-**	Veldleeuwerik	2	-	Boompieper	4	-
Buizerd	9	-	Oeverzwaluw	3	-	Putter	1	-
Kievit	43	-	**Boerenzwaluw**	**2484**	**-**			
Watersnip	3	-	Huiszwaluw	58	-			

Totaal: 3130 exemplaren, 28 soorten, 8:20 uren

Figuur 2: dag weergave 14 september. Met tussenpozen bijna hele dag geteld.

Vanaf half september begint de traditionele septemberdip. De lading van soorten die hoofdzakelijk ten zuiden van de Sahara overwinteren zijn vertrokken en de soorten die doorgaans dichter (of zelfs hier) overwinteren moeten nog passeren.

Oktober

Oktober is de maand waarin alles kan gebeuren en waarnaar iedere teller uitkijkt. Vanaf eind september beginnen de graspiepers en zanglijsters in grotere aantallen door te komen en ook de eerste echte vinkentrek komt opgang.

Maar vanaf 10 oktober is het soms alle remmen los tot begin november. In deze periode zijn ook veruit de meeste dagrecord gesneuveld, zowel per soort als per totaal aantal vogels op een dag. Hieronder (mijn) top 5 van meest memorabele dagen in 15 jaar trektellen op de Castelreesche Heide.

Wervelende woensdag:
Dit was het eerste jaar op de telpost en dat jaar werd al snel duidelijk dat de Castelreesche heide een interessante telpost is voor lijsters. Op 25/10/2006 zetten we een goed dagrecord neer van 14000 koperwieken dat nog steeds standhoudt tot vandaag. Meestal gaat een goede lijsterdag ook gepaard met hogere aantallen van anders soorten of een leuke variatie aan soorten.

woensdag 25 oktober 2006

Telperiode: 08:00 - 16:30 wijzigen telling | kopgegevens
Weer: bewolking 3/8->7/8->4/8, Z 0-4B, 8°-16°C
Tellers: Stijn en Jef Leestmans, Jack Govaerts, Frans Hapers en Jaak Brosens (tot 10.30)

	Z	N		Z	N		Z	N
Grauwe Gans	3	-	Houtduif	1108	-	Grote Lijster	12	-
Wilde Eend	3	-	**Smelleken**	**2**	**-**	Ringmus	7	-
Blauwe Reiger	1	-	Kauw	6	-	Grote Gele Kwikstaart	1	-
Aalscholver	329	-	Roek	31	-	Witte Kwikstaart	11	-
Sperwer	**42**	**-**	Koolmees	4	-	Graspieper	29	-
Bruine Kiekendief	**1**	**-**	**Boomleeuwerik**	**37**	**-**	Vink	1081	-
Blauwe Kiekendief	**2**	**-**	Veldleeuwerik	503	-	Keep	54	-
Buizerd	**70**	**-**	Spreeuw	3252	-	vink spec.	120	-
Kievit	492	-	**Beflijster**	**2**	**-**	**Appelvink**	**1**	**-**
Goudplevier	**2**	**-**	Merel	1	-	Groenling	1	-
Watersnip	15	-	Kramsvogel	101	-	Kneu	37	-
Kokmeeuw	12	-	**Koperwiek**	**14021**	**-**	Putter	1	-
Stormmeeuw	1	-	lijster spec.	6	-	Sijs	8	-
Holenduif	32	-	Zanglijster	13	-	Rietgors	49	-

Totaal: 21504 exemplaren, 42 soorten, 8:30 uren

Opmerking: SUPERDAG van koperwieken. Kopers zijn goed op gang gekomen om 12.30 met om 13.00 beste kwartier van 2787. beflijster man + 1ste winter om 12.15, smelleken (2x vrouwtype) om 13.45 en 15.30, bl kiek vrouw om 13.45 en man om 14.52, appelvink om 14.15 en br kiek vrouw om 15.10. Ook beste dag van buizerd en sperwer tot nu toe. Tp: robotap 1, havik 3, zw specht 2, ...

Zinderende zaterdag:
Zoals in onderstaande figuur bij opmerking staat, tot 11.00 uur nog rustig en toen barste het langs alle kanten los. Golven leeuweriken en lijsters zinderde door elkaar met als resultaat een dagrecord veldleeuwerik dat nog steeds overeind staat. En zowel bij topdagen leeuwerik en koperwiek is het opvallend dat die vogels meestal arriveren in de loop van de dag. Van veldleeuwerik is gekend dat die wat opwarmingstijd nodig heeft. Voor koperwiek is het anders.

Deze soort vertrekt tegen de avond in Zuid Noorwegen op momenten dat de noorderwind vanaf Noorwegen over de Noordzee tot in de lage landen staat. Ze vliegen de hele nacht door en meestal arriveren ze hier dan in de loop van de voormiddag en passeren ze letterlijk in golven de telpost.:

zaterdag 20 oktober 2012

Telperiode: 07:45 - 14:00 wijzigen telling | kopgegevens
Type telling: alle soorten
Weer: wind ZW1, bewolking 8/8, temperatuur 17 °C
Tellers: Jack Govaerts ,Erik Rijnen,Ludo Luycks,Stijn Leestmans ,Bezoek ,Jan Van De Ouweland

	Z	N		Z	N		Z	N
Grauwe Gans	137	-	Kauw	6	-	Ringmus	13	-
Kolgans	6	-	Roek	4	-	Heggenmus	14	-
Wilde Eend	12	-	Zwarte Kraai	5	-	Grote Gele Kwikstaart	1	-
Grote Zilverreiger	**8**	-	Zwarte Mees	1	-	Witte Kwikstaart	71	-
Aalscholver	2	-	Pimpelmees	28	-	Graspieper	329	-
Sperwer	22	-	Koolmees	25	-	**vink spec.**	**8043**	-
Rode Wouw *	**3**	-	Mees spec.	30	-	Keep	38	-
Buizerd	33	-	Boomleeuwerik	13	-	**Goudvink**	**1**	-
Kievit	802	-	**Veldleeuwerik**	**5814**	-	Groenling	12	-
Goudplevier	**3**	-	Staartmees	5	-	Kneu	225	-
Watersnip	2	-	Tjiftjaf	1	-	Putter	7	-
Witgat	1	-	**Spreeuw**	**4457**	-	Sijs	60	-
Kokmeeuw	7	-	Merel	3	-	Geelgors	1	-
Holenduif	26	-	Kramsvogel	1	-	Rietgors	57	-
Houtduif	4078	-	**Koperwiek**	**3889**	-	**Rosse Vleermuis**	**3**	-
Klapekster	**1**	-	**Zanglijster**	**968**	-			
Gaai	41	-	**Grote Lijster**	**131**	-			

Ter plaatse: Grote Zilverreiger 3

Totaal: 29440 exemplaren, 49 soorten, 6:15 uren

Opmerking: 2 man meer en we verdubbelen bijna het aantal veldleeuwerik van gisteren! Tot 11.00 vrij zwak, maar dan ineens langs alle kanten leeuwerikken, lijsters en vinken. Alles door elkaar... bijna niet uit elkaar te houden. Nieuwe dagrecords van veldleeuwerik en grote lijster en weer 3 rode wouwen! We zitten al aan 10 dit jaar. Bij het verlaten van de telpost 8 grote zilvers, die bij thuiskomst terug mooi over mijn huis kwamen. Leuk!

Zotte zaterdag:
Bijna een exact jaar later was het weer prijs! De dag begon met een stroom vinken die maar bleef doorgaan. De leeuweriken waar ook weer present, samen met een golf lijsters en een hele hoop kievit. Zowel voor vink als kievit staan de dagrecords nog overeind evenals die van slechtvalk. Dit alles resulteerde in een heel stevig dagrecord van getelde vogels: 36365! De dagrecords van deze dag kunnen wel eens lang overeind blijven staan en zotte zaterdagen mogen elk jaar voorvallen! Zot zijn doet geen zeer, maar maakt een gelukkige trekteller :-).

Winderige woensdag:
Deze dag zal mij ook nog lang blijven heugen. Het was een dag na een westerstorm en de wind stond over de Noordzee in een stevige Noordwesten van 4-5 beaufort. Met die weersvoorspelling is het meestal gene vette (de dag ervoor was er ook niet geteld), maar omdat er hele tijd geen noorderwind was geweest was de kans wel groot op aalscholvers. Topdagen voor aalscholver zijn altijd met noord of noordwest. En die voorspelling kwam uit met een dagrecord aalscholver dat niet meer gebroken is. Wat deze winderige woensdag net iets specialer maakt om opgenomen te worden in ons overzicht is de middelste jager! Het is de eerste keer (en voorlopig ook enige) dat we een jager op de telpost zagen. Deze pikte ik al boven Meer op (NW staat gerand op uitstekend zicht), waarbij de vogel vanuit België door Nederland terug België invloog. Een groep van 9 kleine zwanen maakte de dag compleet (een soort die we niet jaarlijks zien).

zaterdag 19 oktober 2013

Telperiode: 08:00-12:30 wijzigen telling | kopgegevens
Type telling: alle soorten
Weer: W. Z. bf 1/3 temp. 9/12° zicht zeer goed;
Tellers: Jack G, Frans J, Erik R, Stijn L, Kees en Sem .

	Z	N		Z	N		Z	N
gans spec.	74	-	Grote Bonte Specht	1	-	Heggenmus	2	-
Grauwe Gans	2	-	**Slechtvalk ***	**5**	-	Grote Gele Kwikstaart	1	-
Toendrarietgans	68	-	Kauw	159	-	**Witte Kwikstaart**	**106**	-
Kolgans	162	-	Roek	6	-	Graspieper	215	-
Wilde Eend	16	-	Zwarte Mees	3	-	**Vink**	**18223**	-
Blauwe Reiger	2	-	Pimpelmees	10	-	vink spec.	43	-
Grote Zilverreiger	**3**	-	Koolmees	19	-	Keep	147	-
Aalscholver	134	-	**Boomleeuwerik**	**83**	-	Groenling	3	-
Sperwer	30	-	**Veldleeuwerik**	**4542**	-	Kneu	171	-
Buizerd	11	-	**Boerenzwaluw**	**7**	-	**Kruisbek**	**31**	-
Kievit	**2207**	-	Spreeuw	2654	-	Putter	12	-
Kemphaan	**4**	-	**Beflijster**	**2**	-	Sijs	2	-
Watersnip	11	-	Kramsvogel	815	-	**Geelgors**	**6**	-
Kokmeeuw	145	-	Koperwiek	2507	-	Rietgors	55	-
Stormmeeuw	2	-	Zanglijster	46	-	Rosse Vleermuis	1	-
Holenduif	25	-	Grote Lijster	18	-			
Houtduif	3567	-	Ringmus	7	-			

Ter plaatse: Grote Zilverreiger 1, **Geelgors 10**

Totaal: 36365 exemplaren, 49 soorten, 4:30 uren

Opmerking: Prachtige trekdag, te vroeg moeten stoppen wegens andere verplichtingen. Nieuw dagrecords van slechtvalk, kievit, witte kwik en vink. Evenaring van dagrecord kruisbek (waarvan vandaag dan nog veel auditief). Tweede beste dag voor veldleeuwerik (record staat op 5814 van 20/10/12) en nieuw record dagtotaal, stond op 29440 ook van 20/10/12. Verleden jaar dacht ik al dat we dagrecord niet zouden kunnen breken, maar blijkbaar toch nog! Gewoon superdag en Pa, een dagje te laat vanuit Schotland aangekomen. Tot morgenvroeg ;)

woensdag 22 oktober 2014

Telperiode: 08:15 - 12:30 wijzigen telling | kopgegevens
Type telling: alle soorten
Weer: Wind: NW / Bft. 4/5 Temp. 8/12 graden
Tellers: Jack G./ Stijn L./ Ludo L./ Jos S.

	Z	N		Z	N		Z	N
gans spec.	132	-	**Middelste Jager ***	**1**	-	Koperwiek	111	-
Grauwe Gans	44	-	Holenduif	19	-	Zanglijster	8	-
Kolgans	161	-	Houtduif	1865	-	Grote Lijster	6	-
Kleine Zwaan	**9**	-	Torenvalk	1	-	Ringmus	2	-
Aalscholver	**2193**	-	**Smelleken ***	**1**	-	Witte Kwikstaart	2	-
Sperwer	23	-	**Slechtvalk**	**1**	-	Graspieper	352	-
Buizerd	26	-	Kauw	27	-	Vink	1147	-
Kievit	73	-	Pimpelmees	6	-	Keep	1	-
Goudplevier	**9**	-	Koolmees	9	-	Groenling	2	-
Bonte Strandloper	**1**	-	Boomleeuwerik	35	-	Kneu	36	-
Watersnip	4	-	**Veldleeuwerik**	**1403**	-	Putter	2	-
Kokmeeuw	13	-	Tjiftjaf	1	-	Sijs	6	-
Kleine Mantelmeeuw	2	-	Spreeuw	83	-	Rietgors	3	-

Ter plaatse: Grote Zilverreiger 2

Totaal: 7820 exemplaren, 39 (+1) soorten, 4:15 uren

Opmerking: Ondanks de wind leuke vogeltrek met donkere fase Middelste Jager (vroeg opgepikt en lang kunnen volgen, zware borst, lichtere ondervleugel, trage vlucht, grootte van zilvermeeuw en een nieuwe telpostsoort) en nieuw dagrecord Aalscholvers (was 2177 van 2007). Sperwer en buizerd trokken ook goed door. Ook geluk met het weer, buiten paar regendruppels heel de telling droog en uitstekend zicht.

Denderende donderdag:

En we eindigen met de meest memorabele week in het trektellen. De week van 12 tot en met 16 oktober 2020. Wat was me dat! De week begon met super koperwiekentrek waarbij het oude dagrecord er net niet aan ging (op 13 oktober 13221 kopers), gevolgd door de beste roofvogelweek van de Lage Landen ooit geregistreerd (met zowel in NL als B nieuwe landelijke records van buizerd). En dat vertaalde zich bij ons in een denderende donderdag met een heel vet dagrecord buizerd van 527 en dit in combinatie met een ouderwetse ganzendag. 3 dagen na elkaar konden we genieten van mooie hoge kolganzentrek gecombineerd met, vanaf de middag, bellen buizerds afgewisseld met andere roofvogelsoorten.

Op 3 dagen tijd telde we 1172 buizerd (ineens verdubbeling van het beste jaartotaal!), 1 zeearend, 6 rode wouw, 8 bruine kiekendief, 5 blauwe kiekendief, 27 ooievaar, etc .... . Ik had voor dit overzicht even-goed 16 oktober kunnen nemen maar de dagrecords van buizerd en kolgans (3736) in combinatie met een dwerggans gaven de doorslag.

donderdag 15 oktober 2020

Alle kopgegevens | Alle tellingen
Telperiode: 07:30 - 16:50 & 17:15 - 18:45
Type telling: alle soorten
Weer (eerste periode): Wind. N.O bfr 2 Temp. 8/11 graden
Tellers (eerste periode): Jack / Vic / Jef / Dominiek /Stijn (tot 13.20) / Huub / Ludo en Frans (vanaf 13.25) + bezoek .

	Z	N		Z	N		Z	N
anser spec.	376	-	**Goudplevier**	**1**	-	Kramsvogel	126	-
Grauwe Gans	60	-	Wulp	1	-	Koperwiek	1932	-
Toendrarietgans	36	-	Watersnip	2	-	Zanglijster	43	-
Kolgans	**3736**	-	Kokmeeuw	12	-	Ringmus	21	-
Dwerggans *	**1**	-	Holenduif	24	-	Witte Kwikstaart	4	-
eend spec. *	3	-	Houtduif	1240	-	Graspieper	98	-
Pijlstaart *	**1**	-	Kauw	99	-	Vink	410	-
Blauwe Reiger	3	-	Pimpelmees	17	-	Keep	3	-
Aalscholver	38	-	Koolmees	6	-	Groenling	1	-
Sperwer	33	-	Boomleeuwerik	2	-	Kneu	13	-
Bruine Kiekendief	**1**	-	Veldleeuwerik	45	-	**Kleine Barmsijs**	**1**	-
Blauwe Kiekendief *	**1**	-	Staartmees	7	-	Putter	6	-
Rode Wouw *	**2**	-	Spreeuw	627	-	Sijs	8	-
Buizerd *	**527**	-	**Beflijster**	**2**	-	Rietgors	10	-
Kievit	7	-	Merel	1	-			

Ter plaatse: Grote Zilverreiger 2, Havik 1, Torenvalk 4, Slechtvalk 3*, Graspieper 100

Totaal: 9587 exemplaren, 44 (+4) soorten, 10:50 uren

Opmerking: En we doen de dag van gisteren gewoon over maar dan beter! Vervijfvoudiging dagrecord kolgans en verpulvering dagrecord buizerd (grootste groep 51). Kolganzen bleven hele dag doorvliegen gaande van ZZW tot NW. Nooit gezien dit soort aantallen op trek in deze regio.

November

En zo zijn we al bijna ten einde van het trektelseizoen. Dit is de maand dat we nog leuke aantallen van houtduif, kramsvogel en spreeuw kunnen verwachten, maar goede dagen na 6 november zijn zeldzaam. Af en toe springt er nog eens een dag uit zoals 1 november 2020 met een nieuw dagrecord van goudplevier en mooie kepentrek. Meestal trekt keep samen met vink. Maar keep vliegt een stuk sneller als vink en als er voldoende kepen zijn vormen ze ook wel eens aparte zuivere groepen kepen. Dit jaar mochten we weer echte kepentrek waarnemen. Het blijf verbazen hoe snel die vliegen.

zondag 1 november 2020

Telperiode: 07:00 - 11:50 wijzigen telling | kopgegevens
Type telling: alle soorten
Weer: Wind : ZZW bfr. 2/3/4 Temp. 11/15 graden .Vanaf 11.45 motregen .
Tellers: Jack / Jef / Stijn (vanaf 8:00) .

	Z	N		Z	N		Z	N
Aalscholver	9	-	Kauw	19	-	Graspieper	201	-
Sperwer	4	-	Roek	4	-	Vink/Keep	4720	-
Rode Wouw *	**1**	-	Pimpelmees	3	-	**Keep ***	**703**	-
Buizerd	1	-	Koolmees	2	-	Goudvink	-	1
Goudplevier *	**158**	-	Boomleeuwerik	25	-	Groenling	3	-
Watersnip	5	-	Veldleeuwerik	435	-	Kneu	78	-
Stormmeeuw	1	-	Spreeuw	1290	-	**barmsijs spec.**	**3**	-
Holenduif	35	-	Kramsvogel	332	-	Putter	5	-
Houtduif	3026	-	**Koperwiek**	**2810**	-	Sijs	38	8
Torenvalk	1	-	Witte Kwikstaart	5	-	Rietgors	10	-

Ter plaatse: Blauwe Reiger 7, Grote Zilverreiger 2, Buizerd 3, Torenvalk 2, Slechtvalk 1

Totaal: 13936 exemplaren, 30 (+3) soorten, 4:50 uren

Opmerking: Onverwachte mooie teldag met nieuw dagrecord goudplevier en geregeld mooie zuivere groepen kepen. Ter plaatse honderden ganzen (Grauwe / Kol / Toendra / Nijl en Canadese) die alle kanten op vlogen.

Bijzonder fenomen

Afsluiten doen we met een paar bijzondere fenomenen.

Trek van gaai

Om de zoveel jaren maken we gaaientrek mee. Dit gebeurd uitsluitend als er ten noorden en ten oosten van ons geen eikels en beukennootjes zijn en juist bij ons wel. Dan komen ze naar hier afgezakt, dat noemen we invasiejaren (zoals 2012 en 2019). Het blijft fascinerend om groepen van 30 gaaien van bos naar bos te zien vliegen!

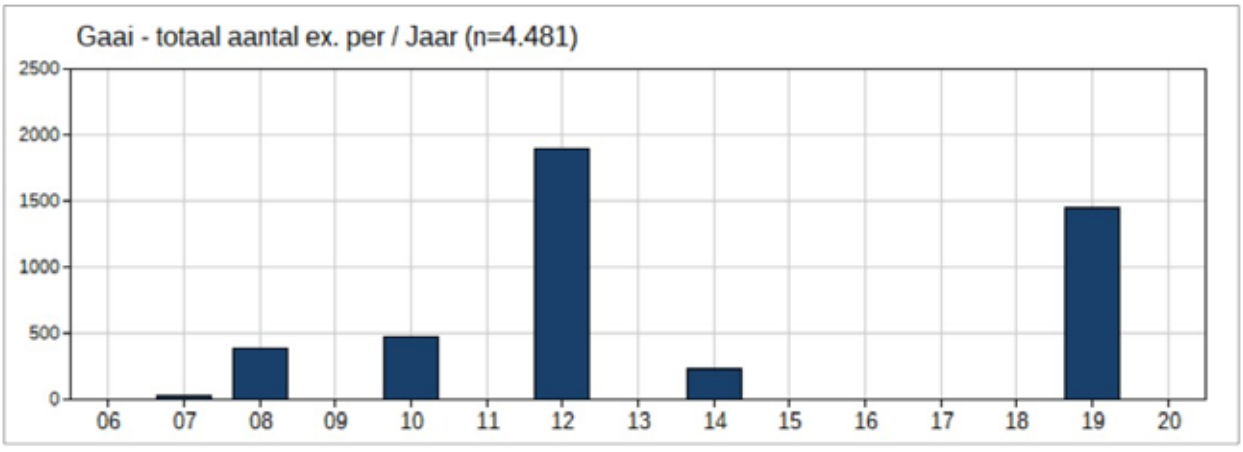

Grafiek 3: totaal aantal gaaien voor Castelreesche heide/jaar

Ringmus

Maar het is niet altijd positief nieuws. Ringmus is een soort die de afgelopen 15 jaar sterk achteruitgegaan is als broedvogel en staat ondertussen op de rode lijst, zowel in Nederland als in België. En dat merken we ook tijdens het trektellen. De aantallen gaan sterk achteruit (grafiek 5). Bij soorten die als broedvogel sterk achteruit gaan zien we die tendens ook dikwijls terug tijdens het trektellen. We stellen ons de vraag hoelang het gaat duren voor we deze soort helemaal kwijt geraken?

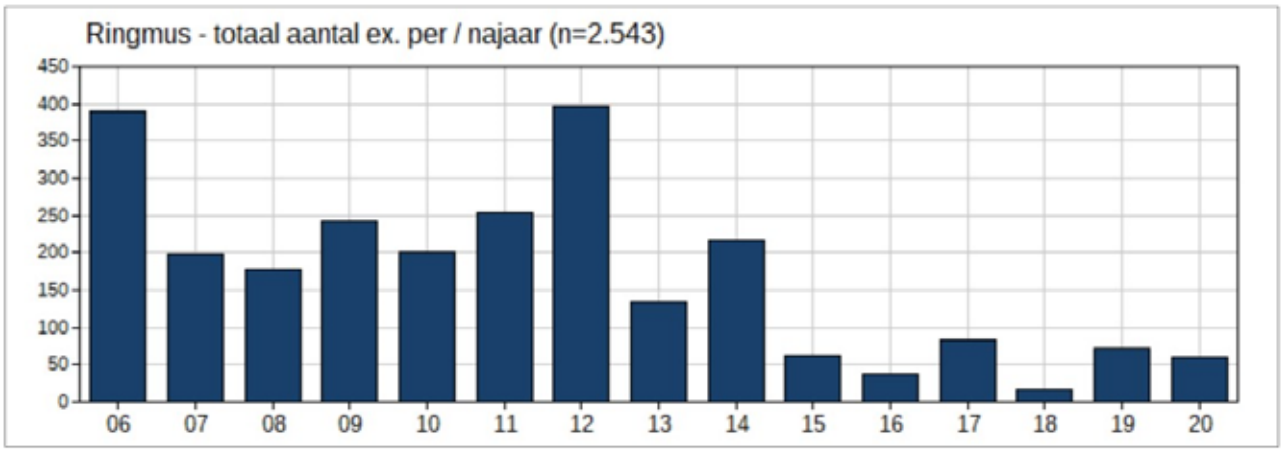

Grafiek 5: totaal aantal ringmus voor Castelreesche heide/jaar

Kunnen we ook al de klimaatverandering merken in onze trektellingen?

De laatste jaren ervaren we dat we langer hogere aantallen boerenzwaluw waarnemen in oktober dan vroeger. In grafiek 6 zijn de aantallen boerenzwaluw van alle Nederlandse telposten weergegeven van 3 verschillende jaren en zien we dat ons aanvoelen ook in de cijfers te zien is. Dit zal ongetwijfeld te maken hebben met de klimaatverandering, waardoor het langer warmer blijft en dus vermoedelijk ook meer eten voorhanden is in onze contreien dan vroeger.

Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de aantallen boerenzwaluw, per jaar, wel sterk kunnen verschillen en dat dit fenomeen niet elk jaar even duidelijk is.

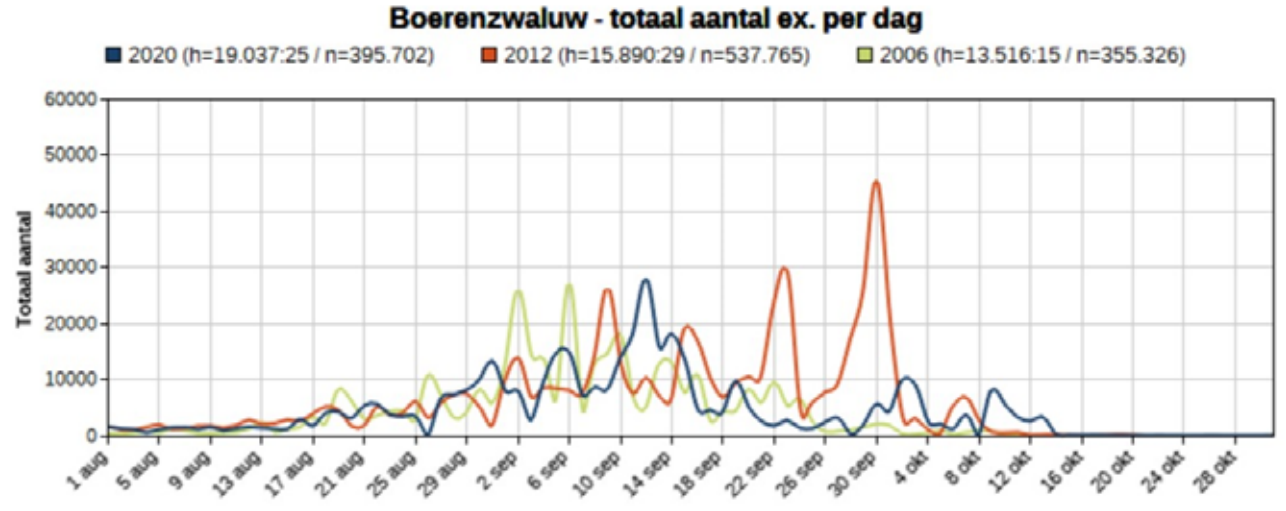

Grafiek 6: jaren 2020, 2012 en 2006 met elkaar vergeleken voor heel Nederland. Daarbij valt op dat in 2020 en 2012 boerenzwaluw langer in hogere aantallen passeert dan in 2006.

Slangenarend Joey

Afsluiten doen we met slangenarend Joey (we noemen hem gemakshalve naar de ontdekker op de telpost, Joey Braat). Het is altijd al een droom geweest om een arend te zien over de telpost en deze slangenarend deed het zelfs 2 keer op een paar weken tijd!

De vogel kon aan de hand van ruipatroon herkent worden (ondanks dat de vogel bij de tweede passage langs de telpost niet gefotografeerd is) en daardoor zijn we zeker dat er gedurende een 5-tal weken een 2de jaars slangenarend in de Lage Landen heeft rondgedoold en dat deze daarbij 2 keer langs de telpost is gepasseerd.

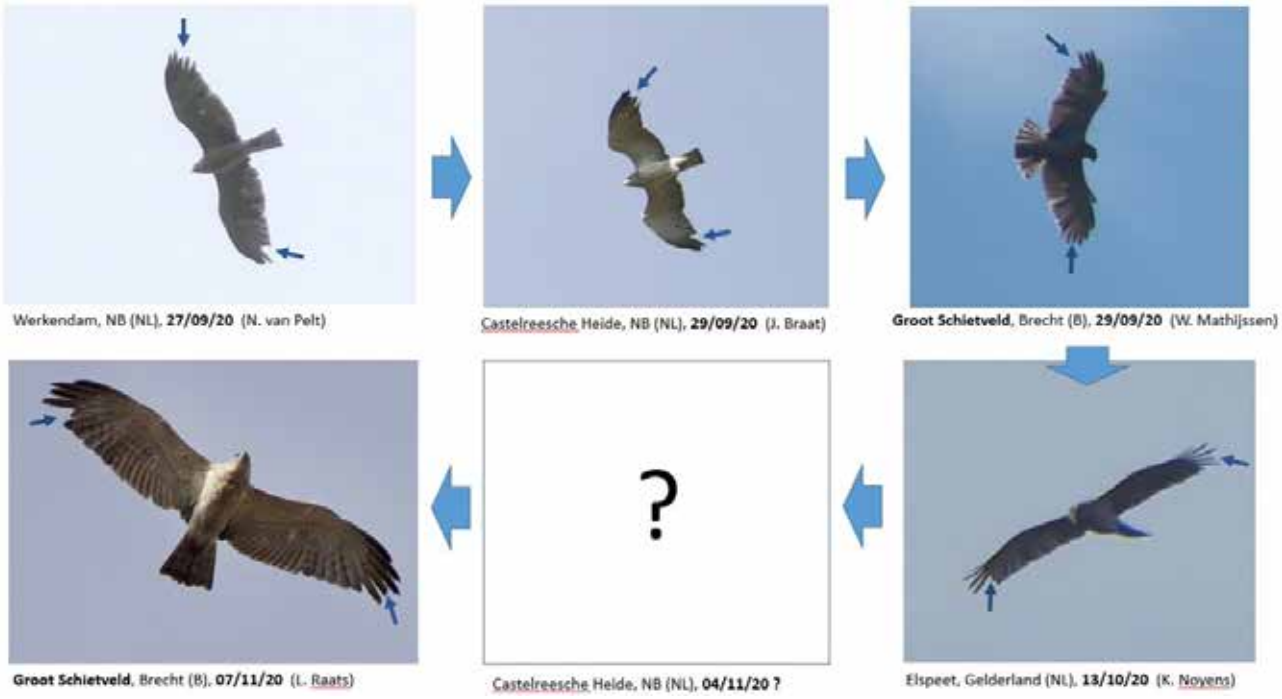

Bij deze wil ik Staatsbosbeheer bedanken dat we in het najaar de telpost kunnen gebruiken en mijn vader om mij aan te steken met het trektelvirus. Gelukkig is hier geen vaccin tegen anders had mijn vrouw mij al lang gevaccineerd. Dus merci Vicky dat ik in de maand oktober elk weekend naar de telpost kan.

Tenslotte wil ik alle trektellers van de afgelopen 15 jaren bedanken voor hun inspanningen en fijne gezelschap, in het bijzonder Jack Govaerts. We zouden verloren zijn als tellers zonder zijn extra paar handschoenen, het regendak en zeemvel, zijn bodemloze boekentas waar blijkbaar alles inzit, de fles calvados en zijn uitmuntende boekhouding.

Schol en tot het volgende telseizoen!

Bronnen:

- alle grafieken en figuren komen van www.trektellen.nl

EEN NIEUWE BEWONER DE KNOFLOOKPAD

HET MERKSKE ALS REDDINGSBOEI VOOR VLAANDERENS ZELDZAAMSTE AMFIBIE

Loïc van Doorn, Johan Auwerx, Bruno Picavet, Jeroen Speybroeck

De knoflookpad is perfect aangepast aan haar biotoop. Als echte graver heeft ze aangepaste knobbels op de achterpoten waarmee ze zich in een losse bodem snel achterwaarts kan ingraven. Een makkelijk vergraafbare bodem is noodzakelijk voor deze soort, die een groot deel van de tijd veilig onder de grond doorbrengt en hierdoor niet snel opgemerkt wordt.

In het voorjaar gaat de knoflookpad op zoek naar poelen, vijvers en andere stilstaande wateren, waar ze slechts enkele weken in doorbrengt. Door hun kenmerkende, vrij stille roep lokken mannetjes vrouwtjes in de waterplas. Tijdens de paring worden eisnoeren afgezet rond onderwatervegetatie. Geen meterslange dunne strengen zoals bij de gewone pad, maar kortere, dikke snoeren waarin meer dan 2000 eieren kunnen zitten.

Na de ontluiking van de eieren hebben de larven nog een lange weg te gaan. Knoflookpadlarven worden namelijk behoorlijk groot, soms tot wel 15 cm. Dergelijke grote larven hebben veel voedsel nodig en een poel die voldoende lang water houdt. Zo kunnen de larven tot in de zomer groeien, voordat ze metamorfoseren en hun landleven aanvatten. Daardoor vindt de soort niet haar typische voortplantingshabitat in arme en zure vennen in heidegebieden, maar zoekt ze de, in Vlaanderen zeldzaam geworden combinatie van voedselrijk water en een omliggende landhabitat met een open, schrale en vergraafbare bodem op.

Ook de kleinschalige landbouw, waarbij veedrinkpoelen en akkertjes met eerder laagblijvende en iets ijlere teelten elkaar afwisselen is door intensivering en schaalvergroting verdwenen uit ons landschap. Van nature is de knoflookpad eigenlijk een rivier- of beekbegeleidende soort, waarbij rivierprocessen zoals duinvorming en overstromingsvlakten oorspronkelijk haar leefgebied vormden. Natuurlijke rivierprocessen hebben echter geen plaats meer in ons huidig landschap, waardoor de knoflookpad in Vlaanderen ternauwernood kan overleven in slechts twee vijver- en poelencomplexen.

In het Merkske vinden we de kieskeurige combinatie van water- en landhabitat van de knoflookpad in de talrijke poelen en de omringende mozaïek aan kruidenrijke graslanden en akkers die het gebied typeren.

Bovendien worden de poelen amfibievriendelijk beheerd en zijn ze visvrij. Dit is cruciaal voor de predatiegevoelige larven van de knoflookpad. In Nederland, waar de knoflookpad kampt met vergelijkbare problemen voor haar voortbestaan, is de Noord-Brabantse kant van het Merkske gunstig bevonden voor deze soort. Hier werden enkele jaren geleden dan ook al knoflookpadden uitgezet. Om op termijn een gezonde populatie te bekomen is het belangrijk een populatie op landschapsschaal uit te bouwen, met voldoende individuen in verschillende leefgebieden die onderling verbonden

Deels ingegraven volwassen knoflookpad

Lerve van de Knoflookpad
foto: Wim Verschraegen

zijn door een landschap waar de soort zich makkelijk doorheen kan verplaatsen. In opdracht van het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) is het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) gestart met een ex situ kweekprogramma om in Vlaanderen de knoflookpad voor uitsterven te behoeden. Het INBO heeft in het voorjaar van 2020 ruim 5500 opgekweekte larven van de knoflookpad vrijgelaten in het Merkske, verdeeld over vijf poelen in Wortel en zeven in Zondereigen. In het Merkske is ervoor gekozen om larven van de kleine populatie knoflookpadden in Peer (Limburg) uit te zetten. Op deze manier kunnen we deze bedreigde populatie veiligstellen door het genetisch materiaal in een geschikt gebied in te brengen. De eisnoeren zijn in het voorjaar verzameld en in de gespecialiseerde kweekfaciliteiten van het INBO in Linkebeek met de beste zorgen opgekweekt tot grote larven, waardoor sterfte tijdens de kwetsbare eerste maanden sterk gereduceerd wordt. Naast een veel hogere overleving zorgt het uitzetten van grote larven ervoor dat de dieren de binding met de toekomstige voortplantingspoelen meekrijgen tijdens de laatste fase van hun waterleven en eens ze volwassen zijn zullen terugkeren naar deze voor hun voortplanting geschikte wateren. Na de uitzet was het bang afwachten, maar vorige zomer zijn de eerste gezonde juveniele knoflookpadjes gezien op de speciaal aangelegde omgewoelde stukken grond, wat hoop biedt voor deze zeldzame gravertjes in Vlaanderen. De bedoeling is om het uitzetten van larven in de geselecteerde poelen de komende jaren te herhalen, om op deze manier een natuurlijke populatieopbouw te bekomen. Hierna zullen de knoflookpadden in het Merkske het zelf moeten redden.

Uitzet van de knoflookpadlarven in het Merkske. De eieren zijn in het voorjaar van 2020 verzameld in de twee laatste Vlaamse knoflookpadpopulaties en opgekweekt door het INBO te Linkebeek

DAGVLINDERS

Bart Hoeymans (Boswachter Natuur en bos)

In totaal zijn er in het Merkske 44 soorten dagvlinders waargenomen waarvan we er 8 kunnen beschouwen las (mogelijk) uitgestorven, 5 als zwerver en 3 als trekvlinder. Van 26 soorten zijn we zeker dat ze zich in het gebied voortplanten en van 4 soorten is er mogelijk voortplanting aanwezig.

In 2020 werden er 32 soorten waargenomen waarvan 31 soorten in België en 30 soorten in Nederland.

Dit artikel beschrijft van een selectie dagvlindersoorten het voorkomen in 2020.
De gegevens zijn afkomstig van vrijwilligers (en losse waarnemingen) die de invoerportalen waarnemingen.be en waarneming.nl hebben gebruikt.
Alle waarnemingen zijn afkomstig uit deze databanken, dubbeltellingen (verschillende waarnemers met zelfde waarneming) zijn zo veel mogelijk verwijderd.

Het Bont dikkopje (Carterocephalus palaemon) kent in de vallei van het Merkske een stabiel voorkomen verspreid over verschillende populaties. Deze soort is te vinden in bosranden en kleine open plekken in het bos. De rupsen leven voornamelijk van Pijpenstrootje.
In 2020 werden er in totaal 83 imago's ingegeven (86 in 2019). De belangrijkste populaties zijn gelegen in de bossen van Wortel Kolonie/ Schootse Hoek maar verspreid over de vallei komen er kleinere populaties voor zoals in de Kromme Hoek, Broskens, Huisven, Hoogmoer heide, ...
In totaal is de soort waargenomen in 8 verschillende deelgebieden.

Het Zwartsprietdikkopje (Thymelicus lineola) was begin deze eeuw nog heel algemeen en in hoge aantallen te vinden in bermen en ruigere graslanden. De laatste jaren zijn de aantallen sterk afgenomen en is de soort vrij zeldzaam geworden. Je kan de vlinders nog verspreid over het gebied tegenkomen maar de aantallen zijn overal laag. In 2020 werden er slechts 69 imago's ingegeven wat een daling is tov 2019 met 88 waarnemingen. Het is veelzeggend dat het Zwartsprietdikkopje intussen schaarser is geworden dan het Bont dikkopje.
De soort werd het talrijkst gezien in de omgeving van het Moer en Wortel Kolonie.

Vlinders			
	Soort	*BE*	*NL*
1	Atalanta	1	1
2	**Bont dikkopje**	**1**	**1**
3	Bont zandoogje	1	1
4	Boomblauwtje	1	1
5	Bruin Blauwtje	1	1
6	Bruin zandoogje	1	1
7	Citroenvlinder	1	1
8	Dagpauwoog	1	1
9	Distelvlinder	1	1
10	Eikenpage	1	1
11	Gehakkelde aurelia	1	1
12	**Groentje**	**1**	**1**
13	Groot dikkopje	1	1
14	Groot koolwitje	1	1
15	**Grote vos**	**1**	
16	**Grote weerschijnvlinder**	**1**	**1**
17	Hooibeestje	1	1
18	Icarusblauwtje	1	1
19	**Iepenpage**	**1**	
20	**Keizersmantel**	**1**	**1**
21	Klein geaderd witje	1	1
22	Klein koolwitje	1	1
23	**Klein parelmoervlinder**	**1**	**1**
24	Kleine vos	1	1
25	Kleine vuurvlinder	1	1
26	Koninginnenpage	1	1
27	Landkaartje	1	1
28	Oranje luzernevlinder	1	1
29	Oranje zandoogje	1	1
30	Oranjetipje	1	1
31	**Scheefbloemwitje**		**1**
32	Zwartsprietdikkopje	1	1

De Kommavlinder (Hesperia comma) is waarschijnlijk lokaal uitgestorven. Deze dikkopjes kwamen in een geïsoleerde populatie voor op het Vliegveld van Weelde. Ondanks alle moeite die de beheerder heeft gedaan voor het behoud van deze soort zijn de afgelopen droge zomers waarschijnlijk fataal geweest.
2020 was met 29 imago's en 2 rupsen duidelijk een minder goed jaar voor de Koninginnepage (Papilio machaon) dan 2019 toen er maar liefst 92 waarnemingen van deze prachtige soort werden gedaan. Bij deze soort kunnen we ervan uit gaan dat bijna iedere waarneming wordt ingegeven. Maar liefst 28 verschillende mensen hebben deze soort in het Merkske ingegeven. Eén vlinder werd erg mooi bevonden en maar liefst door 6 verschillende mensen geregistreerd.
De Koninginnepage is een zwerflustige, warmte minnende soort die duidelijk aan een opmars bezig is. De rupsen zijn te vinden op diverse schermbloemigen met een voorkeur voor wilde peen en worteltjes uit de tuin.

De Eikenpage (Favonius quercus) werd slecht erg spaarzaam gezien in 2020 met een totaal van 8 imago's uit 4 deelgebieden. Dat is veel minder dan de 50 vlinders uit 10 locaties van 2019.

Een nieuwe soort voor het Merkske is de Iepenpage (Satyrium w-album), die werd ontdekt in het Moer. Op een drogere plaats in het Moer staan enkele oude ruwe iepen samen met diverse Hollandse lindes. Van andere plaatsen is geweten dat deze boomcombinatie favoriet is voor de Iepenpage. De volwassen vlinders blijven onopvallend hoog in de bomen en foerageren op de bloemen van de lindes. De vlinders verlaten de bomen slechts zeer sporadisch. Het vergt dan ook veel geduld om de aanwezigheid van de soort met zekerheid te kunnen vast stellen.
Op 23 juni (in de voormiddag) werd er met een spottingscope postgevat op het aanpalende grasland om de boomkronen in het oog te kunnen houden. Het vergde diverse uren om met zekerheid haar aanwezigheid te kunnen vaststellen. Uiteindelijk werden er minimaal 3 verschillende vlinders waargenomen.
Gezien het zeer geschikte leefgebied kunnen we aannemen dat de soort al langer in het Moer voorkomt. Toch valt een recente kolonisatie niet uit te sluiten aangezien de soort het de laatste jaren goed doet en op vrij veel plaatsen opduikt (vaak in urbane gebieden).

Van het Groentje (Callophrys rubi) is maar één populatie uit het Merkske gekend (Wortel Kolonie). Het is een soort van natte, structuurrijke, heide langs bosranden of met boomopslag. De rupsen gebruiken oa. Dopheide als waardplant. In 2019 werden er 19 imago's ingegeven op www.waarnemingen.be

Groentje, ei afzettend
(foto: Wim Vershraegen)

Het Bruin blauwtje (Aricia agestis) is een nieuwkomer in het gebied. Schrale, droge, graslanden waarin de waardplant (voorkeur Gewone reigersbek) veelvuldig voorkomt vormen het biotoop. De soort heeft de laatste jaren haar areaal verder uitgebreid en komt nu in vrij grote delen van de Lage landen voor. In 2019 werden van het Bruin blauwtje in het Merkske 20 imago's ingegeven, 2020 was goed voor maar liefst 32 waarnemingen die dan ook nog meer verspreid over het gebied werden gedaan. De meeste waarnemingen komen nog steeds uit het gebied Wortel Kolonie/Castelrése heide waar ook erg veel geschikt habitat aanwezig is.

Bewijsfoto Grote weerschijnvlinder,
Hoekbeemden 2020
(foto: Ted Overmeer)

De Grote weerschijnvlinder (Apatura iris) is een prachtige vlinder met zijn blauw oplichtende vleugels. De soort vliegt in één generatie van half juni tot begin augustus. De vlinders leven meestal hoog in de bomen waar ze zich voeden met honingdauw en sap van bomen. Mannetjes komen soms naar beneden om te drinken van plassen, kadavers, uitwerpselen, zweet, ...

De rupsen gebruiken Boswilg als waardplant op beschutte plaatsen (halfschaduw). Het is een kenmerkende soort van oudere, vochtige loofbossen of groepen samenhangende bosjes in beekdalen/valleien. In dit habitat zijn ze te vinden in bosranden, bospaden en open plekken. De vlinders hebben behoefte aan grote, markante bomen in het leefgebied.

Tot voor kort was de Grote weerschijnvlinder een erg zeldzame bossoort maar sinds de eeuwwisseling is ze bezig met een indrukwekkende uitbreiding. In 2011 werd de soort voor het eerst waargenomen in het Merkske in omgeving Wortel Kolonie/Schootse Hoek. Het is wachten tot 2018 op een nieuwe waarneming die werd gedaan in de ogeving van Weelde statie. In 2019 werd de grote weerschijnvlinder 2 keer waargenomen. Een eerste vlinder in Wortel Kolonie en een 2de exemplaar opnieuw in de omgeving van Weelde statie. Ook in 2020 is de soort 2 keer waargenomen, opnieuw in de omgeving van Wortel Kolonie en de 2de waarneming is afkomstig uit de Hoekbeemden.

Het blijft spannend of/wanneer de soort vaste voet krijgt in het Merkske. Geschikt habitat is er alvast voldoende aanwezig.

Sinds 2013 wordt de Keizersmantel (Argynnis paphia) bijna jaarlijks in het Merkske waargenomen. De waarnemingen situeren zich hoofdzakelijk in de bosrijke omgeving van Wortel Kolonie, Kromme Hoek en het Moer. Waarschijnlijk plant de soort zich, op één of meerdere plaatsen, in het gebied voort (in Wortel Kolonie komt de waardplant, bosviooltje, in diverse dreven talrijk voor). In 2020 werd de soort 6 keer waargenomen.

Sinds een aantal jaar is de Kleine parelmoervlinder (Issoria lathona) in het Merkske, en ruime omgeving, aan een opmars bezig. Deze goede vlieger kan overal in het Merkske waargenomen worden, alhoewel het op de meeste plaatsen zwervers betreft. Op sommige plaatsen kent de soort met zekerheid populaties en daar kan ze talrijk zijn. De grootste populaties zijn de vinden op het Vliegveld van Weelde, Castelrése heide, Wortel Kolonie en omgeving van het Moer. In totaal werd de soort bijna 150 keer waargenomen wat wel opvallend minder is dan in 2019 met een totaal van 212 imago's. Door een waarneming van ongeveer 50 imago's op een akkerperceel op het vliegveld Weelde zijn de overige lagere aantallen nog opvallender. Buiten het Vliegveld Weelde vloog de soort nergens zo uitbundig als in 2019.

De rupsen gebruiken in het binnenland hoofdzakelijk Akker- en in mindere mate Driekleurig viooltje als waardplant, het ligt dan ook voor de hand te veronderstellen dat de soort in het Merkske profiteert van de aanwezige akker(randen). Er zijn geen waarnemingen van rupsen bekend uit 2020.

De Kleine vos (Aglais urticae) was nog niet zo lang geleden één van onze algemeenste dagvlinders maar de soort laat in de Lage Landen een duidelijke neerwaartse trend zien. De rupsen gebruiken Grote brandnetel op iets beschaduwde plekken als waardplant. Je zou verwachten dat het deze soort dan ook voor de wind zou gaan... Niets is minder waar. In het Merkske is de kleine vos intussen een echte zeldzaamheid geworden met 5 waarnemingen in 2020 (allen imago's).

Dit voorjaar werden er landelijk erg veel waarnemingen doorgegven van Grote vos (Nymphalis polychoros). Ook in het Merkske is deze vlinder 6 keer waargenomen uit 3 deelgebieden (Wortel Kolonie, Hoogeindse Bergen en het Moer).

Vooral de waarnemingen uit het Moer zijn interessant omdat de

Kleine parelmoervlinder
(foto: Wim Verschraegen)

soort er intussen 3 jaar achter elkaar wordt gezien met in 2020 met maar liefst 4 verschillende waarnemingen (minstens 3 verschillende vlinders, mogelijk 4). In 2020 werd Grote vos op 22 maart, 27 april, 1 juni en 21 juni in het Moer gezien. De grote vos heeft een voorkeur voor vochtige bossen met veel variatie en bosranden en gebruikt iep en diverse wilgensoorten als waardplant. Zowel het bosbiotoop als de waardplanten zijn in het gebied aanwezig.

In 2020 waren de trekvlinders maar mondjesmaat te zien. Zeker als je dit vergelijkt met het indrukwekkende 2019.
Van de Distelvlinder (Vanessa cardui) werden er slechts 8 imago's waargenomen (355 in 2019), van de Oranje luzernevlinder (Colias croceus) maar 5 (159 in 2019) en er werd geen enkele Gele luzernevlinder (Colias hyale) gezien (in 2019 5).

Samenvatting

We kunnen stellen dat de meeste habitatspecialisten minder talrijk vlogen in 2020 dan in 2019. Mogelijk heeft de jaarlijks terugkerende droogte hier veel mee te maken.
Het slechtste nieuws betreft natuurlijk de kommavlinder die nu, in het Merkske, als uitgestorven beschouwd kan worden. Drie droogteperiodes na elkaar hebben deze soort de 'doodslag' gegeven.
Het Zwartsprietdikkopje en de Kleine vos zijn ook 2 zorgenkindjes die enkele decennia geleden nog tot de meest algemene en talrijke dagvlinders gerekend konden worden maar steeds zeldzamer lijken te worden.
Het Bont dikkopje heeft diverse populaties in het Merkske die stabiel blijven, enkele bijkomende beheerwerken hebben het duurzaam voorkomen van deze soort verzekerd.
Het Groentje is in zijn verspreiding beperkt tot Wortel Kolonie maar het lijkt erop dat hier een gezonde populatie voorkomt. De heideherstelwerken uitgevoerd in de periode 2012-2015 hebben ook

gezorgd voor bijkomend leefgebied (dat nog niet gekoloniseerd is).

Enkele soorten doen het opvallend goed in het Merkske. Het betreft dan wel soorten die het landelijk goed doen, vaak aangemoedigd door een veranderend klimaat.

Echte bossoorten zoals de Grote weerschijnvlinder, de Keizersmantel maar ook de Grote vos lijken zich te willen vestigen. Ook het Bruin blauwtje, een soort van droge, schrale graslanden zet zijn opmars verder. De kleine parelmoervlinder was in 2020 minder talrijk dan in 2019 maar op langere termijn blijft de positieve trend opmerkelijk.

Enkele soorten die al zijn waargenomen maar zich nog niet hebben kunnen vestigen zijn het Staartblauwtje (Cupido argiades) dat voorkomt in vochtige graslanden met veel Moerasrolklaver (talrijk in het Merkske aanwezig) en de Braamparelmoervlinder die het moet hebben van braamstruwelen. Beide soorten zijn in 2018 in de vallei van het Merkske gezien maar bijkomende waarnemingen bleven uit.

De verassing voor 2020 was het ontdekken van een populatie Iepenpage in het Moer. De soort is waargenomen in zeer geschikt habitat (en heeft een erg verborgen levenswijze) waardoor het logisch lijkt te veronderstellen dat ze er al langer voorkomt.

Bruin blauwtje
(foto: Geert Brosens)

NACHTVLINDERS VAN HET MERKSKE

Bart Hoeymans (boswachter Natuur en Bos)

De eerste nachtvlinderwaarnemingen uit het Merkske dateren uit 1988 maar het heeft tot 2008 geduurd vooraleer er gericht naar deze soortgroep werd gekeken. Vanaf de 1000-soorten dag in 2015 zijn de inventarisatie inspanningen sterk verhoogd. Tot en met 2017 werd het overgrote deel van de inventarisaties uitgevoerd door 1 persoon maar vanaf 2018 worden deze inspanningen verdeeld over diverse vrijwilligers en professionelen. Dit heeft er natuurlijk voor gezorgd dat sommige deelgebieden intensiever bezocht worden dan andere maar ook dat er verspreider (en soms licht anders) wordt gekeken. Hierdoor krijgen we ook een beter beeld op de totale soortenrijkdom van het Merkske. Een korte samenvatting van deze, indrukwekkende, soortenrijkdom kan je in dit artikel lezen.

Nachtvlinders worden op diverse manieren geïnventariseerd, onderstaande methodes werden in 2020 gebruikt:

- Werken met licht: Een groot deel van de nachtvlindersoorten kunnen gelokt worden met licht. Vooral licht dat een grote hoeveelheid UV produceert werkt goed. Er zijn verschillende types lampen op de markt. Tijdens dit onderzoek werd er gebruik gemaakt van;
  - Skinnervallen met een 125 W HPL (kwikdamp)lamp (25 inventarisaties, meestal 1 val)
  - een opstelling op doek met 2x 160W HPL lamp (13 inventarisaties)
  - draagbare nachtvlindervallen met 2x 8W 12V Actinic Black light lampen (12 inventarisaties, meestal 2 bakken)
  - LED emmer (9 inventarisaties)
- Werken met smeer: Veel nachtvlindersoorten kunnen gelokt worden met een zoete stof die op bomen wordt aangebracht. Er word gewerkt met een mengsel dat bestaat uit 50 % rode wijn en 50 % witte suiker (eventueel aangevuld met een flinke scheut sterke drank). Deze techniek werkt heel goed in het vroege voorjaar (tot midden april) en vanaf de late zomer (augustus) tot diep in de winter. Dit is tevens de periode in het jaar dat er relatief weinig nectar in de natuur aanwezig is en/of er vaak gefoerageerd wordt op afgevallen (rottende) vruchten. (Er zijn 12 inventarisaties met smeer uitgevoerd)
- Losse waarnemingen: Dit bevat alle overige waarnemingen, het gaat over waarnemingen van imago's, ei(pakketten), rupsen, bladmijnen, foeragerende nachtvlinders met zaklamp...

Al deze inspanningen hebben in 2020 573 soorten opgeleverd verdeeld over 309 'grote' nachtvlindersoorten (macrolepidoptera - 54%) en 264 'kleine' nachtvlinders (microlepidoptera - 46%).
In het Nederlandse deel van het Merkske werden 468 soorten waargenomen en aan Vlaamse zijde 382. Het grotere aantal soorten aan Nederlandse zijde is te verklaren aan het hogere aantal gedetermineerde micro's. Zo werden er aan Nederlandse zijde 212 soorten (45%) micro's gevonden tov 133 soorten (35%) in Vlaanderen. Het aantal waargenomen soorten macro's in NL (256) en VL (249) is vergelijkbaar.

Het valt op dat er in Nederland procentueel minder macro's waargenomen worden. Dit is te verklaren door een waarnemerseffect omdat er aan de NL zijde meer aandacht wordt besteed aan deze microlepidoptera.
In totaal zijn er sinds 1988 maar liefst 856 soorten waargenomen in het stroomgebied van het Merkske. In 2020 werden er maar liefst 71 nieuwe soorten (allen micro's) aan deze lijst toegevoegd. Deze soortenlijst bestaat uit 444 (52%) macrolepidoptera en 412 (48%) microlepidoptera.
Als we rekening houden met de landsgrenzen dan komen we in Vlaanderen uit op een totaal lijst van 684 soorten (436 of 64% macro's) en in Nederland op 699 soorten (364 of 55% macro's). Ook in deze totaallijsten zien we aan Nederlandse zijde een hoger percentage aan micro's.

De soorten rijkste gebieden (met meer dan 200 soorten) zijn:

1.	Halsche Beemden	513 soorten
2.	Wortel Kolonie	506 soorten
3.	Schootse Hoek (bos) /Castelrése heide	443 soorten
4.	Broskens	353 soorten
5.	Weelde Statie	296 soorten
6.	Tommelsche heide	289 soorten
7.	Vliegveld Weelde	283 soorten
8.	het Moer	237 soorten
9.	Kromme Hoek	210 soorten

Graszakdrager
(foto: Wim Verschraegen)

Bovenstaande soortenrijkdom heeft te maken met de hoge natuurwaarden die in deze deelgebieden te vinden zijn maar er speelt ook een belangrijk waarnemerseffect omdat het ook de beter bezochte gebieden zijn.

In het stroomgebied van het Merkske zijn er 3 deelgebieden te vinden waar er, tot nu toe, meer dan 400 soorten nachtvlinders zijn waargenomen. Deze 3 deelgebieden worden hieronder kort besproken.

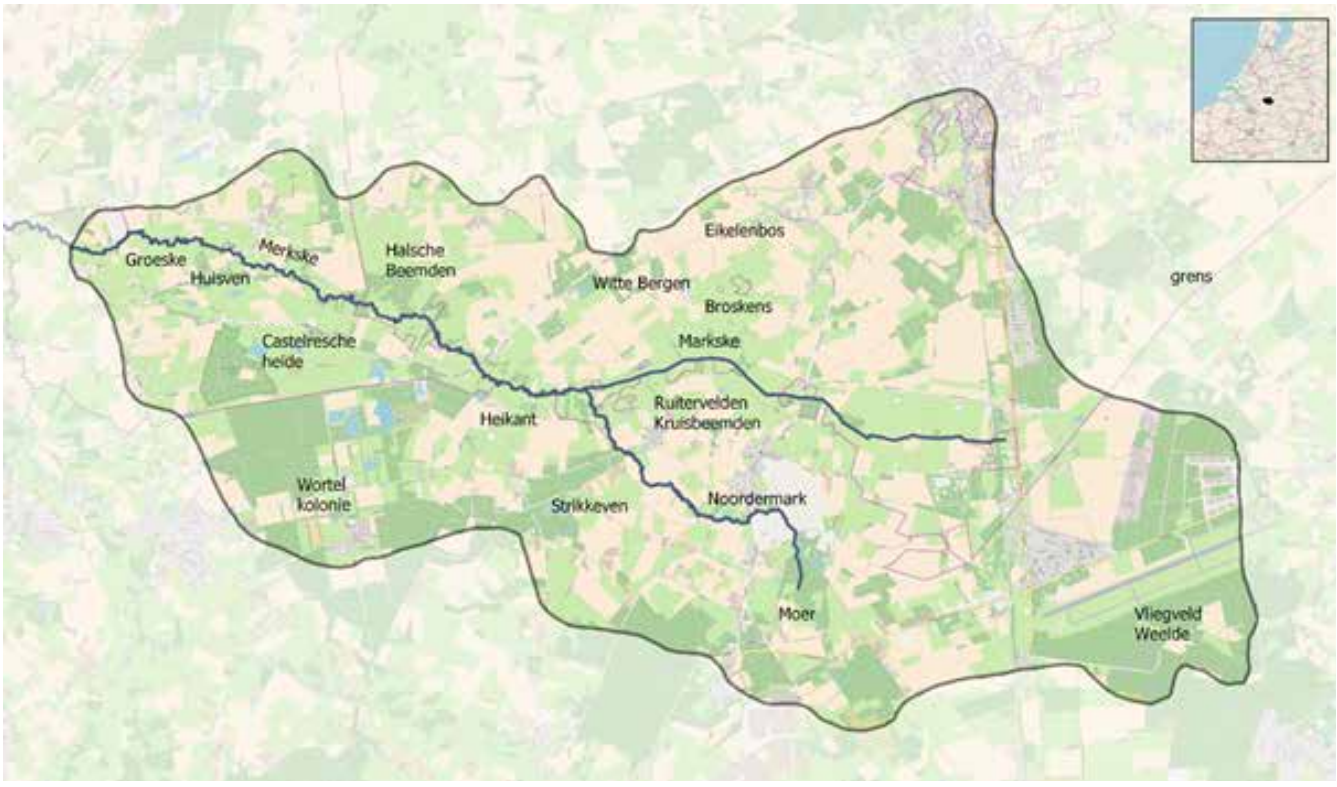

De **Halsche Beemden** bestaat uit natte natuur. Het zijn hoofdzakelijk hooilanden, beek begeleidende bossen en diverse kleine landschapselementen. Het merendeel van de gegevens uit dit gebied waren tot voor kort afkomstig van de Vlaamse zijde van het gebied. In 2020 is hier verandering in gebracht doordat er aan de Nederlandse zijde 7 inventarisaties zijn uitgevoerd in de periode mei – september. Telkens werd er gebruik gemaakt van een lichtbron (2x 160W ML lamp) waarbij de laatste 3 keer ook met smeer werd gewerkt.

In totaal zijn er **303 soorten waargenomen** in 2020 waarvan 210 nieuw voor het gebied.

Ondanks het hoge aantal soorten werden er weinig bijzondere soorten waargenomen. Enkele leuke soorten van natte gebieden die de revue passeerden waren de satijnvlinder Leucoma salicis waarvan de rupsen op populier en wilg te vinden zijn en de russenuil Coenobia rufa waarvan de rupsen in diverse russen leven. Verder werd ook de brummelspanner Mesoleuca albicillata, een vrij zeldzame soort van structuurrijke bossen waargenomen.

Wortel Kolonie

is een groot gebied van 540 ha waarvan meer dan 300 ha in natuurbeheer.

Dit gebied bestaat hoofdzakelijk uit bossen maar ook open habitats zoals heide, schrale graslanden, ruigtes en open water zijn aanwezig. Centraal in het gebied is er een landbouwkern, doorsneden met dreven en waar de bebouwing (gevangenis, woonhuizen, Klapekster, ...) terug te vinden is.

Veruit het meeste nachtvlinderonderzoek in 2020 is gebeurd met een Skinnerval voorzien van een 125W HPL lamp die opgesteld werd in de tuin van een woning in het zuiden van het gebied (buiten de zones in natuurbeheer). Hierdoor lagen de (soorten)aantallen lager dan bij inspanningen uitgevoerd in de zones met natuurbeheer. Ook in het natuurgebied zelf is er met licht geïnventariseerd waarvan 4x met blacklightlampen en 3x met skinnervallen. Er is, verspreid over het gebied, 7 keer gewerkt met smeer. De inventarisaties werden uitgevoerd in de periode januari tem november.

In totaal werden er in 2020 **336 soorten** in Wortel Kolonie waargenomen waarvan 72 nieuw voor het gebied.

In 2020 werden diverse leuke waarnemingen gedaan waaronder een aantal typische soorten voor voedselarme graslanden en heide waarbij de ontdekking van een kleine populatie schaaruil Hada plebeja en de waarneming van een zeldzame Graszakdrager Epichnopterix plumella tot de hoogtepunten behoren.

Dat ook de soorten van dood, en sterk verteerd hout in de lift zitten wordt geïllustreerd door diverse waarnemingen van de zeer zeldzame appelmolmboorder Epicallima formosella.

Verder werd er in de wintermaanden gericht gezocht naar (sporen van) rupsen van wespvlinders die zich ontwikkelen in hout. Op diverse plekken in het gebied werd elzenwespvlinder Synanthedon spheciformis in jonge zwarte els en de gekraagde wespvlinder Sesia bembeciformis in boswilg gevonden.

De **Castelrése Heide** en **Schootse Hoek Bos** worden in waarneming.nl samen genomen als één gebied. Het zou beter zijn om hier 2 aparte gebieden van te maken gezien het verschil in historie, landschap en leefgebied. De Schootse Hoek bestaat uit structuurrijk naald- en loofbos met veel overgangen en vegetatiestructuur. Het hoort historisch en landschappelijk gezien bij Wortel Kolonie. De Castlrése heide is een zeer open gebied met vrij veel voedselarm grasland, vennen, heideontwikkeling en zandpaden. De vochthuishouding in beide gebieden varieert van nat tot droog.

Gericht nachtvlinderonderzoek heeft zich tot op heden beperkt tot de Schootse Hoek en directe omgeving. Waarnemingen uit de Castelrése heide zijn bijna allemaal 'losse' waarnemingen.

In 2020 zijn er, in de Schootse Hoek 10 inventarisaties met licht uitgevoerd (in de periode maart – september) waarbij 8 met Ledemmer en blacklight lampen en 2 keer met een opstelling met 2x 160 W ML lampen.

Deze inventarisaties leverde in 2020 een totaal van **227 soorten** op waarvan er 75 nieuw zijn voor het gebied.

Twee leuke bossoorten die werden waargenomen zijn de dennenspinner Dendrolumus pini, een naaldboomspecialist en het bosbesbruintje Macaria brunneata, een soort van structuurrijke bossen waarin de waardplant, blauwe bosbes talrijk voorkomt.

In het open gebied zijn het vlasbekuiltje Calophasia lunula, en de wormkruidkokermot Coleophora tanaceti waargenomen. Dit zijn kenmerkende soorten van schrale graslanden en ruigtes. Beide soorten zijn waargenomen als rups/koker op de waardplant (respectievelijk vlasbekje en boerenwormkruid) waarbij lokale voortplanting is aangetoond.

Rups Vlasbekuiltje
(Foto: Ted Overmeer)

WAARGENOMEN LIBELLEN 2020

Jurgen van der Schans

Door de zachte winter van afgelopen jaar en een natte maand maart zag het er veel belovend uit voor de libellen in 2020. Vennen en poelen vol met water en warme weersvoorspellingen. Dit wordt toch een ander verhaal want plots krijgen we te maken met een groot waarnemerseffect op onze monitoring. Zoals in andere artikelen van deze nieuwsbrief al beschreven is, kregen we opeens te maken met een ander exotisch 'beestje' waardoor grenzen die normaal niet bestonden dicht gingen en we aan de Belgische kant van de grens gedwongen waren thuis te blijven.
Zoals collega waarnemers het hebben over 'onze voor of achtertuin', er was tijdens de Lock down niet te komen. Deze gebieden zijn zo dichtbij maar toch ineens erg ver weg. Een enkele keer stiekem de grens over via bospaadjes en sluiproutes in de hoop niet aangehouden te worden. Het waarnemerseffect, in dit geval het niet naar de prachtige vennen en poelen kunnen gaan, is dan ook de reden dat er weinig soorten en lage aantallen geteld zijn. Door de Lock-down en het sluiten van de grenzen zijn er zeker ook soorten gemist.

Gelukkig was het in april en mei prima (warm) libellen weer en werd de Vuurjuffer (Pyrrhosoma nymphula) het eerst waargenomen gevolgd door de Platbuik (Libellula depressa) en de Viervlek (Libellula quadrimaculata). Opvallend was de veel waargenomen Smaragdlibel (Cordulia aenea) die het in het Merkske duidelijk naar zijn zin heeft.

Door de grote hitte in de zomer was er in tegenstelling tot vorig jaar maar een kleine influx van zuidelijke soorten te zien. De Zuidelijke keizerlibel (Anax parthenope) weet in ieder geval jaarlijks terug te keren naar enkele populaire poelen en plant zich mogelijks in het gebied voort.
De Zuidelijke heidelibel (Sympetrum meridionale) werd gezien op drie locaties in België en een locatie in Nederland waar niet uitgekleurde libellen werden waargenomen wat duid op lokale uitsluiping en dus een kleine populatie kan bevestigen.

Gevlekte witsnuitlibel (Leucorrhinia pectoralis) en Noordse witsnuitlibel (Leucorrhinia rubicunda) worden nog steeds in kleine aantallen waargenomen. De Venwitsnuitlibel (Leucorrhinia dubia) werd in 2020 gezien op drie locaties in het Belgische deel, waarvan er twee nieuwe locaties zijn en een nieuwe locatie aan de Nederlandse kant. Dat is veel belovend.
In tegenstelling tot vorig jaar werden er weinig Zwervende heidelibellen (Sympetrum fonscolombii) en Beekoeverlibellen (Orthetrum coerulescens) gezien, daar tegenover staan weer hogere aantallen Bloedrode heidelibellen (Sympetrum sanguineum). Uiteraard kan het hierboven genoemde waarnemerseffect er de oorzaak van zijn.

Koraaljuffer
(foto: Jurgen van der Schans)

Opvallend waren de grote aantallen juffers die heel het jaar gezien werden. Soorten als Tengere gras- en pantserjuffer (Ischnura pumilio - Lestes virens) kwamen veelvuldig voor, samen met de Gewone pantserjuffer (Lestes sponsa) en in iets mindere mate de Gaffelwaterjuffer (Coenagrion scitulum).
De populaties Bosbeekjuffer (Calopteryx virgo) en Weidebeekjuffer (Calopteryx splendens) lijken stabiel maar de lage waterstand van het Merkske tijdens de droogte afgelopen zomer(s) is wel zorgelijk. Het leven van de libellenlarve speelt zich onder water af.

In het Nederlandse en Belgische deel zijn samen zijn dit jaar 43 verschillende soorten waargenomen, 3 minder als vorig jaar. De Zwarte Heidelibel (Sympetrum danae) en de Koraaljuffer (Ceriagrion tenellum) zijn soorten die vrijwel verdwenen zijn. Zelfs de Vuurlibel (Crocothemis erythraea) die toch van warmte houdt is maar op enkele plaatsen waargenomen.
De landelijke trend over de achteruitgang van de libellenstand zal zeker ook voor 't Merkske gelden. Door de droogte eind augustus en september zijn ook diepere poelen en vennen drooggevallen dus wordt 2021 weer een spannend jaar. Ik wil dan ook eindigen met een quote waar ik vorig jaar mee geëindigd ben, "Het geeft zelfs kansen voor nieuwe soorten".

Zuidelijke heidelibel
(foto: Jurgen van der Schans)

Onderstaande tabel geeft de waargenomen soorten.

1	Weidebeekjuffer - Calopteryx splendens		24	Paardenbijter - Aeshna mixta	
2	**Bosbeekjuffer - Calopteryx virgo**		25	Grote keizerlibel - Anax imperator	
3	**Zwervende pantserjuffer - Lestes barbarus**		**26**	**Zuidelijke keizerlibel - Anax parthenope**	
4	**Tangpantserjuffer - Lestes dryas**		**27**	**Glassnijder - Brachytron pratense**	
5	Gewone pantserjuffer - Lestes sponsa		28	Smaragdlibel - Cordulia aenea	
6	Tengere pantserjuffer - Lestes virens		**29**	**Metaalglanslibel - Somatochlora metallica**	
7	Houtpantserjuffer - Chalcolestes viridis		**30**	**Venwitsnuitlibel - Leucorrhinia dubia**	
8	**Bruine winterjuffer - Sympecma fusca**		31	Vuurlibel - Crocothemis erythraea	
9	Koraaljuffer - Ceriagrion tenellum		**32**	**Gevlekte witsnuitlibel - Leucorrhinia pectoralis**	
10	Azuurwaterjuffer - Coenagrion puella		**33**	**Noordse witsnuitlibel - Leucorrhinia rubicunda**	B
11	**Variabele waterjuffer - Coenagrion pulchellum**		34	Platbuik - Libellula depressa	
12	**Gaffelwaterjuffer - Coenagrion scitulum**		35	Viervlek - Libellula quadrimaculata	
13	Watersnuffel - Enallagma cyathigerum		36	Gewone oeverlibel - Orthetrum cancellatum	
14	Grote roodoogjuffer - Erythromma najas	NL	**37**	**Beekoeverlibel - Orthetrum coerulescens**	B
15	Kleine roodoogjuffer - Erythromma viridulum		38	Zwarte heidelibel - Sympetrum danae	B
16	Lantaarntje - Ischnura elegans		39	Zwervende heidelibel - Sympetrum fonscolombii	NL
17	Tengere grasjuffer - Ischnura pumilio		**40**	**Zuidelijke heidelibel - Sympetrum meridionale**	
18	Vuurjuffer - Pyrrhosoma nymphula		41	Bloedrode heidelibel - Sympetrum sanguineum	
19	Blauwe breedscheenjuffer - Platycnemis pennipes		42	Bruinrode heidelibel - Sympetrum striolatum	
20	**Zuidelijke glazenmaker - Aeshna affinis**		**43**	**Steenrode heidelibel - Sympetrum vulgatum**	NL
21	Blauwe glazenmaker - Aeshna cyanea				
22	Bruine glazenmaker - Aeshna grandis	B			
23	**Vroege glazenmaker - Aeshna isoceles**				

B – soort uitsluitend in Belgie waargenomen
NL – soort uitsluitend in Nederland waargenomen
Vetjes: zeldzame of habitattypische soorten

Bron: www.waarneming.nl en www.waarnemingen.be, Stichting Observations International en lokale partners

VIER JAAR LIBELLEN EN WATER-JUFFERS UIT HET MOER-KERKEMOER (2017-2020)

Dirk Eysermans

In 2016 zag ik een melding van zuidelijke glazenmaker langskomen op waarneminge.be voor het gebied Moer-Kerkemoer. Daar dit toen een zeldzame soort was voor België ben ik gaan opzoeken waar dit gebied juist gelegen was zonder er verder gevolg aan te geven. Tijdens de daarop volgende winter van 2017 ben ik er dan toch is naar toe getrokken en het zag er beter uit dan op google-maps. Diezelfde winter kwam ik dan ook Bart Hoeymans (boswachter van het gebied) tegen op de libellenstudiedag, waar hij een voordracht verzorgde. Van het een kwam het ander en zo ben ik dan in 2017 gestart met mijn speurtochten door het gebied op zoek naar libellen en waterjuffers.
Tot en met 2016 waren voor het gebied een 28 soorten ingegeven op waarnemingen.be. Drie van deze soorten ben ik vanaf 2017 niet tegengekomen, venwitsnuit (2009), geelvlekheidelibel (1999) en glassnijder (2005).

2017

Het eerste jaar heb ik verspreid over een vijftal bezoeken, 24 soorten waargenomen. Naast de algemene soorten was er de opmerkelijke verschijning van een vrouwtje gevlekte witsnuitlibel. Een tweede interessante waarneming van 3 mannetjes beekoeverlibel was ook de moeite. De hamvraag was nu, gaat het hier om zwervers of is er toch een kleine nieuwe populatie aanwezig in het gebied. Beide soorten waren nieuw voor het gebied.

Gevlekte witsnuitlibel - Leucorrhinia pectoralis (vrouw)
(foto: Dirk Eysermans)

Zuidelijke heidelibel - Sympetrum meridionale (man) (foto: Dirk Eysermans)

2018

Het uitsluipen van de eerste libellen en waterjuffers startte in 2018 vroeger door het goede weer in het voorjaar. Na 9 bezoeken was de balans positief met 33 waargenomen soorten.

Opvallend en merkbaar in heel Vlaanderen was het grote aantal zuidelijke glazenmakers en de opmars van zuidelijke heidelibel en gaffelwaterjuffer. Alle drie zijn opgemerkt in het gebied. Zuidelijke heidelibel en gaffelwaterjuffer waren nieuw voor het gebied. 2018 bevestigde ook de kleine populatie van beekoeverlibel met een zestal mannetjes en een vrouwtje. Verder was er ook de eerste waarneming van zwervende pantserjuffer en tengere pantserjuffer. Bart Hoeymans zag de eerste bruine korenbout voor het gebied. Zwarte heidelibel werd niet gezien in 2018

2019

Voor 2019 was het afwachten hoe de populaties van libellen en waterjuffers de droogte en het droogvallen van de meeste waterpartijen voor een langere periode in 2018 zouden overleefd hebben.

De opmerkelijkste gebeurtenis voor het libellenjaar 2019 was wel de massale influx van zadellibel in geheel België met in hun kielzog nog grotere aantallen zwervende heidelibellen. Ook in het gebied zijn beide waargenomen. Op 19 juni telde ik een 20 tal zadellibellen en er werd volop gekoppeld en eieren afgezet.

Spijtig genoeg is het gebied daarna te vroeg droog gevallenen en is er geen uitsluipen van nakomelingen geweest in het najaar. Enkel in het stadspark van Antwerpen waren de omstandigheden perfect en zijn er meer dan duizend verse zadellibellen uitgevlogen. De zwervende heidelibellen hebben daarentegen wel succesvol voor een paar nazaten gezorgd.

Bij deze opmerkelijke waarneming bleef het echter niet in 2019. Op 19 juni botste ik op 2 vroege glazenmakers en ook een copula van zuidelijke keizerlibel en als klap op de vuurpijl diezelfde dag nog een mannetje gevlekte witsnuitlibel. Een week later volgde dan nog een topper met een mannetje gevlekte glanslibel.

Half juli lieten zich dan de eerste beekoeverlibellen zien en was het zeker dat ook zij de droogte van 2018 overleefd hadden. Het hoogtepunt lag tegen het einde van augustus met 9 mannetjes en zeven vrouwtjes.

Ook gaffelwaterjuffer, zwervende pantserjuffer en zuidelijke heidelibel lieten zich opmerken in 2019.

Met 38 soorten in 2019 mocht ik van een onverwacht geslaagd jaar spreken.

Zadellibel - Anax ephippiger (eiafzet) (foto: Dirk Eysermans)

Zwervende heidelibel – Sympetrum fonscolombii (vrouw
(foto: Dirk Eysermans)

Beekoeverlibel – Orthetrum coerulescens (copula)
(foto: Dirk Eysermans)

Gevlekte glanslibel – Somatochlora flavomaculata (man)
(foto: Dirk Eysermans)

2020

Na de opeenvolgende droge afgelopen jaren was het alweer afwachten wat 2020 zou brengen op libellen gebied.

In 2020 was er geen opmerkelijke influx van een bepaalde soort.

De meeste algemene soorten werden wel waargenomen maar in kleinere aantallen als in de vorige jaren. Vooral bij de zomersoorten beginnen stilaan de gevolgen zichtbaar te worden van het droogvallen van de waterpartijen tijdens de zomermaanden en dit voor langere perioden dan goed is voor de libellen en waterjuffers.

Er zijn in 2020 geen echte onverwachte soorten waargenomen in het gebied.

Een pas uitgeslopen bruinrode heidelibel op 25 april, wat wel heel erg vroeg voor de soort is, viel op. Het was dan ook de vroegste ooit bevestigde waarneming voor België.

Na 2 jaar afwezigheid merkte ik in 2020 terug een vrouwtje zwarte heidelibel op. Hopelijk is dit geen eenmalige waarneming.

Vroege glazenmaker (1ex.), zuidelijke glazenmaker (1ex), zuidelijke heidelibel, zwervende pantserjuffer, gaffelwaterjuffer en beekoeverlibel (2ex.) heb ik ook nog waargenomen in 2020.

Steenrode heidelibel, welke de afgelopen jaren telkens toch een paar keer te zien was bleef in 2020 afwezig.

Met 27 soorten geeft dit wel een terugval aan voor 2020.

Resultaat na 4 jaar

In totaal zijn er in het gebied 25 tot 30 soorten aanwezig met een vaste of tijdelijke (kleine of grotere) populatie. Aangevuld met een aantal (on)regelmatige doortrekkers en zwervers heb ik in totaal 41 soorten waargenomen.

Tel hierbij de 3 bijkomende soorten die in 2017 zijn gezien en de bruine korenbout uit 2018 dan kom je aan 45 soorten die ooit op waarnemingen.be zijn ingegeven voor het gebied Moer-Kerkemoer.

Alle foto's zijn afkomstig uit het gebied.

Zwervende pantserjuffer – Lestes barbarus (man)
(foto: Dirk Eysermans)

Soortenlijst

1	Weidebeekjuffer - Calopteryx splendens
2	**Bosbeekjuffer - Calopteryx virgo**
3	**Zwervende pantserjuffer - Lestes barbarus**
4	**Tangpantserjuffer - Lestes dryas**
5	Gewone pantserjuffer - Lestes sponsa
6	Tengere pantserjuffer - Lestes virens
7	Houtpantserjuffer - Chalcolestes viridis
8	**Bruine winterjuffer - Sympecma fusca**
9	Koraaljuffer - Ceriagrion tenellum
10	Azuurwaterjuffer - Coenagrion puella
11	**Gaffelwaterjuffer - Coenagrion scitulum**
12	Watersnuffel - Enallagma cyathigerum
13	Grote roodoogjuffer - Erythromma najas
14	Kleine roodoogjuffer - Erythromma viridulum
15	Lantaarntje - Ischnura elegans
16	Tengere grasjuffer - Ischnura pumilio
17	Vuurjuffer - Pyrrhosoma nymphula
18	Blauwe breedscheenjuffer - Platycnemis pennipes
19	**Zuidelijke glazenmaker - Aeshna affinis**
20	Blauwe glazenmaker - Aeshna cyanea
21	Bruine glazenmaker - Aeshna grandis
22	**Vroege glazenmaker - Aeshna isoceles**
23	Paardenbijter - Aeshna mixta
24	Zadellibel - Anax ephippiger
25	Grote keizerlibel - Anax imperator
26	**Zuidelijke keizerlibel - Anax parthenope**
27	**Glassnijder - Brachytron pratense**
28	Smaragdlibel - Cordulia aenea
29	Geulekte glanslibel – Somatochlora flavomaculata
30	**Metaalglanslibel - Somatochlora metallica**
31	**Venwitsnuitlibel - Leucorrhinia dubia**
32	Vuurlibel - Crocothemis erythraea
33	**Geulekte witsnuitlibel - Leucorrhinia pectoralis**
34	Platbuik - Libellula depressa
35	**Bruine korenbout – Libellulla fulva**
36	Viervlek - Libellula quadrimaculata
37	Gewone oeverlibel - Orthetrum cancellatum
38	**Beekoeverlibel - Orthetrum coerulescens**
39	Zwarte heidelibel - Sympetrum danae
40	**Geelvlekheidelibel – Sympetrum flaveolum**
41	**Zwervende heidelibel – Sympetrum fonscolombii**
42	**Zuidelijke heidelibel - Sympetrum meridionale**
43	Bloedrode heidelibel - Sympetrum sanguineum
44	Bruinrode heidelibel - Sympetrum striolatum
45	**Steenrode heidelibel - Sympetrum vulgatum**

KRUISBEEMDEN, RUITERVELDEN, MANKE GOOREN ENKELE OPMERKELIJKE ONTMOETINGEN

Johan Coertjens

Gedurende het volledige jaar 2020 hebben 'de Kruisruiters*', het gebied rond het Markske ten noorden van Zondereigen afgestroopt op alles wat leeft en niet meer leeft. Wat komt hier voor en valt er misschien nog iets nieuws te ontdekken? De vogels werden in beeld gebracht. De zoogdieren werden al dan niet met wildcamera of valletjes gespot. Amfibieën werden in het vroege voorjaar door gebruikmaking van fuiken gevangen en genoteerd . Planten werden vooral in hun bloeiperiode gedetermineerd. Nachtvlinders werden gevangen en op naam gebracht. Leo Dufraing heeft zich zelfs met slakken bezig gehouden (zie uitgebreid verslag in deze nieuwsbrief). En nog veel meer deden we. Normaal hadden we ook gevist op het Markske, maar dat hebben we wegens de coronamaatregelen moeten schrappen.

Dit erg boeiende jaar zal in de loop van 2021 volledig in beeld gebracht worden en dat zal een erg lijvig werkje worden, waarvoor we onze tijd moeten nemen. Daar we veelal, gezien de coronaomstandigheden, individueel of in groepje van 2 of 3 man het veld in konden of mochten was het niet simpel om alles met elkaar af te stemmen of te verwerken. Niettemin had Bart Hoeymans gevraagd om toch enkele korte artikeltjes voor de nieuwsbrief van 2021 te maken.

Ik zou het dan vooral willen hebben over een paar nog niet zo gekende soorten in onze contreien: maak kennis met de bergveldwesp en de kammetjesstekelzwam.

DE BERGVELDWESP

POLISTES BIGLUMIS

Voorkomen en evolutie:

De bergveldwesp is een redelijk recente verschijning in onze streek. Tot 2011 beperkt de verspreiding zich tot Wallonië, met name de warmere streken zoals de Gaume, de Viroin- en de Maasvallei. Vanaf 2011 rukt de soort verder naar het noorden op met diverse waarnemingen uit Limburg en enkele uit de provincie Antwerpen (Balen, Meerhout, Geel, het rangeerstation Antwerpen Noord en de Liereman in Oud Turnhout). Gedurende de daaropvolgende jaren zie je het aantal waarnemingen gestaag groeien en zie je de soort haar areaal uitbreiden. In 2019 is er een waarneming achter het vuilstort IOK in Merksplas en Bart Hoeymans ziet een nestje op de Prinsenvelden Baarle-hertog. Dit is ongeveer 200 m van de plaats waar wij in 2020 het nest vonden in de Kruisbeemden.

Als je de data en de locaties bekijkt zou je haast denken dat de soort via de Samber-Maasvallei Limburg bereikt en zich in die provincie settelt om van hieruit (o.a. Lommel, Peer,) over de Antwerpse Kempen (2017-2018 eerst Balen, Meerhout, Geel, Mol en 2019-2020 Merksplas, Baarle-Hertog, Weelde, Turnhout,...) verspreidt.

We vermoeden dat de bergveldwesp één van de vele soorten is die aan het oprukken is vanuit het Zuiden op de golven van de klimaatverandering.

Evolutie van aantal waarnemingen
in België (bron: waarnemingen.be)

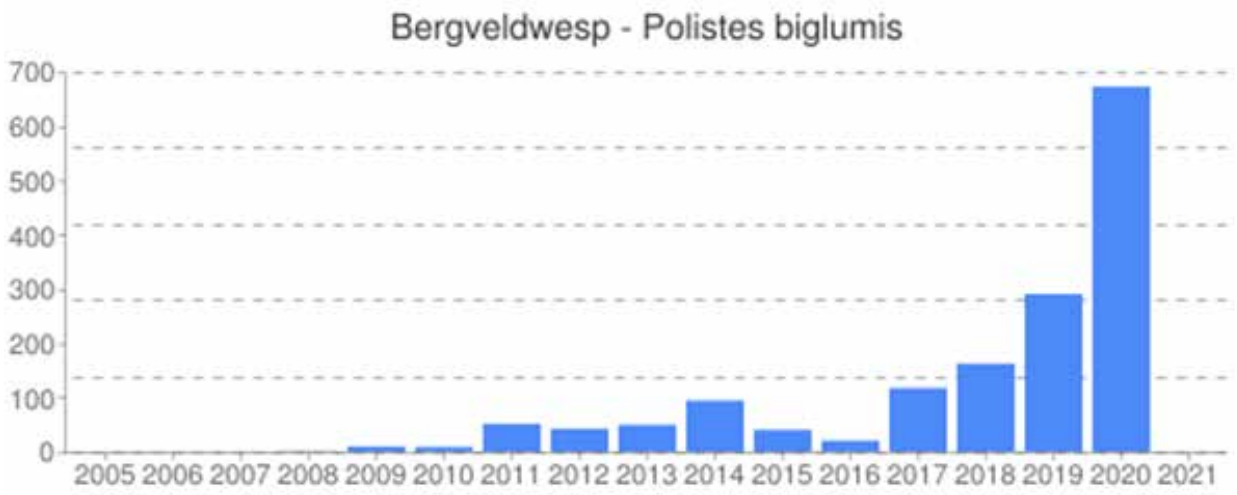

Situering in het dierenrijk :

- Soort - bergveldwesp (Polistes biglumis)
- geslacht - veldwespen (Polistinae) ,
- familie - plooivleugelwespen (Vespidae)
- orde - vliesvleugeligen (Hymenoptera)
- klasse - insecten (Insecta)
- stam - geleedpotigen (Arthropoda)
- rijk - dieren (Animalia)

Levenswijze :

Reeds vroeg in het voorjaar gaan de koninginnen op zoek naar een geschikte nestplaats. Ze begint het nest te bouwen door aan een plantenstengel een onbedekte raat, bestaande uit één laag van zeshoekige cellen te fabriceren. Het materiaal dat ze hiervoor gebruikt is een snel verhardende brij van droog, fijngekauwd plantaardig materiaal, vermengd met speeksel. De openingen van de cellen zijn meestal schuin omlaag gericht tegen regeninslag. Het komt voor dat er verschillende jonge koninginnen de raat verder afwerkt. Bij zo'n samenwerking zal er een onderlinge rangorde ontstaan waarbij er één van de bevruchte wijfjes (koninginnen) zich zal ontwikkelen tot de leidende koningin, de andere worden 'gedegradeerd' tot werksters. Bovenaan staat het eerste wijfje (de Koningin) dat de belangrijkste positie inneemt bij het leggen van de eitjes. Ze eet de door de 'hulpkoninginnen' gelegde eitjes op. De larven worden door de hulpkoninginnen verzorgd en nadat de metamorfose naar imago heeft plaats gevonden worden ze door de koningin verdreven. Deze eerstgeboren wespen zijn allemaal wijfjes met gereduceerde eierstokken, werksters genaamd. Zij verzorgen het broed verder, brengen voedsel aan voor de koningin en de jonge wespen.

In de herfst ontstaan geen nieuwe werksters meer, maar volledig ontwikkelde wijfjes en uit onbevruchte eitjes worden mannetjes geboren. De fertiele wijfjes van deze generatie worden nog in dezelfde herfst bevrucht en overwinteren op beschutte plaatsen onder schors of mos om in het voorjaar aan een nieuwe cyclus te beginnen.

Onze ontmoeting met de Bergveldwesp:

Op 17 juli, wanneer we op weg zijn om muizenvalletjes te plaatsen in het populierenbos langs het Markske, zagen we plots slanke, donkere wespen rondvliegen met afhangende poten (ze deden ons wat denken aan de Maartse vliegjes). Al snel zagen we een klein (doormeter ca 7 à 8 cm) open en loshangend nestje in een laag struikje hangen op enkele decimeters boven de grond.

Hoewel we niet zo veel vertrouwen hebben in de determinaties van Obs Identify hebben we toch maar een foto genomen en de app aan het determineren gezet. Na enkele seconden kwam het resultaat bergveldwesp, een zeldzame soort. Dan betrouw je het nog minder natuurlijk. Daarom zijn we thuis gaan opzoeken in de boeken en op internet en telkens kwamen we bij Bergveldwesp uit. Dus toch maar als deze soort op waarnemingen ingegeven.

Bergveldwesp, Princevelden 2019
(Foto: Bart Hoeymans)

Geraadpleegde literatuur :

- Grzimek – het leven der dieren – deel II insekten
- Insectengids van Tirion uitgeverij
- www.waarnemingen.be en www.waarneming.nl
- www.nederlandsesoorten.nl

DE KAMMETJESSTEKEL-ZWAM – *HERICIUM CORALLO*

Jong vruchtlichaam (Foto: Bart Hoeymans)

Voorkomen en evolutie :

De Kammetjesstekelzwam is de paddenstoel van een saprofytisch schimmel (=die zijn celmateriaal opbouwt door het opnemen van organische stoffen uit dode organismen). Hij behoort tot de familie van de Hericiaceae. De paddenstoel is zeldzaam in heel Europa en staat op de Nederlandse Rode lijst van bedreigde soorten.
De zeldzaamheid van deze paddenstoel is mogelijk te wijten aan het moeilijk kiemen van de sporen. Het vruchtlichaam is 10 tot 30 cm breed, koraalachtig vertakt. De takken hebben 0,5 – 2 cm lange baardvormige afhangende stekels. De kleur is wit tot crème, later meer okergeel. Hij komt vooral voor op stronken of vermolmde stammen van loofbomen, vooral beuken. De eerste indruk is een koraalachtig uitzicht.

In Noord-brabant werd de soort in 2020 enkel gespot in Waalwijk, Udenhout, Overloon, Helmond en … in Baarle-Nassau. In totaal werd hij in Nederland slecht in 21 gemeenten gezien en 2020 was dan nog een topjaar. Uit het vorige topjaar (2019) zijn nog veel minder waarnemingen bekend, slechts 9 over het ganse Nederlandse verspreid.

In Vlaanderen werd de kammetjesstekelzwam op 4 plaatsen gezien, waarvan 2 in de provincie Antwerpen (Lier en Schoten). Verspreid over heel België zijn er gegevens uit 8 gemeenten. In 2019 werd de soort verspreid over België slechts in 3 gemeentes waargenomen. Van de periode voor 2019 zijn er geen gegevens op waarnemingen beschikbaar.

Blijkbaar is de Kammetjesstekelzwam een heel populaire zwam. Wanneer hij op waarnemingen verschijnt volgen er een hele groep naspotters (bv. in de Kleine Netevallei in Lier wordt op 3 november de Kammetjesstekelzwam ingegeven. Tot het einde van het jaar volgen er nog 19 andere waarnemers). Dit bevestigt natuurlijk ook de oorspronkelijke waarneming.

Onze ontmoeting met de Kammetjesstekelzwam

Eén van de onderdelen van onze studie zouden “de paddenstoelen” worden. Daar was echter één probleem: “niemand van ons kent iets van de Mycologie”. Je kan natuurlijk altijd met een plaatjesboek zoals “De grote paddestoelengids voor onderweg” van uitgeverij Tirion op weg gaan maar als beginner zit je er toch vaak naast. Makkelijk herkenbare soorten zoals de viegenzwam (Amanita muscaria) of de grote stinkzwam (Phallus impudicus) kan je natuurlijk wel met zo’n werk op naam brengen.
Vaak lukt het nog wel om een paddenstoel tot op familie (vb. Russula) te determineren maar tot op soortniveau blijft meestal onmogelijk.

Harrie Hendrickx, een autoriteit in de mycologische wereld, is een goede kennis van de ‘kruisruiters’ en we hebben dan ook zijn hulp ingeroepen bij het inventariseren van het gebied. In de periode oktober – begin december heeft Harrie (in kleine groep van max. 4) het gebied 5 keer bezocht.
De resultaten van dit mycologisch onderzoek zijn terug te vinden op waarnemingen.be) (gebieden ‘Ruitervelden oost’ en ‘Kruisbeemden’) of op waarneming.nl (gebied ‘Broskens’).
In totaal noteerden we 147 soorten, waarvan de interessantste (zeldzaamste): de kleine berkenboleet (Leccinum schistophilum), het blauwgroen trechtertje (Omphalina chlorocyanea) en het grijs kalkkopje (Physarum cinereum) en natuurlijk onze kammetjesstekelzwam (Hericium coralloides)

Harrie leerde ons kijken, ruiken en zelfs te proeven. Als leken liepen wij liepen de meeste soorten straal voorbij. (Als we er al niet bovenop gingen staan). Hij gaf ook duiding bij de vele soorten : waar kan je ze vinden? Waar wijst het voorkomen van de soort op?… Nu nog kunnen onthouden!!!
Op 28 oktober focust ‘Hawkeye’ Twan Smets zich op enkele grote witte koraalachtige zwammen die te zien waren op een grote afgebroken tak van een Canada populier. In eerste instantie dachten we dat het om een pruikzwam (Hericium erinaceum) zou gaan. Er werden foto’s genomen, notities gemaakt van het substraat en van de omgeving. Harrie nam nog staaltje mee voor verder microscopisch onderzoek. Bij de auto gekomen werd ‘de grote paddestoelengids voor onderweg’ toch maar eens opgediept. Volgens onze bevindingen, en na onderling overleg, gingen we ervan uit dat we te maken hadden met de kammetjesstekelzwam, een wel erg zeldzame soort. Vooraleer we de soort zouden ingeven hebben we toch maar even gewacht op de resultaten van Harries microscopisch onderzoek. Op 29 oktober kwam het verlossende antwoord : “Microscopische kenmerken (oa. sporenmaat) kloppen”. Het is dus 100% zeker de Kammetjesstekelzwam en ze is dan ook goedgekeurd op waarneming.nl

Harrie leerde ons kijken, ruiken en zelfs te proeven.

Harrie, bedankt!

Geraadpleegde literatuur :

- De Grote Paddestoelen Gids voor onderweg van Tirion uitgeverij
- www.waarnemingen.be en www.waarneming.nl
- www.naturetoday.com

** de Kruisruiters zijn : Leo Dufraing, Twan Smets, Frans Vermeer, Ton Marisael en Johan Coertjens

Let bij onderstaande foto ook op de okergele verkleuring in een verder gevorderd stadium

(Foto: Bart Hoeymans)

INVENTARIS VAN LAND-ZOET-WATER SLAKKEN EN TWEEKLEP-PIGEN IN ZONDEREIGEN EN BAARLE-NASSAU

Leo Dufraign

Fotos van het gebied (foto: Leo Dufraign)

Een familie waar ik al lang tijd aan dacht om onderzoek naar te doen paste perfect in de opzet van het Kruisruiterteam, in 2020 zoveel mogelijk soorten inventariseren in de Kruisbeemden, een deeltje van de Ruitervelden en het zuid oosten van de Manke Gooren.

Het gebied, met een oppervlakte van 41 hectare, is doorsneden door het Markske dat in de lager gelegen beemden alsook in het met populieren aangeplant wilgenbroekbos regelmatig overstroomt. De aanwezige biotopen bestaan uit een ouder eikenbosje, wilgenstruwelen, oude en recent aangeplante houtkanten (die de beemden verdelen) en struweel met ondergroei van brandnetel en bramen. Aan de Nederlandse kant zijn er nog enkele uitdijende rietstruwelen aanwezig die zich spontaan ontwikkelen.

Het kleine, hoger gelegen gedeelte, in de ruitervelden bestaat uit een oud buitenverblijf met vijver, aansluitend een paar weilanden waarvan een gedeelte geplagd is en enkele restanten van oude houtkanten met essen, eiken en elzen. Een perceel fijnspar is voor een groot deel afgestorven waardoor dit nu langzaam ontwikkeld naar een gemengd eiken berken bos. Tegen het Markske ligt een nat weiland met aansluitend een aangeplante elzenkant. In het Nederlands gedeelte (Manke Gooren) liggen 3 amfibieënpoelen die rond 1990 werden aangelegd. In het Belgisch gedeelte zijn het er 8 die 6 jaar geleden uitgegraven werden. Alles wordt beheerd door ANB en Staatsbosbeheer.

Voor de fysisch-chemische kwaliteit zien we dat de organische belasting en de nutriënten in het water doorslaggevend zijn voor de matige score. Zowel fosfor- als stikstofconcentraties zijn sinds 2000 sterk verbeterd, maar het laatste decennium is er eerder een stagnaHet

zoeken naar slakken heeft wel een andere aanpak dan amfibieën of vlinders inventariseren.
Grotere soorten huisjesslakken zoals de Barnsteenslak (links) of Zwartgerande tuinslak (rechts) kun je van de vegetatie plukken. Voor de kleine soorten, en dat zijn er heel wat, zijn er meerdere malen stalen verzameld op zowat al de percelen, gedurende het jaar.

Bij het nemen van een staal wordt eerst de bovenste grove strooiselaag verwijderd. 5 tot 10 liter van het onderliggende fijnere bodemmateriaal (tot enkele cm diep) wordt mee naar huis genomen. Hier wordt dat materiaal gewassen, gedroogd en in verschillende fracties tot op 1mm uitgezeefd. Alles kleiner dan 3 mm is onder een binoculair uitgezocht.

Naaktslakken zoek je best ‘s morgens of ‘s avonds als het gras nat is, onder afgevallen takken of schors. Bij regenachtig weer zijn ze overdag ook actief. Rechts afgebeeld: twee Tijgerslakken die onder een tak zaten. Onder: een Duistere wegslak in het gras.

Waterslakken zijn in de poelen en grachten 2 maal bemonsterd met een fijnmazig schepnet, in de winter en in de zomer net voor de meeste droog kwamen staan.

Nadien is er nog een grondstaal genomen in de uitgedroogde bodem.

Dit jaar zijn al de poelen uitgedroogd uitgezonderd poel B48 en Vijver B46b.

Foto's tonen de nefaste gevolgen er van. Grote hoeveelheden Puntige blaashoorns, daarnaast Moeras-hoornschalen nog ingegraven in de bodem. Beide zijn algemene soorten in de poelen.

Determineren

Als onervaren malacoloog met de Elsevier Slakkengids en het mooie boek van Bert Jansen "Slakken en Mossels" als determinatieboeken leek het een fluitje van een cent om al de slakken juist te determineren. De soorten zijn er mooi in afgebeeld en beschreven maar bij sommige families overlappen de kenmerken zodanig dat bij deze de algemeenste soort in de lijst staat. Bij de Cochlicopa enkel de glanzende agaathoren. Bij de waterslakken de moeraspoelslak in het geslacht Stagnicola en ovale poelslak in het geslacht Radix. Om voor deze een juiste determinatie te verkrijgen is inwendig of DNA onderzoek nodig. Bij de naaktslakken In het geslacht Arion is niet de Bruine- maar enkel de Oranjebruine wegslak herkend alsook de bos wegslak en de grauwe wegslak. Het betreft moeilijke soorten die gedetermineerd werden door mensen met ervaring. Ook sommige juveniele soorten zijn niet makkelijk op naam te brengen zoals de tol- en kristalslakken.

Onderstaand kaartje van het onderzochte gebied met de genummerde percelen. Tussen perceel 38/40 en langs 34/35 ligt de Kluisloop die op de hoek van perceel 35 uitmondt in de Rijt en zo tussen perceel 25/26 naar het markske loopt;

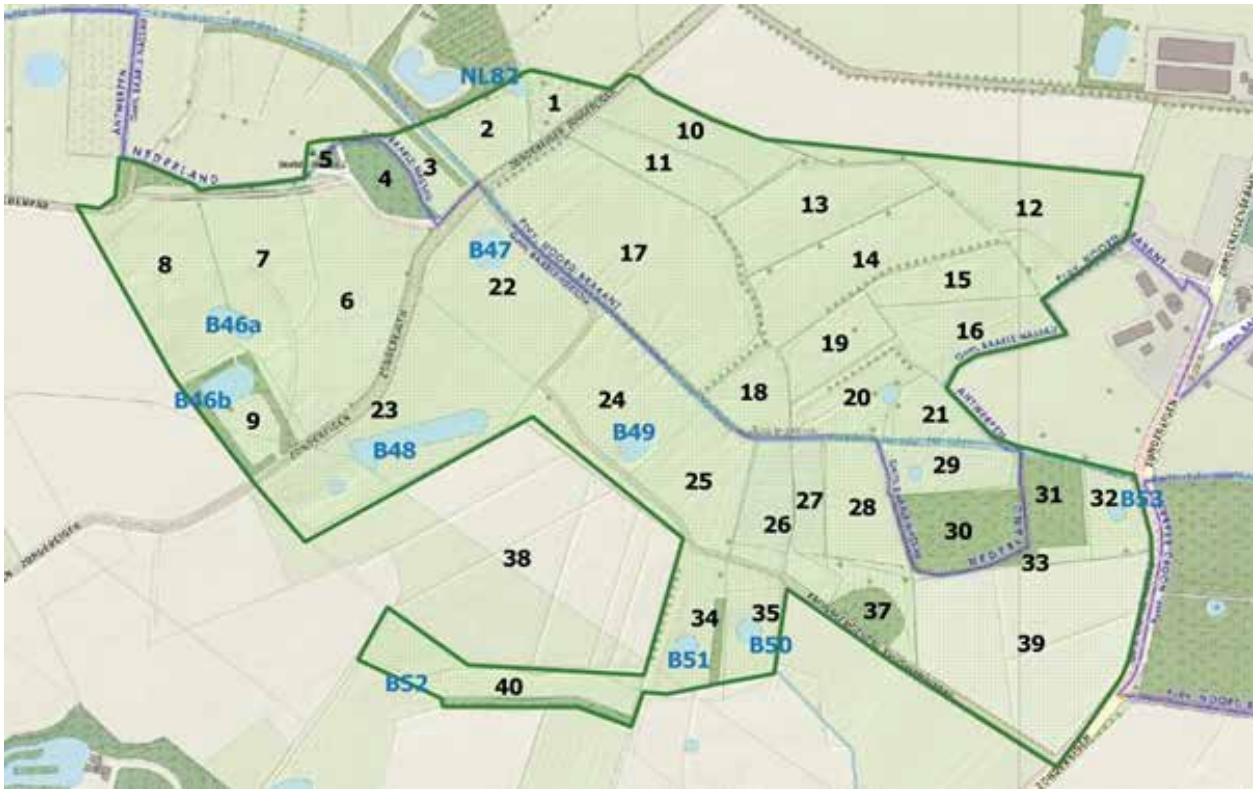

Land huisjesslakken

Er werden 31 soorten gedetermineerd , waarvan 3 rode lijst soorten (volgens Jansen), hieronder afgebeeld.

Het Genaveld tonnnetje, deze soort rukt langzaam vanuit de kustgebieden op naar het binnenland. Ze is te vinden op vrij vochtige zandige kalkbodems. Het enige slakje van deze soort is gevonden op een triptrap valletje 's morgens tijdens een muizen inventaris op perceel 17.
3 Huisjes van de Tandloze korfslak met verschillende ouderdom. Deze soort is op meerdere plekken aangetroffen, vooral in het wilgenbroekbos en onder wilgenstruweel. De Grofgestreepte glimslak is vrij algemeen in de strooisellaag, meestal in de nabijheid van eiken en onder valhout. Het is een lokaal voorkomende soort in het zuiden van Noord Brabant en de Noorderkempen. Houdt van zuurdere bodems.

Het wilgenbroekbos (perceel 30) met aansluitend het berkenbos (perceel 31) en het wilgenstruweel op perceel 1 bleken het soortenrijkst te zijn. Enkel op perceel 1 is het aardschijfje gevonden met 3 ex. op de hoger gelegen zandwal, destijds aangelegd met zand uit poel NL82. Het duintolletje, een kustsoort die sporadisch in het binnenland te vinden is, is enkel op perceel 9 gevonden met 5 ex. Het is niet uitgesloten dat deze soort met de vorige gebruiker van het buitenverblijf met de woonwagen meegelift is. De dikke korfslak is ook hier gevonden aan de de vijveroever en 1 ex. in de gracht op het aansluitende weiland tussen perceel 8/9. De dwergkorfslak is gevonden op enkele groeiplaatsen van zeggesoorten verspreid over het gebied. Eén grote karthuizerslak zat naast de weg Zondereigen-Baarle Hertog langs perceel 39.

Genaveld tonnetje

Tandloze korfslak

Grofgestreepte glimslak

Aardschijfje

Dwergkorfslak

Dikke korfslak

Duintolletje (allen ~2mm)

Onderstaande tabel geeft de waargenomen soorten.

1	Plompe dwergslak - Carychium minimum O.F. MÜLLER,1774	B NL	17	Grote kristalslak - Vitrea Crystallina O.F. MÜLLER, 1774	B NL
2	Slanke dwergslak - Carychium tridentatum RISSO,1826	B NL	18	Kleine kristalslak - Vitrea contracta WESTERLUND, 1871	B NL
3	Barnsteenslak - Succinea putris Linnaeus 1758	B NL	19	Gladde tolslak - Euconulus fulvus O.F. MÜLLER, 1774	B NL
4	Langwerpige barnsteenslak - Succinella oblonga Draparnaud 1801	B NL	20	Moeras-tolslak - Euconulus trochiformis MONTAGU, 1803	B NL
5	Glanzende agaathoren - Cochlicopa lubrica O.F.MÜLLER, 1774	B NL	21	Donkere glimslak - Zonitoides nitidus O.F. MÜLLER, 1774	B NL
6	**Genaveld tonnetje - Lauria cylindracea** **DA COSTA, 1778**	**NL**	**22**	**Grofgestreepte glimslak - Zonitoides excavatus** **ALDER, 1830**	**B NL**
7	Geribde jachthorenslak - Vallonia costata O.F. MÜLLER, 1774	B NL	23	Kelder-glansslak - Oxychilus cellarius O.F. MÜLLER, 1774	B NL
8	Scheve jachthorenslak - Vallonia excentrica STERKI,1893	B NL	24	Look-glansslak - Oxychilus alliarius MILLER, 1822	B NL
9	Stekelslakje - Acanthinula aculeata O.F. MÜLLER,1774	B NL	25	Kleine blinkslak - Aegopinella pura ALDER, 1830	B NL
10	**Tandloze korfslak - Columella edentula** DRAPARNAUD, 1805	**B NL**	26	Bruine blinkslak - Aegopinella nitidula DRAPARNAUD, 1805	B
11	Dikke korfslak - Vertigo antivertigo DRAPARNAUD,1810	B	27	Ammonshorentje - Nesovitrea hammonis STORM, 1765	B NL
12	Dwergkorfslak - Vertigo pygmaea DRAPARNAUD,1810	B NL	28	Doorschijnende glasslak - Vitrina pellucida O.F. MÜLLER, 1774	B NL
13	Dwergpuntje - Punctum pygmaeum DRAPARNAUD, 1810	B NL	29	Grote karthuizerslak - Monacha cantiana MONTAGU, 1803	B
14	Duintolletje - Paralaoma servilis SCHUTTLEWORTH 1852	B	30	Haarslak - Trochulus Hispidus LINNAEUS, 1758	B NL
15	Aardschijfje - Lucilla scintilla R.T. LOWE, 1852	NL	31	Zwartgerande tuinslak - Cepaea nemoralis O.F. MÜLLER, 1774	B NL
16	Boerenknoopje - Discus rotundatus rotundatus O.F.MÜLLER,1774	B NL			

Verschillende kleurvormen van de zwartgerande tuinslak.

Bos-wegslak

Grauwe wegslak

Egelwegslak

Naaktslakken

Door de lange droge periodes dit jaar was het niet simpel om naaktslakken te vinden.Tijdens de zeldzame regendagen zijn overdag voornamelijk de rode wegslak en de tijgerslak waargenomen. Deze laatste meestal tussen de schors op bomen. De kleine en zwervende akkerslak werden enkel in de lente in voederbuisjes en triptrap valletjes gevonden waar ze mogelijk door kattenbrokken aangetrokken werden.

De grauwe wegslak en de bos-wegslak zijn lastige soorten om op zicht te determineren.
Bij extreme verschillen is het toch mogelijk.
De bos-wegslak werd talrijk gezien, altijd onder hout of schors. De Grauwe wegslak daarentegen is eenmaal waargenomen op 20 december in strooisel onder de elzen kant op perceel 3.
De egelwegslak is de kleinste soort met een lengte van 20 à 25 mm. Ze werd regelmatig gevonden tussen het verzamelde strooisel maar ook veelvuldig onder hout en zelfs in de steel van een paddestoel. De overige soorten zijn meestal gezien net voor de duisternis.

Onderstaande tabel geeft de waargenomen soorten.

32	Tijgerslak - Limax Maximus LINNAEUS, 1758	B NL	37	Rode wegslak - Arion rufus LINNAEUS, 1758	B NL
33	Kleine akkerslak - Deroceras laeve O.F. MÜLLER 1894	B NL	38	Bruine / **Oranjebruine** wegslak - Arion fuscus/sub-fuscus O.F. MÜLLER, 1774 / DRAPARNAUD, 1805	B NL
34	Zwervende akkerslak - Deroceras invadens REISE,HUTCHINSON, SCHUNACK & SCHITT, 2011	NL	39	Grauwe wegslak - arion circumscriptus JOHNSON, 1828	B
35	Geulekte akkerslak - Deroceras reticulatum O.F. MÜLLER 1774	B NL	40	Bos-wegslak - Arion silvaticus JOHNSTON, 1828	B NL
36	Duistere akkerslak - Arion ater LINNAEUS, 1758	B	41	Egel-wegslak - Arion intermedius NORMAND, 1852	B NL

Rode wegslakken zijn er in verschillende kleuren

Waterslakken en mossels

Er werden 17 soorten waterslakken gedetermineerd waaronder 2 rode lijstsoorten die hieronder zijn afgebeeld. Ook werden er 4 soorten mossels waargenomen waarvan 3 soorten onder voorbehoud.

De slanke poelslak, een soort die goed tegen tijdelijke uitdroging bestand is leeft voornamelijk in kalkrijk water waarin ijzerafzetting plaatsvindt. Gevonden in meerdere exemplaren in poel B46 en de aansluitende gracht tussen perceel 8/9 tot in het bosperceeltje waar in de herfst nog lege huisjes zijn aangetroffen.

De gladde schijfhoren? is in bijna alle waterpartijen gevonden, zeer talrijk in B50. Niet langs de Nederlandse kant van het Markske. Daar er enige discussie was aangaande de determinatie volg en citeer ik paleontoloog Tom Meijer. Het biotoop lijkt er veel op wat ik gewend ben van fossiele vondsten (in situ) Een soort pioniers flora en -fauna die kenmerkend is voor nitraatrijk water aan het begin van een successie. In de fossiele zoetwaterkalken vind je veel resten van kranswieren. Tello Neckheim sluit de Amerikaanse schijfhoren niet uit . Een exoot uit Noord- Amerika die hij in stille delen van grote rivieren en meren gevonden heeft. In vijver B46b lijkt de soort sterk op de oever schijfhoren.

Leverbotslak

Tractorwieltje

Door de droogte zijn de meeste stalen voor landslakken genomen in droogstaande grachten en greppels op de beemden en onder struwelen waar nog een laagje vochtig strooisel te vinden was. Op enkele stalen na zaten er overal waterslakken in. Voornamelijk juveniele leverbotslakken en soms enkele tot zeer veel erwtenmosseltjes. Het wilgenbroek dat in de lente overstroomde telt op elke vierkante meter wel één of meerdere huisjes van waterslakken of mosseltjes. De leverbotslak, is de tussengastheer van de leverbot, een platworm die als volwassen parasiet in de galgangen en lever van runderen en schapen leeft. Ze kan per dag 4000 tot 7000 eieren produceren die met de mest worden uitgescheiden, de parasieten veroorzaken de leverbotziekte. Regelmatig worden reeën gevonden die hieraan gestorven zijn.

Slanke poelslak

Gladde schijfhoren

Grote poelslak

Glanzende schijfhoren

		Poelen	Grachten	Markske
42	Platte pluimendrager - Valvata cristata O.F. MÜLLER, 1774		B	
43	Leverbotslak - Galba truncatula O.F. MÜLLER, 1774	B	B - NL	–
44	**Slanke poelslak - Omphiscola glabra O.F.MÜLLER, 1774**	**B**	**B**	–
45	Ovale poelslak - Radix balthica Linnaeus, 1758	B - NL	B	
46	Grote poelslak - Lymnaea stagnalis LINNAEUS, 1758	B		
47	Puntige blaashoren - Physella acuta DRAPARNAUD, 1805	B - NL	B - NL	–
48	Slaaplslak - Aplexa hypnorum LINNAEUS, 1758	B	B - NL	
49	Posthorenslak - Planorbarius corneus corneus LINNAEUS, 1758	B - NL	B - NL	–
50	Smurfslak - Ferrissia fragilis TRYON, 1863	B - NL		
51	Gewone schijfhoren - Planorbis planorbis LINNAEUS, 1758	NL	NL	
52	Gekielde schijfhoren - Planorbis carinatus O.F.MÜLLER, 1774	NL		
53	Geronde schijfhoren - Anisus leucostoma MILLET, 1813	B - NL	B - NL	–
54	Draaikolk schijfhoren - Anisus vortex LINNAEUS, 1758		B	–
55	Witte schijfhoren - Gyraulus albus O.F. MÜLLER, 1774	B - NL		
56	**Gladde schijfhoren? - Gyraulus laevis ALDER, 1838**	**B**		
57	Tractorwieltje - Gyraulus crista LINNAEUS, 1758	B - NL	B	-
58	Glanzende schijfhoren - Segmentina nitida O.F. MÜLLER 1774		B	

Hoornschalen en mossels

In de meeste poelen is in de bodem de Moeras-hoornschaal te vinden. De erwtenmosseltjes (foto) zijn er minder talrijk maar in de grachten komen ze plaatselijk met duizende voor waar ze kleine deeltjes uit het water filteren. Ze zijn moeilijk op naam te brengen. Met 13 soorten die men kan aantreffen waarvan de meeste soorten individueel ook nog is verschillen en overlappende kenmerken hebben naar andere soorten zijn er “onder voorbehoud” toch 3 herkend.

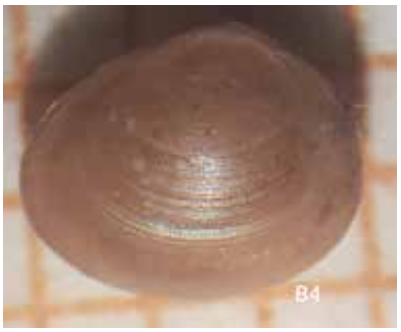

Doffe erwtenmossel

Glanzende erwtenmossel

Hoekige erwtenmossel

		Poelen	Grachten	Markske
59	Moeras-hoornschaal - Musculium lacustre O.F, MÜLLER, 1774	B- NL		
60	Doffe erwtenmossel - Pisidium casertanum POLI, 1791	? - ?	B - NL	?
61	Glanzende erwtenmossel - Pisidium nitidum JENYNS, 1832	? - ?	B - ?	?
62	Hoekige erwtenmossel - Pisidium milium HELD,1836	? - ?	B - NL	?

Slot

Om een klein gebiedje als dit optimaal te inventariseren moet er in elk hoekje of water meerdere keren gezocht worden. Enkele algemeen voorkomende slakken zoals de platte pluimdrager en de draaikolkschijfhoren zijn gevonden bij de allerlaatste staalname. De grote poelslak lag in de uitgedroogde poel B50. Enkele minder voorkomende landslakken vond ik slechts in één staal. De poelen op Nederlands gebied, dichtgegroeid met riet, zijn anders samengesteld en moeilijker te bemonsteren dan de Belgisch. De beken op Nederlands gebied zijn armer aan soorten dan de Kluisloop en Rijt langs Belgisch zijde. Buiten erwtenmossels zijn op het Markske 7 soorten waterslakken in zeer lage aantallen gevonden die van elders aangespoeld kunnen zijn waaronder een kapotte slanke poelslak.
Met 62 soorten mag je wel zeggen dat dit kleine gebied zeer soortenrijk is en ruim ¼ van de Belgisch-Nederlandse soorten herbergt.
De meeste slakkenhuisjes zijn in een collectie bewaard zodat de moeilijke soorten later door specialisten juist beoordeelt kunnen worden, wat op foto's altijd niet mogelijk is.

Dank aan Staatsbosbeheer en ANB voor de toelating om het gebied te inventariseren. Aan Frans Vermeer die voor het kaartje gezorgd heeft, en ook aan leden van van de facebookgroep Slakken van de BeNeLux om sommige soorten op naam te brengen.

BESTUURLIJKE BIJEENKOMST "GRENZELOOS STERK MERK(SKE)" MOOISTE WANDELING VAN HET JAAR, DIE HELAAS NIET DOORGING

Op 16 oktober 2020 stond er een bestuurlijke bijeenkomst en een wandeling in de vallei van het Merkske gepland. Bij het organiseren van deze bijeenkomst is nadrukkelijk rekening gehouden met maatregelen tegen verspreiding van CORONA virus. Echter, heeft de verdere verspreiding van deze virus tot aanscherping van de maatregelen geleid en was het niet verantwoord om het event te laten plaatsvinden.

Als onderdeel van het programma zouden de diverse bestuurders geïnformeerd worden over het Integraal Waterproject Merkske en de waarden in de vallei van het Merkske.
De wandeling "Flirten met de grens in de vallei van het Merkske" is immers in 2019 binnen de provincie Antwerpen uitgeroepen tot de mooiste wandeling van het jaar! Meer informatie over deze wandeling is te vinden op: https://www.kempen.be/route/%E2%80%98flirten-met-de-grens-de-vallei-van-het-merkske%E2%80%99-wandeling-van-het-jaar
Het advies in deze coronatijd is uiteraard wel om de wandelroute zoveel mogelijk individueel te volgen.

Integraal Waterproject Merkske

Dit Vlaams-Nederlands gebiedsproces is gezamenlijk met het Bekkensecretariaat Maasbekken, provincie Antwerpen en waterschap Brabantse Delta in 2017 opgestart. Voornaamste doel van het project is het halen van de waterkwaliteitsdoelstellingen zoals geformuleerd is de Kaderrichtlijn Water. Momenteel wordt het proces begeleid door Bekkensecretariaat Maasbekken en Waterschap Brabantse Delta en de eerste acties vanuit het proces beginnen voortgang te krijgen. Zoals de proactieve aanpak restlozingen bij landbouw, nieuwe rioleringsprojecten en het beekherstelproject Merkske.
Meer informatie over het Integraal Waterproject Merkske is te vinden op:

https://www.integraalwaterbeleid.be/nl/bekkens/maasbekken/gebiedsgerichte-werking/integrale-projecten/integraal-project-voor-het-merkske

Beekherstel project Merkske

Als onderdeel van het programma zou de samenwerkingsovereenkomst voor het beekherstelproject voor het Merkske door Jan De Haes (gedeputeerde provincie Antwerpen) en Kees de Jong (lid van het dagelijks bestuur van waterschap Brabantse Delta) symbolisch ondertekend worden. Het bestuurlijk moment zal onder betere omstandigheden een vervolg krijgen.

Deze samenwerking tussen provincie Antwerpen en waterschap Brabantse Delta is het startsein voor een proces om het beekherstel uit te voeren. In 2021 start de gezamenlijke planvorming en opzet van de financiering van het project. De afronding van het project is voorzien voor 2025.

Een belangrijk onderdeel van de aanpak van de herinrichting is de toepassing van het principe 'bouwen met natuur'. In plaats van grootschalige graafwerkzaamheden en andere technische ingrepen maken de partijen zoveel mogelijk gebruik van natuurlijke processen om bijvoorbeeld een verschil in stroomsnelheden en schaduwplekken te laten ontstaan waar vissen en andere (water-) dieren profijt van hebben.

Wandeling vallei van het Merkske

De bestuurlijke wandeling is een initiatief van Natuurpunt Markvallei en verenging Markdal. Onder begeleiding van een gids was een wandeling voorzien door het natuurgebied, met lokale demonstraties en toelichtingen over:

- Het leven in het Merkske.
- Beheer en onderhoud van het Merkske en de vallei.
- Vallei van het Merkske vanuit het agrarisch oogpunt.

De bestuurders hebben per mail alsnog een digitale sfeerimpressie gekregen van het gebied, waaronder een prachtig promotiefilmpje van het Vallei van het Merkske, gemaakt door Staatsbosbeheer:
https://www.youtube.com/watch?v=gJY9gMfeMHw&feature=emb_logo

En meer beeldmateriaal te vinden op de website van Natuurpunt Markvallei, het Merkske in beeld:
https://www.natuurpuntmarkvallei.be/natuurgebieden-overzicht/natuurgebied-de-vallei-van-het-merkske/het-merkske-in-beeld/

ook zij hebben een promofilmpje gemaakt:
https://youtu.be/8t8-3m1j0nE

Filmpje door Natuurpunt Markvallei

Filmpje door Staatsbosbeheer

RIOLERINGSWERKEN EN BEEKHERSTEL VOOR MERKSKE IN VOORBEREIDING

In het grensoverschrijdende stroomgebied van het Merkske hebben het bekkensecretariaat Maasbekken, provincie Antwerpen en waterschap Brabantse Delta enkele jaren terug de handen in elkaar geslagen en het integraal waterproject Merkske opgestart. Er werd toen met de partners een gezamenlijke actielijst opgesteld.

Ondertussen is de uitvoering van verscheidene rioleringsprojecten en een beekherstelproject in voorbereiding.

De rioleringsdossiers voor Hal in Hoogstraten en de doorvoer van de vuilvracht van Zondereigen naar de zuiveringsinstallatie van Merksplas worden momenteel technisch voorbereid door Aquafin.

Provincie Antwerpen en het Waterschap Brabantse Delta hebben deze zomer ook een samenwerkingsakkoord ondertekend om uitvoering te geven aan verschillende acties van het integraal waterproject.

Met deze acties wordt ingezet op een herstel van de natuurlijke waterhuishouding van het Merkske. Dat is nodig in functie van waterkwaliteitsdoelen, maar ook om de vallei van het Merkske verder in te richten als klimaatbuffer en ons beter te wapenen tegen toenemende droogteperioden.

Het gaat om verschillende kleine ingrepen, zoals het lokaal verondiepen en het verder inbrengen van dood hout. Om de maatregelen gericht te kunnen uitvoeren en de effecten goed in kaart te brengen, zal er eerst een uitgebreide studie opgestart te worden.

Daarnaast wordt ook een proactieve aanpak rond nutriëntrijke afvalwaterstromen bij landbouwbedrijven uitgewerkt. Dit geeft landbouwers ondersteuning om controle te krijgen op deze afvalwaterstromen

https://www.integraalwaterbeleid.be/nl/bekkens/maasbekken/in-de-kijker/rioleringswerken-en-beekherstel-voor-merkske-in-voorbereiding

UNIEK PILOOTPROJECT IN STROOMGEBIED MERKSKE ROND AFVALWATERSTROMEN BIJ LANDBOUWBEDRIJVEN

Samen met de gemeenten Hoogstraten, Merksplas, Baarle-Hertog, diensten van de Vlaamse overheid, Boerenbond, CVBB en watering De Beneden Mark werkte het bekkensecretariaat Maasbekken aan een proactieve aanpak om afvalwaterstromen bij landbouwbedrijven te reduceren.

De focus ligt op nutriëntrijke afvalstromen bij landbouwbedrijven, die nog vaak (onbewust) afstromen naar grachten en waterlopen, bijvoorbeeld weglekkende sappen van voedersilo's of afstromend hemelwater verontreinigd met mestdeeltjes.

Het gaat om een pilootproject in Vlaanderen met nieuw ontwikkelde tools en bedrijfsadvies op maat.

Kleine hoeveelheden, grote gevolgen

Weglekkende sappen van voedersilo's of afstromend hemelwater verontreinigd met mestdeeltjes stromen nog te vaak af naar grachten en waterlopen. Zelfs kleine hoeveelheden van deze afvalstromen kunnen een grote impact hebben op de waterkwaliteit. Met kleine aanpassingen in bedrijfsvoering of infrastructuur kunnen veel verontreinigingen voorkomen worden.

Ondersteunende tools

Binnen dit project willen we de nodige ondersteuning aan landbouwers aanbieden om het risico op (accidentele) watervervuiling in het omliggende gebied sterk te verkleinen, zich in regel te stellen met de wetgeving en tegelijk de bedrijfsvoering te verbeteren.

Per bedrijfstype zijn overzichtelijke schema's met tips en gedetailleerde checklists ontwikkeld. Deze bieden een houvast om het eigen bedrijf kritisch te bekijken op het vlak van bedrijfsafvalwater en knelpunten te inventariseren. Er worden hierbij verschillende oplossingen aangereikt om vervuiling te voorkomen.

Advies op maat

De gemeenten Hoogstraten, Merksplas en Baarle-Hertog hebben een LEADER-project aangevraagd 'Grensboeren bewaken waterkwaliteit Merkske' waarmee landbouwers in 2021 een gratis advies op maat van het bedrijf kunnen krijgen van een externe expert. Het project werd in oktober 2020 goedgekeurd.

Met deze sensibiliseringcampagne nemen de landbouwers zelf de verantwoordelijkheid om vervuiling vanop hun landbouwbedrijf naar het watersysteem te voorkomen. Via de landbouwraden, lokale infosessies, briefwisseling en een website werden landbouwers ingelicht en de documenten verspreid. Deze proactieve aanpak die we samen met de landbouwsector uitrollen, is een uniek pilootproject in Vlaanderen. Op termijn kan deze aanpak ook in andere gebieden binnen het Maasbekken uitgerold worden.

Europees landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling: Europa investeert in zijn platteland
LEADER provincie Antwerpen
RURANT versterkt het platteland
Provincie Antwerpen
Met steun van ELFPO
www.vlaanderen.be/pdpo

IN MEMORIAM ROELAND LIBRECHT

Op 22 augustus is onze collega-vriend Roeland Librecht onverwacht overleden. Roeland was districtsverantwoordelijke bij de dienst Integraal Waterbeleid van de provincie Antwerpen. Dit betekent dat hij verantwoordelijk was voor het beheer van een groot deel van de beken in de Noorderkempen, zo ook voor het Merkske. Deze grensvormende beek had hij samen met de collega's van Waterschap Brabantse Delta onder zijn hoede.

Roeland begon, als ingenieur met specialisatie milieukunde, in 2002 in deze functie bij de provincie. Aanvankelijk nam hij ook nog de beken in het stroomgebied van de Kleine Nete voor zijn rekening, maar na enige tijd kon hij zich volledig toeleggen op het noorden van de provincie.

Met die 18 jaren ervaring kende Roeland zijn district Mark en Aa op zijn duimpje. Hij was een bibliotheek van kennis: kennis over het gebied, kennis over de waterlopen, zowel op terrein als op papier (oude atlassen, allerhande opmetingen en projecten), kennis over de aangelanden en stakeholders in het gebied. Zo volgde hij recent nog de ruilverkaveling Zondereigen van nabij op voor de provincie. Je kon Roeland moeilijk iets wijsmaken, maar hij combineerde die kennis met de nodige pragmatische wijsheid, en hij probeerde zich steeds in te leven bij de vragende of klagende partij.

We mogen er heel zeker van zijn dat Roeland gelukkig was met het Merkske en het gebied eromheen. Hoewel er nog stappen moeten gezet worden om de waterloop in een "goede toestand" te krijgen, is het één van de meeste waardevolle natuurlijke waterlopen in Vlaanderen en Nederland. De beek heeft en krijgt er de ruimte om haar weg te zoeken. Het Merkske behoeft niet veel beheer, hoogstens af en toe een kleine situatie die moet worden opgelost. Een verademing in vergelijking met de vele beken die kampen met opmerkingen over overhangende takken, inzakkende taluds of andere problemen. Maar bij het Merkske was het vooral goed, en Roeland zorgde er mee voor dat het goed bleef en het zelfs nog beter kon worden, op het ritme van de beek die haar weg blijft zoeken.

We mogen ons afvragen of Roeland er wel "genoeg" kwam. We herinneren ons enkele infowandelingen en andere bijeenkomsten, wanneer je wel eens een nachtegaal, wielewaal en spotvogel tegelijk kon horen, maar helaas is het zo dat hij voor zijn werk vooral elders was waar er klachten waren. "Genoeg" in de zin van dat je bij het Merkske de klachten achter je kan laten en kan dromen dat dit ook elders zou kunnen, op het ritme van de beek die haar weg blijft zoeken. "Genoeg" in de zin van dat Roeland een echte liefhebber was van de natuur. Thuis in Edegem met zijn ecologisch ingerichte tuin, met bezoekers zoals egel, steenmarter bij de kippen, een steenuil, goudhaantjes, avondrood en appelvinken. Hij vertelde erover met glinstering in zijn ogen. Of hij liet het zien via zijn wildcamera. Of elders in zijn vrije tijd, met zijn voorliefde voor de gierzwaluw. Toen hij nog in Antwerpen woonde kon je zijn huis herkennen aan de nestkasten.

Met zijn overlijden verliest Christine de allerliefste man en hun dochters Leonie en Charlotte de meest fantastische papa. Zijn liefde voor de natuur gaf hij met veel liefde door aan zijn kinderen. Het verschil tussen een inlandse en een Amerikaanse eik, het herkennen van de tuinvogels, andere weetjes, … Leonie is er al mee weg. Ook Charlotte deinst er niet voor terug allerlei insecten en slakken op haar hand te laten lopen en verder te bestuderen in de insectenpot.

Nu Roeland er niet meer is kunnen we slechts mijmeren dat hij er ook bij zou zijn, op een volgende infowandeling of bijeenkomst, bijvoorbeeld wanneer we hopelijk binnen enkele jaren die "goede toestand" bereiken voor het Merkske. Nu, aan zijn houding hadden we het niet gemerkt, of zijn minzame glimlach, die was er altijd al, zoals zijn verwondering over de kleine, grote, speciale en gewone waarnemingen in de natuur. Hij zou het aanschouwen op het ritme van de beek die haar weg blijft zoeken.

Roeland, we missen je voor altijd. Je verwondering voor de natuur zetten we samen voort, voor altijd.

Dienst Integraal Waterbeleid, provincie Antwerpen

RUILVERKAVELING ZONDEREIGEN ZORGT VOOR SNELLERE NATUURWINST DAN VERWACHT

Baarle-Hertog

De waterloop het Merkske, op de grens tussen Vlaanderen en Nederland, is de ruggengraat van het ruilverkavelingsproject van Zondereigen. De recente grootschalige herverkavelings- en inrichtingsmaatregelen van dat project werpen stilaan hun vruchten af. Mede dankzij de ruilverkaveling kreeg de landbouw in de streek nieuwe kansen en ontstond een aaneengesloten en grensoverschrijdend natuurgebied van 1000 hectare groot. Vlaams minister van Omgeving Zuhal Demir zakte op 22 juli af naar Zondereigen en sprak met enkele landschapsbouwers en -beheerders van de Vlaamse Landmaatschappij en het Agentschap voor Natuur en Bos. Ook de provincie Antwerpen en de Nederlandse collega's van Staatsbosbeheer en het Waterschap Brabantse Delta waren aanwezig.

In 2002 ging in Baarle-Hertog de uitvoering van de ruilverkaveling Zondereigen van start, waarbij een landschap voorop werd gesteld met ruimte voor toekomstgerichte landbouw, meer kwaliteitsvolle natuur en een betere waterhuishouding. Landbouwpercelen werden herschikt en gegroepeerd rond de bedrijfszetels, knelpunten in de afwatering werden weggewerkt, langs de waterlopen kreeg natuur alle kansen en het gebied werd toeristisch ontsloten via de inrichting van wandelpaden, met markante trekpleisters zoals de 'Dodendraad', de voormalige motte van de Vossenberg, de Witte Kei, ...

Het project is het resultaat van samenwerking over bestuursniveaus heen, binnen de Vlaamse administraties, met landbouwverenigingen, erfgoedverenigingen en met eigenaars en gebruikers. Ook met de Nederlandse partners zoals Staatsbosbeheer en het Waterschap Brabantse Delta werd nauw samengewerkt. Vlaams minister van Omgeving Zuhal Demir zakte op 22 juli 2020 af naar de stille Noorderkempen voor een werkbezoek aan de ruilverkaveling Zondereigen.

Minister Demir: *"Door de kennis van de verschillende partners op het terrein te bundelen en hun sterktes maximaal uit te spelen worden hier in Zondereigen prachtige resultaten geboekt. Zo wordt de lokale voedselproductie verzekerd en de korte keten gestimuleerd. Om nog maar te zwijgen over de enorme natuurwinsten die hier worden gerealiseerd door de creatie van een grensoverschrijdend natuurgebied van wel 1000 hectare groot. Dit project is een absolute win-win voor mens en natuur",* besluit minister Demir.

Gronden ruilen voor landbouw, natuur én recreatie

Om een visie te realiseren waarbij naast toekomstgerichte landbouw ook plaats is voor natuur en andere openruimtefuncties kunnen via ruilverkaveling, als dat nodig is, gronden uit landbouwgebruik genomen worden en ingericht worden in functie van natuur. Dat gebeurde ook in de vallei van het Merkske en Marksken. Ook aan de Nederlandse kant van de beek voerde men een ruilverkaveling uit. Dankzij grondruil ontstond zo een aaneengesloten, grensoverschrijdend natuurgebied van zo'n 1000 hectare, zich uitstrekkend van Wortel-Kolonie in het westen tot Weelde-Statie in het oosten. Verder heeft het ruilverkavelingsproject Zondereigen langs de Noordermark, een zijrivier van het Merkske, de nodige stapstenen aangelegd om de Natura2000-gebieden in Wortel-Kolonie en het Turnhouts Vennengebied met elkaar te verbinden.

Naast grondruil werden ook natuurherstelwerken uitgevoerd in de vallei van Merkske en Markske, het Moer, aan het Bootjesven en het Strikkeven. De voornaamste werken bestonden uit het dempen van grachten en verwijderen van buisdrainages in functie van gewenste vernatting, het afgraven van de voedselrijke bouwvoor op voormalige landbouwgronden en het graven van poelen. Water wordt zo langer vastgehouden in het gebied. Door de aanleg van enkele rietmoerassen op de zijlopen van het Merkske en de Noordermark en de aanleg van plasbermen en oeverzones langs enkele waterlopen, ging er ook aandacht naar het verbeteren van de waterkwaliteit.

Bart Hoeymans, de boswachter van het Agentschap Natuur en Bos is dagelijks aanwezig in het gebied en volgt de ontwikkeling van nabij op.

Boswachter Bart (ANB): *"De eerste resultaten van de inrichtingswerken komen veel sneller dan verwacht, de voormalige landbouwgronden herbergen nu zeldzame plantensoorten met klinkende namen als oeverkruid, knolsteenbreek of moeraswolfsklauw. En ook de dieren volgen met de boomkikker en kamsalamander op kop. Maar ook de zeldzame geoorde fuut vindt er zijn broedplaats."*

Ondertussen wordt het een belangrijke opdracht om de natuur te beheren en te laten uitgroeien tot een robuust natuurgebied, dat voldoende gewapend is tegen mogelijke gevolgen van klimaatverandering. De rol van het Merkske is daarin heel groot. Omdat de beek de grens vormt met Nederland is ze nooit rechtgetrokken. Daardoor stroomt het water bij felle regenbuien minder snel af en wordt wateroverlast beperkt.

Minister Demir: *"Vlaanderen telt heel wat mooie natuurgebieden. Sommige zijn van oudsher aanwezig, in andere gebieden hebben we zelf de pen in de hand gehad. De vallei van het Merkske, die door het ruilverkavelingsgebied Zondereigen slingert, is zo'n voorbeeld. Dankzij verschillende ingrepen heeft deze vallei alle troeven om uit te groeien tot een gebied met uitzonderlijke natuurwaarden. Het natuurgebied dat hier is ontstaan, heeft enorm veel potentieel en draagt ook bij in de strijd tegen droogte en wateroverlast. De ruilverkaveling Zondereigen is een voorbeeld van een hedendaags ruilverkavelingsproject dat gezorgd heeft voor een veerkrachtig landschap, waardevolle natuur en toekomstgerichte landbouw."*

Wil je zelf een wandeling maken in het beekdal van het Merkse? Dat kan vanuit Zondereigen. Je vindt de wandelroute terug op RouteYou.
Bron: https://pers.vlm.be
Foto's Vlaamse Landmaatschappij

Wandelroute

NATUUR.AMBASSADEURS

Een relatief nieuw begrip binnen de werking van Natuurpunt. Een beetje duiding bij de taak van deze vrijwilligers kan geen kwaad.
Drej Oomen (voorzitter Natuurpunt Markvallei)

Tijdens de eerste corona-lockdown werd al heel snel duidelijk dat de interesse in onze natuurgebieden voor wandelaars en rustzoekers nog groter zou worden. Die belangstelling was er zelfs al voor dat covid-19 ons in de greep kreeg.
Natuurgebieden zijn er in de eerste plaats om de natuur te beschermen. In tweede instantie proberen we zoveel mogelijk mensen van de natuur te laten genieten, maar dat mag nooit de draagkracht van het gebied overschrijden.
Binnen Natuurpunt zijn bijzondere veldwachters actief. Zij houden een oogje in het zeil en treden op als bezoekers zich niet aan de gedragsregels houden. Binnen onze afdeling, en ook binnen Natuurpunt, voelden we aan dat dit niet voldoende is om de mensen te sensibiliseren en op goede gedachten te brengen.
Daarom ontstond het idee om te starten met natuur. ambasssadeurs. Natuurpunt koos bewust voor die naam, want het zijn in de eerste plaats gastheren en gastvrouwen in onze natuurgebieden.

We spreken iedereen aan...

Natuur.ambassadeurs gaan regelmatig in onze natuurgebieden wandelen. Ze zijn herkenbaar aan hun Natuurpunt-outfit en hebben ook een badge bij om zich te legitimeren. Die badge krijgen ze nadat ze een overeenkomst hebben ondertekend met de afdeling of met het beheerteam, in ons geval dus met Natuurpunt Markvallei. En nadat ze zich hebben aangemeld bij Natuurpunt.
Op hun wandeltochten, die ze alleen of per twee afleggen, spreken ze iedereen aan die ze tegenkomen en vervullen op die manier hun rol als gastheer en gastvrouw. Bedoeling is het om een heel informele babbel te doen om te polsen naar de ervaringen van de wandelaars, te vertellen over de vereniging Natuurpunt en over de natuurgebieden. Die communicatie werpt vruchten af. Wandelaars zien veel en ervaren zelf wat beter kan of beter zou kunnen. Die informatie wordt dan gedeeld met het beheerteam van het natuurgebied.

Maar soms gaat de vinger omhoog.

Naast het feit dat onze natuur.ambassadeurs altijd aanspreekbaar zijn, zullen ze het niet nalaten om ook mensen aan te spreken die zich niet houden aan de gedragsregels.
Uiteindelijk is het natuurlijk ook de bedoeling dat mensen die onwetend zijn of bewust geen rekening houden met de basisregels in onze natuurgebieden terecht worden gewezen. Dat zal altijd op een vriendelijke en beleefde manier gebeuren, volledig binnen de stijl die we binnen Natuurpunt hanteren.
Natuurlijk kan het niet dat mensen zonder meer weigeren om zich aan regels te houden. In dat geval zal de natuur. ambassadeur in samenspraak met het beheerteam of de afdeling stappen ondernemen in de richting van de politiediensten. Een delegatie van de natuur.ambassadeurs had al een gesprek met de politiezone en met de boswachters van Natuur en Bos en Staatsbosbeheer om de nodige afspraken te maken.

Peter De Wilde

De natuur.ambassadeurs hebben zich in onze afdeling verenigd in een werkgroep die regelmatig bij elkaar komt. Op dit ogenblik meldden zich al negen vrijwilligers aan om de taak van natuur.ambassadeur op zich te nemen.
Er zijn heel wat mensen die het ook wel zouden zien zitten om een gastheerrol op zich te nemen en een oogje mee in het zeil te houden. Peter De Wilde is het aanspreekpunt. Je kan bij hem terecht voor vragen en om je eventueel kandidaat te stellen om de groep te vervoegen.
Info: peter.de.wilde@hotmail.com

HET MERKSKE VANUIT DE LUCHT

Foto's Senne Verschraegen

Niet enkel vanaf de grond is het Merkske een prachtig gebied, ook vanuit de lucht is dit meer dan de moeite waard. Van bovenaf krijg je ook een impressie van de grootte van het gebied en de diversiteit die het te bieden heeft. Onderstaande drone-beelden zijn genomen door Senne Verschraegen met de toelating van de beheerders en de nodige (vlieg)vergunningen.

Het Merkske vrij ver stroomafwaarts ter hoogte van het Groeske ▲

▼ Samenvloeiing van Markske en Noordermark, vanaf hier spreken we over het Merkske - Raaijkens schoo

alsche Beemden ▲

▼ Bootjesven - Wortel Kolonie

Heikant, het gebied doet ook dienst als retentiebekken bij veel neerslag ▲

▼ Castelrésche Heide

NATUURINCLUSIEVE LANDBOUW

Theo Bakker (Staatsbosbeheer)

Je kunt geen dag de krant open slaan of er staat wel iets in over de landbouw. Veel boeren willen daarom overschakelen naar een meer duurzame, minder intensieve manier van werken. Omvormen van het bedrijf vergt tijd. Tegelijkertijd moeten boeren een gezonde boterham kunnen verdienen. Staatsbosbeheer wil vanuit zijn maatschappelijke taak én als verpachter van > 400 hectare grond aan agrariërs in het Merkske een ondersteunende rol spelen. Daarom starten we binnen het programma Natuurinclusieve landbouw experimenten. Samen met boeren onderzoeken we hoe natuurinclusieve landbouw kan zorgen voor meer biodiversiteit en een beter beheer van onze natuurterrein.

40 experimenten in Nederland

Staatsbosbeheer gaat pachters ondersteunen die gemotiveerd zijn om hun eigen bedrijf natuurinclusief te maken maar daarvoor onvoldoende grond hebben. Bij 40 experimenten in Nederland gaat Staatbosbeheer boeren helpen hun bedrijfsvoering te extensiveren én onderzoeken hoe die natuurinclusieve landbouw bijdraagt aan de natuurdoelen in de gebieden van Staatsbosbeheer. Al in 2018 startten de eerste experimenten. Staatsbosbeheer zoekt de samenwerking met boeren die met bezieling uitvoering willen geven aan natuurinclusieve landbouw op het eigen bedrijf. Daarbij gaat het om de omvorming van het bedrijf naar een extensieve vorm van landbouw met aandacht voor biodiversiteit en kringlopen. De boer schakelt op de eigen grond om naar natuurinclusieve landbouw. Daarnaast voert hij natuurbeheer uit op de gronden die hij van Staatsbosbeheer pacht.

Foto: Wim Verschraegen

Feiten en cijfers over natuurinclusieve landbouw

Natuurinclusieve landbouw is een onderwerp in ontwikkeling. Er bestaat nog geen vaste definitie. Het is een ecologisch houdbare vorm van voedselproductie, gebruikmakend van wat de natuur op, om en onder het bedrijf te bieden heeft. Natuurinclusieve landbouw versterkt de biodiversiteit op en rond het boerenland en belast de natuur zo min mogelijk. Het kan daarnaast bijdragen aan andere maatschappelijke opgaven. Denk daarbij aan klimaatopgaven, landschappelijke vraagstukken, waterkwaliteit en recreatie.

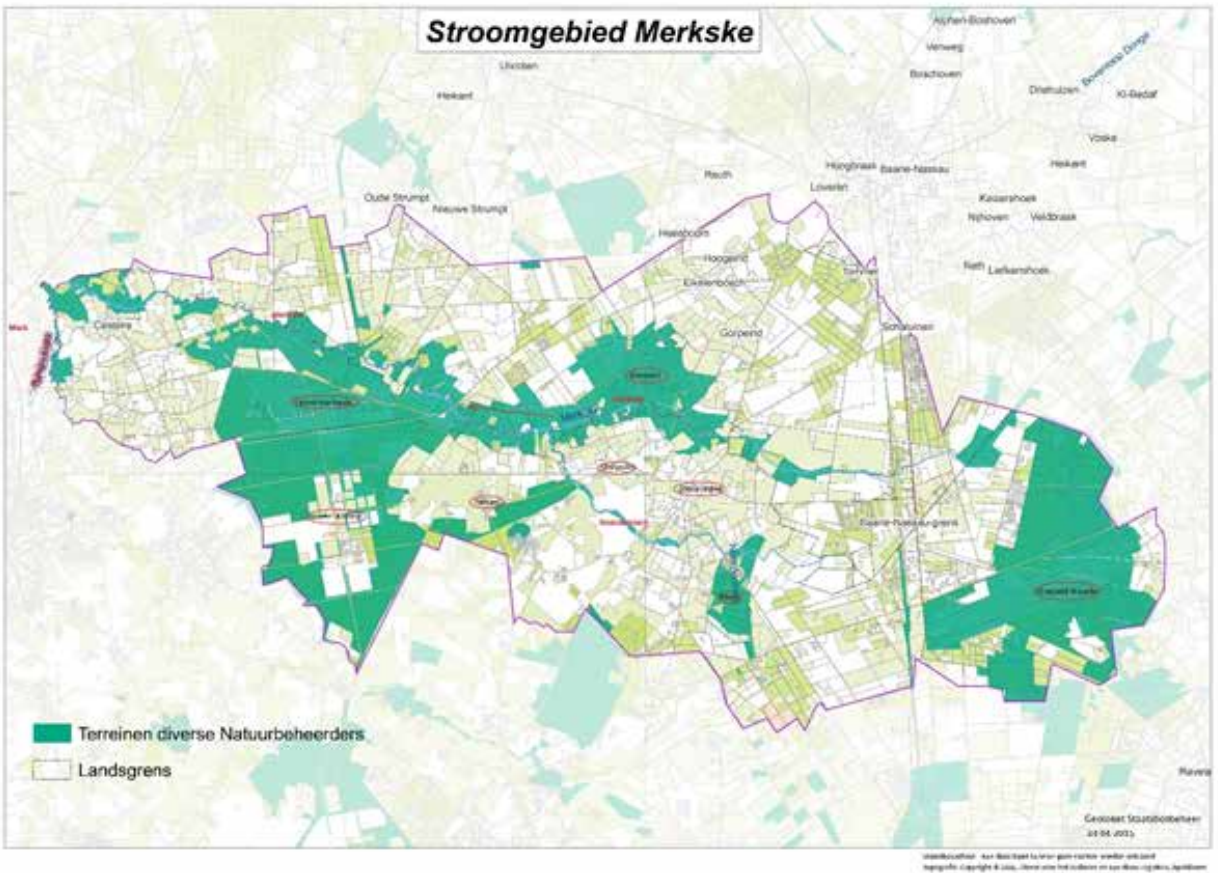

niveau 0	Alleen voldaan aan wettelijke bepalingen (bijvoorbeeld mest)
niveau 1	Maatregelen voor specifieke soorten (bijvoorbeeld weidevogels)
niveau 2	Optimalisering kringlopen op bedrijf. Meer ruimte voor natuurlijk gedrag dieren, beheer landschapselementen en beheer ten behoeve van soorten.
niveau 3	Adaptief systeem. Kringlopen, gewassen en veerassen passen bij omgeving. Aanleg en onderhoud landschapselementen, maatregelen voor specifieke soorten. Het bedrijf vormt één systeem met omliggende landschap.

Niveaus

Wageningen University & Research en het Louis Bolk Instituut hebben in Maatregelen Natuurinclusieve landbouw niveaus omschreven voor de mate waarin een bedrijf uitvoering geeft aan natuurinclusieve landbouw (zie tabel).

Voor de experimenten zoeken we pachters die op niveau 2 of 3 natuurbeheer willen uitvoeren op pachtgrond van Staatsbosbeheer én hun eigen bedrijfsvoering extensiever willen maken.

Foto: Geert Brosens

Ervaringen delen

De experimenten kunnen een schat aan informatie opleveren. Het is de bedoeling dat de deelnemende bedrijven gevolgd worden door onderzoekers op ecologisch en economisch gebied. Die informatie kunnen andere bedrijven gebruiken bij de doorontwikkeling naar natuurinclusieve landbouw.

Visie en beleid natuurinclusieve landbouw

Voor Staatsbosbeheer is natuurinclusieve landbouw een vorm van duurzame landbouw die in samenhang met natuur en omgeving zowel landbouwproducten als natuur en landschap voortbrengt. De inzet van natuurgrond is een onlosmakelijk onderdeel van een toekomstbestendige agrarische bedrijfsvoering. Daarbij is het van belang dat de ondernemer op zijn eigen landbouwgrond de bedrijfsvoering extensiveert en dat hij aandacht heeft voor de ontwikkeling van biodiversiteit.

Gemotiveerde ondernemers

Staatsbosbeheer heeft baat bij gemotiveerde natuurondernemers met hun bedrijf en groen in het gebied van het Merkske zitten. Natuurinclusieve landbouw zorgt voor minder emissie en meer biodiversiteit, ook op boerengrond. Daarnaast is de kwaliteit van beheer van onze natuurterreinen geborgd, doordat de ondernemer zelf baat heeft bij een goed beheer in combinatie met gebruikszekerheid van de natuurgrond. Momenteel zijn we al in gesprek met een aantal van de circa 50 pachters in het gebied.

SNL-richtlijnen

Deelnemende boeren pachten gronden van Staatsbosbeheer en beheren ze volgens de SNL-richtlijnen die in de pachtovereenkomsten zijn vastgelegd. Staatsbosbeheer gaat een deel van de eigen natuurgronden inzetten om huidige pachters die deel willen nemen aan de experimenten, mogelijkheden te bieden.

Gebruikszekerheid

Voor boeren die graag willen deelnemen, wordt het de uitdaging om natuur en biodiversiteit op een rendabele manier te integreren in hun bedrijfsvoering. Staatsbosbeheer faciliteert daarin met extra pachtgrond en gebruikszekerheid van de grond. Per situatie verschilt wat er nodig is om een experiment tot een succes te laten zijn.

Samenwerking

Staatsbosbeheer voert de experimenten voor natuurinclusieve landbouw uit in samenwerking met het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). Per experiment kijken we of we samen kunnen werken met bijvoorbeeld de provincie Noord-Brabant, het waterschap Brabantse Delta, de landbouwsector of met Agentschap Natuur en Bos en Natuurpunt.

Meer weten?

Neem contact op met Ted Overmeer (boswachter beheer Staatsbosbeheer 0031653249623) of Bart Hoeymans (boswachter Natuur en Bos 0032479799361)

De landelijke Staatsbosbeheersite: https://www.staatsbosbeheer.nl/over-staatsbosbeheer/dossiers/natuurinclusieve-landbouw

Of de Provincie Noord-Brabant: https://www.brabant.nl/onderwerpen/platteland/veehouderij/boeren-met-natuur/natuurinclusieve-landbouw

LIFE-PROJECT NARDUS & LIMOSA

Luc Van Assche (boswachter Agentschap voor Natuur en Bos)

In 2020 ging het LIFE-project Nardus & Limosa van start. Dit door Europa gefinancierde herstelproject zal ook uitgevoerd worden op het NAVO-vliegveld van Weelde (Ravels).

Het LIFE-programma werd in 1992 opgestart binnen de Europese Unie, en het financiert projecten aangaande klimaat, leefmilieu en natuur (biodiversiteit & natuurbehoud).

Borstelgras en Grutto

Het LIFE-project Nardus & Limosa verwijst naar borstelgras (Nardus stricta) én naar de grutto (Limosa limosa). Borstelgras is een kenmerkende soort van heischrale graslanden, een sterk bedreigd habitattype, dat vooral op de arme zandgronden in de Kempen nog te vinden is. De Grutto is dan weer de 'koningin van de weidevogels', een vogelgroep die ook sterk onder druk staat.

Grutto's en andere weidevogels kennen we nu vooral van voedselrijkere graslanden, maar ooit was dat anders. Wat we nu kennen als 'weidevogels' waren tot begin 20ste eeuw echte 'heidevogels', die vooral in natte heide (grutto, kievit, tureluur, ..), droge heide (wulp, ...) of vochtige heischrale graslanden (grutto, kievit, ...) tot broeden kwamen. In de eerste helft van de 20ste eeuw werd echter het grootste deel van dit heide-areaal, met behulp van kunstmest, omgezet naar voeselrijkere graslandtypes. Het areaal aan heide en heischrale graslanden kromp sterk, en was algauw niet meer voldoende om weidevogelpopulaties te herbergen.

Maar toch floreerden de weidevogelpopulaties na de Tweede Wereldoorlog: de weidevogels pasten zich aan het veranderende landschap aan. De wat voedselrijkere maar toch nog steeds vrij extensief gebruikte graslanden (met matige beweidingsdruk en/of ruime maaifrequentie) vormden een rijk gedekte tafel voor kieviten, grutto's, wulpen, tureluurs, ... De toegenomen voedselrijkdom van de bodem resulteerde in een toename van de regenwormenpopulaties, een belangrijke voedselbron voor de grotere weidevogelsoorten. En de kuikens vonden in de bloemrjjke graslanden ook voldoende kleine insecten om snel op te kunnen groeien.

Maar de landbouw intensiveerde meer en meer, en het huidige landbouwlandschap is dan ook niet langer meer geschikt voor weidevogels: maïs en aardappels hebben weidevogels niets te bieden, en wat rest aan graslanden zijn vaak 'raaigrasakkers' met een moordend maairegime: om de paar weken worden ze gemaaid, zodat weidevogels de kans niet krijgen om nog jongen groot te brengen.

Borstelgras (foto: Luc Van Assche)

Nardus én Limosa ?

Tegelijkertijd met de afname van de weidevogelpopulaties is ook het areaal aan heischrale graslanden sterk afgenomen. Wat nog rest, staat vaak flink onder druk door overmatige stikstofdepositie (vooral het gevolg van intensieve veeteelt). Die zorgt voor een te grote toevoer van nutriënten (stikstofverbindingen), die ook sterk verzurend werken (uitspoelen van essentiële mineralen).

Zowel voor weidevogels als voor heischrale graslanden zijn dus tegenwoordig veel inspanningen nodig om ze te behouden en te herstellen. Voor heischrale graslanden betekent dat het verwijderen van nutriënten om weer een arme bodem te verkrijgen. Voor

weidevogels wordt een aangepast weidevogelbeheer gevoerd: dat bestaat meestal uit een lichte bemesting met vaste stalmest (dus juist een toevoer aan nutriënten) om zo het bodemleven (regenwormen, emelten, ...) te stimuleren, en zo groot mogelijke weidevogelpopulaties op een beperkte oppervlakte te krijgen/houden .

Deze twee maatregelen staan lijnrecht tegenover elkaar, waardoor momenteel steeds een keuze moet gemaakt worden: ofwel gaat men voor het herstel van heischrale graslanden, ofwel voor het behoud van weidevogels.

Nardus én Limosa !

Binnen het LIFE-project Nardus & Limosa willen we niet langer meer kiezen tussen weidevogels of heischrale graslanden, maar voor beide gaan! We streven naar het herstel van grote oppervlaktes heischrale graslanden, waar weidevogels in lagere dichtheden kunnen voorkomen, en waarbij dus toch de volledige (actuele) populatie behouden blijft of zelfs toeneemt. De grote uitdaging daarbij is om tijdens dit proces de weidevogels niet te verliezen door verstoring of gebrek aan voedsel.

Grutto (foto: Luc Van Assche)

Projectdoelstellingen

Met dit LIFE-project willen we dus het typische Kempense landschap herstellen: de overgebleven arealen van heide, heischraal grasland en andere typische habitats (die nu sterk versnipperd en beperkt zijn in omvang) zullen door grootschalig herstel terug kunnen groeien en meer aaneensluiten.

De ecologische doelstellingen voor het LIFE-project:

- ontwikkelen van methodes voor herstel van heischraal grasland zónder de broedende weidevogels in problemen te brengen
- grootschalig herstel van de sterk bedreigde heischrale graslanden (Europees habitattype 6230*) door afgraven en/of uitmijnen van graslanden op voormalige landbouwgrond. Hierbij wordt rekening gehouden met de weidevogels (waar dit van toepassing is). Er wordt gemikt op een uitbreiding van het areaal met 255 ha (deels door aankoop van nieuwe terreinen door Natuurpunt)
- herstel van heischrale graslanden (HT 6230*), duinheide (HT 2310/2330) en vochtige heide (HT 4010) door verwijderen van jong bos
- kwaliteitsverbetering van gedegradeerde heischrale graslanden (HT 6230*), duinheide (HT 2310/2330), elzen-berkenbroek (91E0), dystrofe vennen (HT 3160), venige heide (HT 7140) en vochtige heide (HT 4010)
- inrichten van een robuuste heide- en graslandcorridor tussen het Schietveld van Helchteren en het Midden-Limburgs Vijvergebied, in functie van de gladde slang
- de kennis aangaande uitmijnen, die tijdens de projectuitvoering wordt opgebouwd en geïmplementeerd, delen met de andere partners in het Natura 2000-netwerk

Andere doelstellingen:

- verbeteren van de waterberging in het Turnhouts Vennengebied om overstromingen in de stad Turnhout in de toekomst te vermijden
- verbetering van de toegankelijkheid in het Turnhouts Vennengebied door aanleg van een nieuwe wandelweg en het uitbouwen van het bezoekerscentrum Klein Engelandhoeve

Schraal grasland, vliegveld Weelde
(Foto: Luc Van Assche)

Doelhabitats

De focus van het LIFE-project Nardus & Limosa ligt op het herstel van heischrale graslanden (HT 6230*). Dit zijn soortenrijke grazige vegetaties op voedselarme bodems die gedomineerd worden door grasachtige planten. Op deze voedselarme bodems is de biomassaproductie eerder gering en komen gespecialiseerde soorten voor. Enkele typische planten zijn borstelgras, tandjesgras, tormentil, welriekende nachtorchis en liggend walstro. Heischrale graslanden zijn aantrekkelijk voor veel vlinders (bv. kleine parelmoervlinder en hooibeestje), sprinkhanen (bv. snortikker en knopsprietje) en reptielen (bv. levendbarende hagedis), ze vormen ook het oorspronkelijke habitat van allerlei weidevogels in Vlaanderen (grutto, wulp, kievit).

Heischraal grasland is een zogenaamd prioritair habitat, omdat het de laatste decennia sterk is achteruitgegaan (zowel in kwaliteit als kwantiteit). Die negatieve trend hebben we te danken aan habitatvernietiging (vooral ontginning tot akker of hoogproductief grasland), verzuring, verdroging, eutrofiëring, verbossing en te intensieve begrazing. Momenteel is het zelfs één van de meest bedreigde habitattypes in Vlaanderen, en ook binnen de ganse Europese Unie is de oppervlakte aan heischrale graslanden sterk gereduceerd.

Op kleinere schaal omvat het project echter ook het herstel van enkele andere habitattypes, nl. duinheide, duingraslanden en vochtige heide.

Duinheide (HT 2310) en duingraslanden (HT 2330) zijn ijle vegetaties op droge zandbodems zonder profielontwikkeling. Dit soort bodems en de daarmee gepaard gaande vegetatie komt voor op open landduinen, waar invloeden als droogte en verstoring het ontwikkelen van een dichtere vegetatie verhinderen. De vegetatie bestaat uit dwergstruiken (zoals struikhei en stekelbrem), grasachtige planten (buntgras, fijn schapengras, zandzegge, ...), éénjarige kruiden (bv. heidespurrie en dwergviltkruid) en korstmossen. Deze habitats zijn erg rijk aan ongewervelden zoals bijen, roofvliegen en zandloopkevers.

Vochtige heide (4010) is een dwergstruikenvegetatie op voedselarme zandgronden met permanent hoge grondwaterstanden. Gewone dophei en struikhei zijn er de belangrijkste soorten. Daarnaast is er gewoonlijk een goed ontwikkelde moslaag aanwezig met veenmossen en levermossen. Andere typische soorten zijn veenpluis, moeraswolfsklauw, kleine en ronde zonnedauw en blauwe zegge.

Open landduinen. Eksterheide – Beerse
(Foto: Luc Van Assche)

Projectgebied

Het projectgebied bevat vijf verschillende deelgebieden, gelegen in de Kempen aan beide kanten van de landsgrens.

- Het Turnhouts Vennengebied, in beheer van Natuurpunt, gesitueerd in de Antwerpse Kempen.
- De Weelde Kampheide, in beheer van Natuur en Bos, aansluitend op het Turnhouts Vennengebied.
- De Laambeekse heide, in beheer van Natuur en Bos, gelegen in het militair domein Meeuwen-Gruitrode in de Limburgse Kempen.
- De Regte Heide (plus het Riels Laag) in Nederland, in beheer van Brabants Landschap.
- De Rovertse heide in Nederland, in beheer van Brabants Landschap.

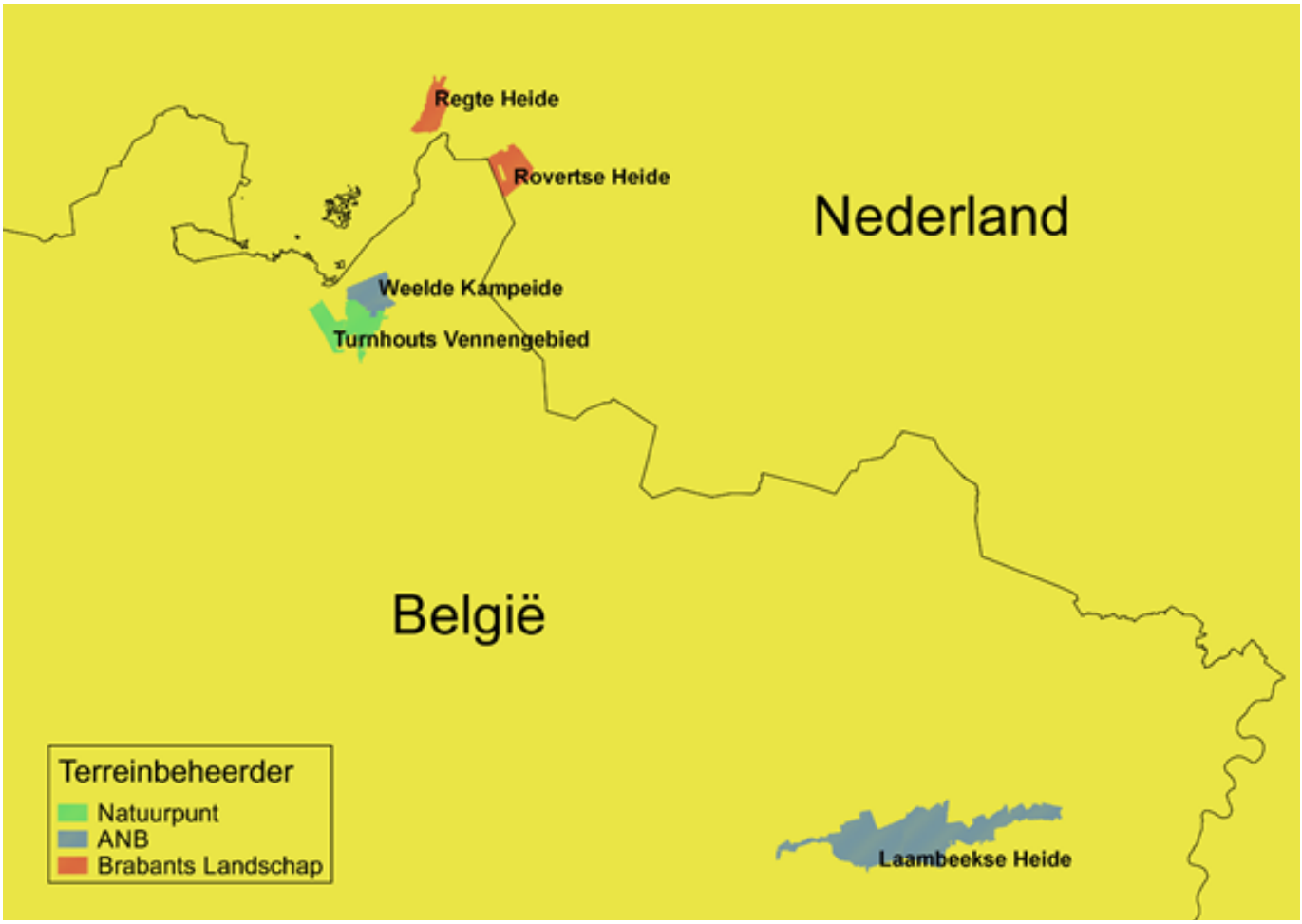

Weelde Kampheide bestaat uit twee deegebieden: enerzijds het Ravels Kamp (in eigendom en beheer van Natuur en Bos), anderzijds het NAVO-vliegveld van Weelde (eigendom van Defensie, in beheer van Natuur en Bos).

Natuurherstel door Nardus & Limosa

Dankzij aangepast weidevogelbeheer, waarbij het bodemleven op peil gehouden wordt met een lichte bemesting met stalmest, zijn er nog steeds stabiele populaties van weidevogels aanwezig in de projectgebieden. Tijdens het project zal een groot deel van de graslanden in weidevogelbeheer weer worden omgezet in de oorspronkelijke heischrale graslanden. Dat wil zeggen dat er wordt terug gegaan naar een minder voedselrijke situatie, met dus minder bodemfauna (regenwormen, emelten, ...).

Hierdoor zal de dichtheid van weidevogels weer afnemen naar de oude situatie. Maar door uitbreiding van het geschikte areaal, zal de totale populatie behouden kunnen worden en mogelijk zelfs groeien. Ook wordt verwacht dat andere soorten zich opnieuw zullen vestigen.

Het herstel van de heischrale graslanden is niet zo eenvoudig: jarenlange bemesting van deze ooit voor de landbouw ontgonnen terreinen heeft gezorgd voor een vegetatie met een beperkt aantal sterk competitieve planten (vooral grassen). De typische plantensoorten van heischrale graslanden zijn door een overmaat aan nutriënten in de bodem weggeconcurreerd. Willen we die heischrale vegetaties herstellen, dan moeten we in de eerste plaats er voor zorgen dat de bodems terug geschikt worden: de overdaad aan nutriënten (vooral stikstof en fosfaten) moet verwijderd worden. Vooral fosfaten vormen een probleem: fosfaten spoelen nl. zeer moeilijk uit in de bodem (in tegenstelling tot stikstof), en worden ook maar in geringe mate opgenomen door planten. Om te verschralen moeten dus vooral fosfaten verwijderd worden. Daarvoor zijn er verschillende methodes die ingezet kunnen worden.

De snelste manier om te verschralen is het afgraven van de bovenste, nutriëntenrijke laag. Armere bodems komen dan aan de oppervlakte, waar de gewenste plantensoorten beter kunnen groeien. Met afgraven wordt echter ook de zaadbank verwijderd, waardoor de kolonisatie door deze plantensoorten zeer traag kan gaan. Ook bodemfauna heeft tijd nodig om terug te ontwikkelen. Een periode met minder bodemfauna kan nefast zijn voor soorten als weidevogels, die er voor hun voeding van afhankelijk zijn.

Een minder drastische methode om te verschralen is maaibeheer. Door twee of driemaal per jaar het grasland te maaien en het maaisel af te voeren, kan men nutriënten aan de bodem onttrekken zonder ze terug in omloop te brengen. Deze methode is zeer geschikt bij niet al te hoge nutriëntenconcentraties. Bij te hoge concentraties vraagt deze techniek enorm veel tijd (soms meer dan 100 jaar...). Daarnaast kan het proces traag gaan door een verkeerde verhouding tussen stikstof en fosfaten: sterk bemeste bodems bevatten vaak veel te veel fosfaten in verhouding tot stikstof, omdat fosfaten overvloedig aanwezig zijn in drijf- en kunstmest, én omdat planten makkelijker stikstof dan fosfaten gaan opnemen. Omdat de stikstofconcentratie in de bodem snel afneemt bij een intensief maaibeheer, wordt de biomassaproductie van het grasland ook lager. De vegetatie neemt dan minder fosfaat op, waardoor de fosfaatconcentratie in de bodem nog lang te hoog blijft.

Om bovenstaand probleem tegen te gaan, werd het principe van uitmijnen ontwikkeld. Deze techniek is ongeveer dezelfde als maaibeheer, met het belangrijke verschil dat na iedere maaibeurt bemest wordt met een gecontroleerde hoeveelheid stikstof en kalium, maar zonder fosfaten. Hierdoor kan het grasland zeer productief blijven, en kan de maximale hoeveelheid fosfaten verwijderd worden. Tijdens de omvorming wordt het grasland tijdelijk een weinig biodiverse en hoogproductieve vegetatie, gedomineerd door slechts enkele (gras)soorten. Maar de verschralingsdoelen voor fosfaten kunnen hierdoor véél sneller bereikt worden.

In dit project moeten graslanden, waarin grote populaties van weidevogels aanwezig zijn, worden uitgemijnd. Een ongecontroleerd uitmijnbeheer kan nefast zijn voor deze populaties. Daarom wordt een systeem van faunavriendelijk uitmijnen uitgewerkt, waarbij rekening wordt gehouden met het broedseizoen van weidevogels, en waarbij de aanwezigheid van bodemfauna (voedsel voor de volwassen weidevogels) tijdens de omvorming gemonitord wordt.

Alle vier de bovenstaande verschralingstechnieken worden toegepast in dit project, afhankelijk van de hoeveelheid fosfaten in de bodem en de aanwezigheid van weidevogels, maar de focus ligt op uitmijnen en faunavriendelijk uitmijnen.

Partners

Bij dit LIFE-project zijn meerdere partners betrokken, om te beginnen enkele terreinbeherende instanties:

- Natuurpunt vzw, beheerder van het Turnhouts Vennengebied
- Agentschap voor Natuur en Bos, beheerder van Weelde Kampheide en Laambeekse heide
- Brabants Landschap, beheerder van de Regte Heide – Riels Laag en de Rovertse heide

De provincie Noord-Brabant zorgt voor cofinanciering voor acties op Nederlands grondgebied, de Stad Turnhout voor de cofinanciering van acties in het Turnhouts vennengebied

(waterberging).
Ook zijn er 2 onderzoeksinstanties betrokken bij LIFE Nardus & Limosa: de Universiteit van Gent (Labo voor Bos en Natuur) en de Stichting Bargerveen. Uitmijning is immers een vrij nieuwe techniek, waar maar relatief weinig onderzoek naar gevoerd is. Dit is de taak van deze onderzoeksinstellingen: de werken op een goede en wetenschappelijk onderbouwde manier voorbereiden en uitvoeren.
Dit project biedt dus ook een unieke kans om de (beperkte) kennis rond (faunavriendelijk) uitmijnen fors uit te breiden. Deze kennisopbouw laat toe om ook toekomstig graslandherstel op andere locaties succesvol uit te voeren.

Wat betreft de kennis rond uitmijnen is het *Labo voor Bos en Natuur van de Universiteit Gent* een autoriteit in de Benelux. Met enkele doctoraten en thesissen over het onderwerp beschikken zij over de kennis en expertise om het uitmijnbeheer in het project te ondersteunen. Zij zullen de nodige bodemanalyses doen om te bepalen waar welke herstelmaatregelen het best genomen zullen worden. Door constante monitoring van afvoer van fosfaten kunnen zij de werken bijsturen waar nodig, en zijn zij in staat om nuttige data te verzamelen.

Over het effect van uitmijnen op de voedselbeschikbaarheid voor weidevogels is zeer weinig geweten. Gezien de aanzienlijke populaties weidevogels in de projectgebieden is het wel van belang om dit van dichtbij op te volgen. Expert op dit vlak is de *Stichting Bargerveen*. Zij zullen onderzoeken wat de effecten van verschillende hersteltechnieken op de condities voor weidevogels zijn. Op die manier kunnen we tot een optimale uitmijntechniek voor weidevogelgebieden komen. Indien een goed systeem kan worden ontwikkeld, zal het mogelijk zijn om deze ook toe te passen elders in Europa, waar de aanwezigheid van weidevogels graslandherstel bemoeilijkt.

Het combineren van graslandherstel met weidevogelbeheer is een vrij nieuw gegeven. Daarom willen we de kennis die we hierover vergaren tijdens het project optimaal kunnen delen. Ook zullen input en ervaringen van anderen van pas kunnen komen tijdens de projectuitvoering.
Om deze kennis optimaal te kunnen verspreiden, wordt samen met Eurosite een *'twinning'* over het onderwerp opgestart. Daarbij komen terreinbeheerders en onderzoekers uit heel Europa met elkaar in contact om wederzijds kennis te delen.

Nardus & Limosa op het vliegveld van Weelde

De eerste grondaankopen door Natuurpunt (binnen het Turnhouts vennengebied) zijn ondertussen een feit. Met het uitmijnen van landbouwgronden is nog niet gestart: er dienden eerst bodemstalen verzameld te worden voor een voorafgaande bodemanalyse.

Voor deze nieuwsbrief is vooral de situatie op het vliegveld van Weelde van belang, als belangrijk infiltratiegebied/inzijggebied voor de vallei van het Merkske.

Over het ganse centrale open deel van het vliegveld (heide, grasland en akkers tussen de start- en landingsbanen) zijn in de zomer van 2020 bodemstalen genomen, waarbij de gehaltes aan biobeschikbare fosfor (makkelijk opneembaar door planten) en de totale fosforgehaltes zijn gemeten in de bovenste 10 cm van de bodem. Zie figuur hieronder.

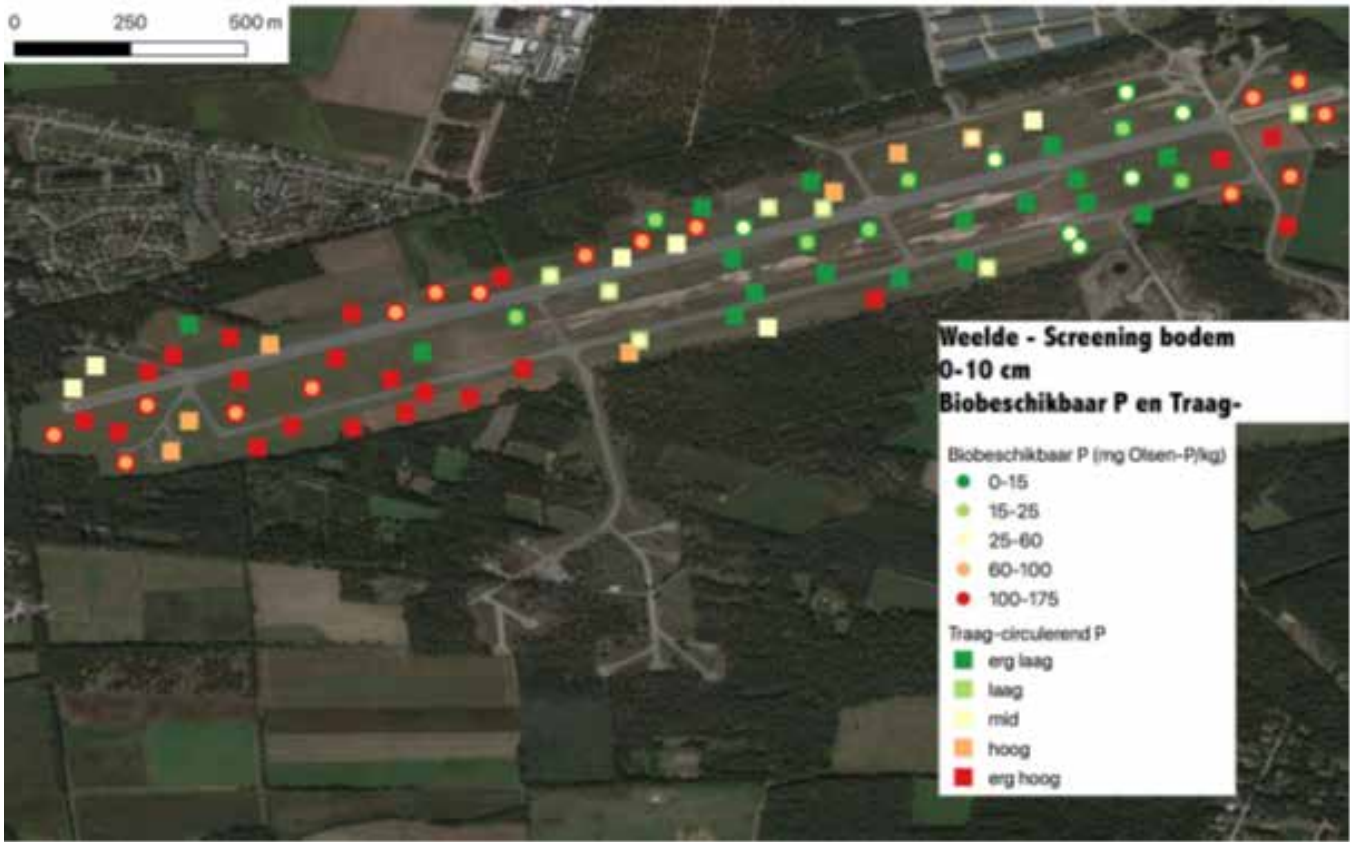

Opvallend is dat vooral in het westelijke deel (en het meest oostelijke deel) van het vliegveld de fosfaatbelasting erg hoog is, en dit op de voormalige cultuurgronden (akkers en graslanden), die tot en met 1999 zwaar bemest werden. De toestand in het oostelijke en centrale deel van het terrein is opmerkelijk gunstiger.

Deze resultaten moeten nog bediscussieerd worden, maar het lijkt er alleszins op dat op het vlak van fosfor de doelen voor heischraal grasland voor een flink aantal locaties in het zuidelijke en oostelijke deel al bereikt worden, of anders via maaibeheer of uitmijning op redelijke termijn haalbaar zijn.

Dat ligt anders voor de rood gekleurde locaties: de fosfaatgehaltes zijn hier nog zó hoog, dat zelfs na 30 jaar uitmijnen de maximaal toelaatbare fosforwaarden voor heischraal grasland nog steeds ruim overschreden zouden worden. Uitmijnen lijkt hier geen zin te hebben: ofwel moeten de beheerdoelen (thans heischraal grasland) aangepast worden, ofwel moet er rigoureuzer ingegrepen worden (afgraven van de bovenste, fosfaatverzadigde bodemlaag) wat niet alleen een kostelijke maar voor Defensie (reserve NAVO-vliegveld) een wellicht ongewenste piste is.

Binnenkort wordt dus beslist waar en hoe er uitgemijnd zal worden, en over welke oppervlaktes. Gezien het belang van het vliegveld voor weidevogels (wulp, kievit, graspieper, veldleeuwerik, …) zal dat hier uiteraard op een faunavriendelijke wijze gaan gebeuren. Meer hierover in een latere nieuwsbrief!

INRICHTINGSWERKEN ‘GRONDEN SIMONS’

Ted Overmeer
(boswachter Staatsbosbeheer)

Tijdelijk gronddepot
(Foto: Senne Verschraeegen)

De gronden Simons, gelegen bij de Baarle brug is een gebied van 10 hectaren wat nu een aantal jaar in het beheer van Staatsbosbeheer is. Twee jaar geleden is er een wilgenstruweel verwijderd. Dit is gebeurd omdat dit struweeltje van 0,3 hectaren op het natste stukje van de gronden Simons stond en daardoor voor bijzondere flora van het beekdal een zeer geschikte plek zou zijn. Waarschijnlijk is dit ook altijd grasland geweest maar omdat het niet meer gemaaid kon worden door normale machines is dit dichtgegroeid. Nu het bosje verwijderd is, geeft het ook een erg mooie doorkijk in het beekdal. Dit jaar is er begonnen met het afgraven van een aantal percelen. Het doel van het afgraven is om het gebied er landschappelijk weer zoals vroeger uit te laten zien. Dit is gedaan door bij de percelen vanaf halverwege langzaam naar de beek toe te graven waardoor je een natuurlijk uitziend beekdal krijgt dat vanaf de beek langzaam naar boven loopt. Ook komt de kwel nu beter naar de oppervlakte wat beekdalflora erg hard nodig heeft.

Alle grond is met rijplaten naar het dichtstbijzijnde perceel langs de weg gereden, zodat er zo min mogelijk verdrukking in de percelen was.

Rond de beek was een oeverwal ontstaan doordat er jaren lang schouwafval uit de beek op de kant is gezet. De wal is verwijderd. Tegenwoordig werken de natuurorganisaties en de waterschappen samen om walvorming te voorkomen door het afval af te voeren.

Verderop in het gebied lag een perceel wat waarschijnlijk van vroeger uit is opgehoogd. Hierdoor ontstond een groot hoogte verschil tussen twee percelen. ook hier is afgegraven zoals langs de beek. Daarnaast is hier een extra laagte aangelegd waarvan veel amfibieën uit de omgeving kunnen profiteren. Iets hogerop is een diepere amfibieënpoel aangelegd. Daarnaast zijn ook stobbes van bomen vanuit de oever van de beek op een ril aan de rand van het perceel bij de poel gelegd als overwinteringsplek voor amfibieën. Deze zullen in de loop van de jaren begroeid raken met bramen zodat ook zonnende boomkikkers hier profijt van hebben.

Afgraving van laagte en aanleg poel
(Foto: Senne Verschraeegen)

Het nieuwe beeld van de gronden Simons. Over een jaar zal het er anders en groener uitzien.
We hopen dat onder andere gulden boterbloem, wat al kleinschalig in het terrein voorkomt, zich verder gaat uitbreiden. Daarnaast zijn doelsoorten onder andere dotterbloem, zeegroene zegge, blauwe zegge, grote pimpernel, moerasspirea en hogerop de percelen Spaanse ruiter, blauwe knoop, blonde zegge stijve oogentroost. Ook zeldzamere soorten die al in het gebied voorkomen, willen we terug zien: klein glidkruid, kleine valeriaan, karwijselie en paardenhaarzegge.

(Foto: Senne Verschraeegen)

NIEUW BOS IN HALDIJK

Ted Overmeer (boswachter beheer Staatsbosbeheer)

Bij Haldijk tegen het Merkske heeft Staatsbosbeheer vijf jaar geleden een landbouwperceel aangekocht. Hierdoor worden de natuurterreinen tussen Castelre en Haldijk met elkaar verbonden en wordt het één geheel. In eerste instantie was het de bedoeling om hier te gaan verschralen (maaien en afvoeren van het gras). In een schraler stadium krijg je meer plantensoorten in je graslanden; denk aan duizendblad, margriet, knoopkruid maar ook verschillende soorten grassen. Op dit moment bestaat het grootste gedeelte van het grasland uit Engels raaigras. Uit bodemmonsters bleek het nog 10-tallen jaren te gaan duren voordat dit doel bereikt zou worden. Mede daarom is er bedacht om het stuk in te planten met bomen en struiken.

Op de lager gelegen stukken ontstaat een broekbos van zwarte elzen, meerdere soorten wilgen en berken. Op de hoger gelegen stukken zal een bos komen dat beter tegen de droogte kan. Dit bestaat uit lindes, zomereiken en tamme kastanjes. Om de boskern heen zijn struiken geplant zodat het bos een natuurlijke opbouw krijgt: van struiken naar grotere bomen. De struiklaag is erg belangrijk omdat veel vogels in de dichte struiken broeden en daarnaast is er in struiken altijd veel eten te halen. Denk hierbij aan hazelnoten, meerdere soorten bessen maar ook stuifmeel voor bijen en hommels. Aan de randen zijn veel wilgen geplant omdat dit typische beekdalsoorten zijn maar zeker ook omdat deze in het voorjaar als eerste stuifmeel afgeven aan bijen en hommels en dus erg belangrijk zijn voor de biodiversiteit in de terreinen.

De boompjes zijn met een plantmachine geplant, in de boskern zijn steeds groepjes gelijksoortige bomen geplant zodat verschillende soorten elkaar minder makkelijk zullen verdringen. In de struiklaag aan de buitenkant is ervoor gekozen om de soorten wel door elkaar te planten omdat hier minder sprake is van verdrukking.

Nieuwe aanplant
(Foto: Ted Overmeer)

De soorten die geplant zijn:

Zwarte els: 4600
Zoete kers: 900
Europese vogelkers: 1300
Rode kornoelje: 200
Vuilboom/Spork: 350
Schietwilg: 115
Zomereik: 1500
Lijsterbes: 1550
Winterlinde: 700
Zachte berk: 460
Hazelaar: 1550
Gewone vlier: 1300 Grauwe wilg: 1550

In totaal zijn er 16075 boompjes geplant, waarna er een raster om de gehele inplant is gezet om te voorkomen dat de vele reeën in het beekdal, komen snoepen van de verse blaadjes en knoppen. Dat kan voor de boompjes fataal zijn omdat deze het al zwaar hebben net na een inplant. Ondanks de droge zomer van dit jaar lijkt het dat bijna alle boompjes het nog doen. We hopen dat er over een aantal jaar een mooi gevarieerd bos staat op deze locatie.

SCHAPENBEGRAZING

Liza Van Velzen (boswachter publiek Staatsbosbeheer)

(Foto: Ton Marisael)

60 Kempische heideschapen van Het Vaneleke in Merksplas begrazen vanaf de zomer van 2020 de ven oevers van Castelreesche heide en de afgeplagde heischrale percelen rondom Haldijk en Hollandse bossen. Daarnaast begrazen de schapen ook percelen in Wortel Kolonie en de Heikant op Belgisch grondgebied.

We willen naar jaar rond begrazing, zodat de schapen de jonge bomen opeten en het heide laten staan. Het voordeel hiervan ten opzichte van maaien van de ven oevers is dat met maaien alles wordt weg gemaaid en met begrazing alleen het gras en de jonge bomen ertussenuit wordt gegeten.

De schapen staan tijdens het begrazen binnen flexinetten, zodat ze niet weg kunnen lopen. Herder Koen verplaatst ze om de zoveel tijd naar een ander perceel.

(Foto: Senne Verschraegen

BEHEER 2020

Bart Hoeymans (boswachter Natuur en Bos)

In deze nieuwsbrief bespreken we de belangrijkste beheerwerken en alle werken hebben betrekking op de terreinen in eigendom van *Staatsbosbeheer, Natuurpunt Markvallei* en het *Agentschap voor Natuur en Bos.*

Met dank aan Stijn Leestmans (verantwoordelijke beheer Natuurpunt Markvallei), Ted Overmeer (boswachter beheer Staatsbosbeheer) en Luc Van Assche (boswachter Natuur en Bos) voor het aanleveren van bijkomende gegevens gebruikt in dit artikel.

Aan Vlaamse zijde zijn de Strikkense bossen niet mee opgenomen.

Ivm de overzichtelijkheid van deze beheerrapportage hebben we verschillende deelgebieden, aan Vlaamse en Nederlandse zijde, samen genomen:

- Wortel Kolonie: Schootse Hoek bos, Bootjes ven en De Kolonie
- Merkske en Markske: van monding in Mark, de gronden langs het Merkske en het Markske
- Moer: ganse depressie van het Moer
- Noordermark: vallei van de Noordermark
- Strikkeven
- Castelreesche heide en singelheide
- Broskens
- Beemden: Halsche beemden, Hoekvelder, Hoekbeemden, Kromme hoek, Vogelenzang en Voster schoor

Graslandbeheer

Het beheer van graslanden kan bestaan uit maaien met afvoer (hooilandbeheer), begrazen (weiland), of maaien met afvoer en nabegrazing (hooiweide).

Een groot deel van de graslanden worden beheerd ism landbouwers via gebruikovereenkomsten. Op de overige terreinen wordt het beheer uitgevoerd door de terrein beherende organisatie (TBO), het betreft dan werken in eigen beheer of via aanbesteding.

Hooiland

In, zo goed als, alle graslanden waar hooilandbeheer wordt uitgevoerd worden faunastroken aangelegd waarbij 10 tot 20% van de vegetatie niet mee word gemaaid.

Een groot deel van de graslanden wordt 1 x per jaar gemaaid, vaak betreft het een late maaibeurt (najaar) om vervilting tegen te gaan en het grasland kort de winter in te laten gaan.

In normale jaren worden de graslanden van het Vliegveld Weelde 2 keer per jaar gemaaid, omwille van de droogte werd dit in 2019 en 2020 beperkt tot 1 maaibeurt (in juli voor de graslanden in omvorming richting heischraal en in november voor de schraalste graslanden). In totaal gaat het hier over 58 ha in natuurtechnisch beheer en voor 16 ha grasland op de middenberm omwille van de vliegveiligheid, het betreft hier echter wel geschikt beheer voor de heel waardevolle heischrale graslanden. Het maaisel van het vliegveld Weelde wordt ter plaatse voor gecomposteerd en nadien gebruikt op de biologische graanakkers (die oa. van groot belang zijn voor wulp en Kievit).

Maaiwerken in het Moer
(Foto: Bart Hoeymans)

De ‘Lage Beemd’ van Natuurpunt wordt al jaren door vrijwilligers met de zeis gemaaid.
Dit is nu ook te zien op de satellietbeelden van Google.

1 x maaien per jaar	opp. In ha.			
Vlaanderen				
	Arbeidersploeg/ vrijwilligers	Aanbesteding	beheerovereenkomst	Totaal
Wortel Kolonie	4			4
Merkske en Markske		4,5	1,5	6
Moer	1			1
Strikkeven		2,5		2,5
Vliegveld Weelde		74		74
	5	**81**	**1,5**	**87,5**
Nederland				
Broskens		35,5		35,5
Castelreesche heide		15,3		15,3
Beemden		43,45		43,45
		94,25		**94,25**

Het merendeel van onze graslanden hebben nood aan een intensiever maaibeheer dat bestaat uit 2 maaibeurten per jaar. Reden hiervoor kan de hoge productiviteit van het grasland zijn (beheer ifv verschralen), de mate van verruiging, etc... Ook de maaidata van de eerste en laatste maaibeurt is belangrijk maar sterk afhankelijk van perceel tot perceel.

2 x maaien per jaar	opp. In ha.			
Vlaanderen				
	Arbeidersploeg/ vrijwilligers	Aanbesteding	beheerovereenkomst	Totaal
Wortel Kolonie	6,5		4	10,5
Merkske en Markske	2	9	18,5	29,5
Moer	0,75	13	3	16,75
Noordermark	1,5		0,75	2,25
	10,75	**22**	**26,25**	**59**
Nederland				
Broskens		5,4	52,3	57,7
Beemden	0,5	22,9	162	185,4
Castelreesche heide			114,6	114,6
	0,5	**28,3**	**328,9**	**357,7**

Weiland/ begrazing

Aan Vlaamse zijde zijn er niet veel graslanden waar uitsluitend gewerkt wordt met begrazing. Veel van de graslanden zijn te nat om te laten begrazen (vertrapping van de graszode) of botanisch te waardevol of kansrijk zodat maaien een betere optie is.
In onderstaande tabel staat ook de extensieve jaarrond begrazing met Konik paarden in Wortel Kolonie. Het begraasde terrein bestaat uit een gevarieerd landschap met heide, bos, ruigte, grasland, vennen, ... Belangrijkste doel van deze extensieve begrazing is het behouden en verhogen van de bestaande variatie en structuur. Aangezien de dieren niet ontwormd worden (als er nood voor is worden ze van het terrein gehaald) is de geproduceerde mest zeer waardevol voor diverse soorten mestfauna (zoals mestkevers, drekvliegen ...) die vaak in hoge dichtheden voor kan komen (bulkvoedsel voor andere soorten).
Aan de Nederlandse kant werden er geen graslanden beheerd als weiland. Het is de bedoeling om de Castelreesche heide, wanneer deze vergenoeg verschraalt is hiervoor in te richten.

weilandbeheer (schaap, rund of paard)	opp. In ha.			
Vlaanderen				
	Arbeidersploeg	Aanbesteding	beheerovereenkomst	Totaal
Wortel Kolonie	50		6,5	56,5
Merkske en Markske			3,5	3,5
	50		**10**	**60**

Hooiweide

Aan de Nederlandse kant wordt er, samen met pachters veel gebruik gemaakt van hooiweides.

Aan Vlaamse zijde worden er geen graslanden als hooiweide beheerd. Op drogere graslanden kan dit een goede beheermaatregel zijn waarbij de maaibeurt in het voorjaar zorgt voor afvoer van voedingsstoffen en het perceel verder kan verschralen. De begrazing zorgt voor een variatie in de vegetatie en een korte grasmat in het najaar. Ook de aanwezige mest kan een erg positieve impact hebben op de aanwezige insectenfauna (vb. mestkevers), belangrijk is dan wel een aangepast ontworming bij de gebruikte grazers.

Hooiweide				
Nederland				
	arbeidsploeg	aanbesteding	beheerovereenkomst	Totaal
Broskens			34	34
Castelreesche heide			22	22
Beemden			47	47
			103	**103**

Struikeide
(Foto: Geert Brosens)

Heidebeheer

In de vallei van het Merkske is het grootste aandeel heide te vinden in het Vliegveld van Weelde (incl. heischrale graslanden bijna 100 ha).

In totaal werd hier 30 ha heide en heischraal grasland begraasd met schapen. Deels (19ha) gaat dit om onderhoudsbegrazing van de reeds bestaande heide- en graslandvegetaties, deels (12ha) gaat het om een stootbegrazing van percelen die recent uit bos komen en richting heide/heischraal grasland evolueren.

Naast begrazingsbeheer werd er berkenopslag verwijderd in 8ha van de (in totaal 12ha) omrasterde en door schapen begraasde delen (zone heideherstel). Dit gebeurde door de vegetatie met tractor te klepelen. Dit was noodoplossing, omdat de schapen de boompjes niet te baas konden en er te weinig heide, pijpenstro en andere kruiden/grassenstonden om de schapen met smaak te laten eten.

Verder is het oude munitiedepot begraasd (7ha) in september. Bijkomend zijn hier de eikjes in de heide flink gedund. Dit werk is uitgevoerd ten voordele van de bruine eikenpage die hier mogelijk nog voorkomt (laatste waarneming 2019).

De overige heide vinden we terug in de Castelreesche heide en Wortel Kolonie. In Wortel Kolonie gaat het over iets meer dan 15 ha heide.

In 2020 werden onderstaande heidebeheerwerken uitgevoerd in Wortel Kolonie en Castelreesche heide:

- Verwijderen van boomopslag (trekken of uitsteken) door vrijwilligers, in eigen beheer en via aanbesteding, in 2019 goed voor bijna 10 ha (Vlaanderen),
- Maaien van boomopslag (+/- 2 ha) in eigen beheer
- Stootbegrazing (2x per jaar) met kudde van 250 schapen op 0,75 ha, uitgevoerd via aanbesteding (Wortel Kolonie).
- Chopperen van stroken in vergraste heide (0,25ha) , nadien werd steenmeel (10ton/ha) opgebracht.
- Bermen van de Castelreesche heide maaien en afvoeren, waarbij de heide gespaard wordt voor behouden en uitbreiden laatste relicten heide van dit gebied.
- Verwijderen van boomopslag uit zone heideherstel (afgegraven zone) te Haldijk. Boomopslag werd in eigen beheer dmv bosmaaier uitgevoerd.
- Begrazen doormiddel van schapen rond de vennen Castelreese heide en in perceel Haldijk, 14 hectaren kudde 60 kempische heide schapen.

Akkerbeheer

In het Merkske voorzien de terrein beherende organisaties op verschillende plaatsen akkers. Een deel van deze akkers worden beheerd als *fauna akker*, hier ligt de focus op het voorzien van voedsel voor overwinterende vogels, met name gorzen (waaronder geel- en rietgors) en vinkachtigen. In Vlaanderen gebruiken we vaak Japanse haver (var. van zwarte haver) dat als voordeel heeft dat het op erg voedselarme bodem kan groeien en pas laat op het jaar (tegen eind juli) ingezaaid moet worden. Dit geeft de beheerders de mogelijkheid de akker vooraf een 2-tal keer te bewerken zodat 'ongewenste' kruiden op een mechanische bestreden kunnen worden, een vals zaaibed. Niets van het gezaaide gewas wordt geoogst zodat alles op terrein achter blijft en het jaar nadien mee wordt ondergewerkt. worden.
Op andere akkers aan Vlaamse zijde wordt er ook gewerkt met oliehoudende gewassen zoals Gele mosterd, Bladrammenas of Koolzaad, de zaden hiervan zijn erg geliefd bij vinkachtigen.

Aan de Nederlandse kant wordt er gebruik gemaakt van zomerrogge dat rond half maart wordt ingezaaid, dit wordt dichter gezaaid zodat het als bulkvoedsel kan dienen voor de gorzen en vinkachtigen.
In 2020 is er opnieuw een akker met Boekweit ingezaaid als wisselteelt. Het is de bedoeling om elk jaar een akker met een ander gewas in te zaaien, te denken valt aan aan boekweit of luzerne. Beide gewassen vormen een prima voedselbron voor tal van insecten.

Een 2de type akkerbeheer betreft de *flora-akkers*, hier beheren we in functie van de zeer zeldzaam geworden akker flora. Natuurlijk liften ook diverse fauna soorten mee op dit gevoerde beheer.
Staatsbosbeheer gebruikt voor de flora-akkers winterrogge. Dit wordt in het najaar ingezaaid rond eind augustus. Enkele akkers worden door een hobbyist op authentieke wijze gedorst. Omdat dorsen door een aannemer erg kostbaar is en er weinig opbrengst van graan is worden de meeste akkers gemaaid en het maaisel wordt afgevoerd om een rottende laag in de bodem te voorkomen en om de akkers te verschralen. Bij de flora-akkers blijven er ook randen staan die weer gebruikt kunnen worden door de vogels.

Zwervende akkers: Vanaf 2019 is er op de Castelreesche heide gestart met zwervende akkers op verschillende locaties: 2 kleine akkers werden aangelegd voor voedsel voor overwinterende vogels en om te verschralen en zo meer struikhei terug te krijgen in het gebied. Deze akkers werden in 2020 verlaten, op 2 andere plekken in het gebied zijn nieuwe akkertjes aangelegd, de oude akkers worden vanaf volgend jaar weer meegenomen in het maaibeheer.

Het akkerbeheer gebeurt deels via uitbesteding en deels in eigen beheer.

akker	opp. In ha.				
Vlaanderen					
	Fauna Japanse haver	Fauna koolzaad	zomerrogge	Flora	Totaal
Wortel Kolonie	1	1		1	3
Merkske en Markske	0,6	0,5			1,1
Moer	0,2				0,2
	1,8	**1,5**		**1**	**4,3**
Nederland					
Broskens			2,0	2,7	4,7
Castelreesche heide			0,5	5,5	6
Voster-Schoor			3,5	2,5	6
			6,0	**10,7**	**16,7**

Houtkanten

- Een 50-tal jonge knotwilgen langs het Markske en Merkske werden geknot.
- Verwijderen van boomopslag uit braamstruweel (Gorpeind) in eigen beheer.
- Verwijderen van boomopslag uit braamstruwelen door aannemer in de Broskens .
- Opsnoeien langs de beemden en verwijderen omgevallen bomen in eigen beheer.

Poelenbeheer

2020 was het 3de extreem droge jaar op rij waardoor verschillende poelen in de zomer droog zijn gevallen. Aan Vlaamse zijde heeft Natuur en Bos hiervan geprofiteerd door in de periode augustus-september maar liefst 20 poelen uit te maaien verspreid over het ganse gebied. Het betreft poelen met een oppervlakte van 200 tot 2500m².
Aan de Noordermark zijn er 2 poelen vrij gezet van boomopslag dat intussen meer dan 3 m hoog was geworden waardoor de poelen volledig beschaduwd werden.

In 2020 is de knoflookpad Pelobates fuscus aan Vlaamse zijde geherintroduceerd in 12 verschillende poelen. In de buurt van deze poelen werd geschikt landhabitat voor de soort gerealiseerd. In de buurt van de poel werd de vegetatie goed gefreesd waardoor de pas gemetamorfoseerde padjes zich onmiddellijk konden ingraven bij het verlaten van het water.
Op een andere locatie werden alle coniferen rond het voortplantingswater verwijderd en met een kleine kraan de stronken verwijderd. Al dit hout is op compacte hopen geplaatst als schuilplaats voor fauna. Verder is het aanwezige zand met de kraanbak omgezet zodat er een prachtig stukje vergraafbaar zand is gerealiseerd.
Aan Nederlandse zijde zijn er 12 poelen met een zware beheerachterstand opgeschoond. Hierbij valt te denken aan het verwijderen van houtopslag rond de poelen. Het is de bedoeling om in de aankomende jaren gefaseerd deze poelen te schonen en/of slib te verwijderen.

Realiseren van bijkomend landhabitat voor knoflookpad
(Foto: Bart Hoeymans)

Bosexploitatie Wortel Kolonie

In Wortel Kolonie is er in het najaar een bosexploitatie uitgevoerd. In totaal wordt 1650 m3 hout gekapt verspreid over een oppervlakte van ongeveer 70 hectare. De werken situeerden zich in het zuidoosten van het gebied.

Het doel van de werken:

- het omvormen van naaldbos naar 'gemengde bossen'
- het verhogen van de structuur en variatie in het bos (verjongingsgroepen, ...)
- het verhogen van het aandeel dood hout.

Omvormingsbeheer van naaldbos naar 'gemengde bossen'

De bossen waarin gewerkt is bestaan hoofdzakelijk uit vrij monotoon naaldhout. Het is de bedoeling deze, geleidelijk aan, om te vormen naar een meer gevarieerd bos.

Dit kan op verschillende manieren door:

- op regelmatige basis dennen te kappen ten voordele van loofbomen. Hierdoor komt er meer licht in het bos waardoor inheemse loofbomen de kans krijgen om te kiemen.
- groepenkap: dit is het kappen van een kleine open plek in het bos (maximaal een halve hectare). Deze oppervlakte kan later spontaan verbossen. Bij deze kapwerken zullen er twee groepenkappen gerealiseerd worden.
- Werken met toekomstbomen: in het bos zijn bomen (jonge en oudere) met een goede (te verwachten) houtkwaliteit gemerkt met een blauwe verfring. Deze toekomstbomen worden selectief vrij gekapt en hebben een eerste snoeibeurt ontvangen. Doel is om op lange termijn kwaliteitsvol stamhout (meubelkwaliteit) te produceren.

Dood hout

Op meerdere plaatsen zorgen we ook dat er meer dood hout in het bos komt. Dood hout vormt onder andere een belangrijke voedingsbodem voor tal van diersoorten en zwammen. Zo zorgen we voor een biodiverser bos.
Dode en afstervende bomen worden normaal niet mee geëxploiteerd en kunnen blijven staan of liggen. Bovendien zijn er 35 naaldbomen 'hoogknotters' gemerkt met een witte ring. Deze bomen werden op drie tot vier meter hoogte afgezaagd waarna de stam kan blijven staan. Deze stammen zijn zeer geschikt voor tal van dieren die afhankelijk zijn van dood hout voor hun voortbestaan.

Ruimingspistes

Bij de boswerkzaamheden werd er gebruik gemaakt van ruimingspistes. Deze pistes liggen op 30 à 40 m van elkaar. Dit zijn gereserveerde stroken in het bos, met een breedte van 3-4 meter, die aansluiten op het boswegennetwerk. Bij het oogsten van hout rijden machines uitsluitend op deze pistes.
De belangrijkste voordelen van ruimingspistes zijn het beperken van bodemschade (bodemverdichting en sporen) omdat machines niet 'kriskras' door het bos rijden. Ook wordt de kans op het beschadigen van (toekomst)bomen sterk verminderd.

Productie van hout

In veel van onze bossen hechten we belang aan de productie van hout. Hout is een erg duurzaam product maar het overgrote deel van het gebruikte hout in Nederland en Vlaanderen komt uit het buitenland (in Nederland wordt ongeveer 92% van het hout ingevoerd). Vaak komt dit hout uit minder duurzaam beheerde bossen of verdwijnt het duurzame karakter ervan door de grote transportafstanden. Onze organisaties produceren hout via duurzame principes (criteria geïntegreerd natuurbeheer – criteria duurzaam bosbeheer) waarbij we rekening houden met ecologie, houtoogst en recreatie.

Overige bosbeheerwerken

Exotenbestrijding

Zowel in Wortel Kolonie (40ha) als in het Moer (37ha) werd een exotenbestrijding uitgevoerd. De bosbestanden werden gecontroleerd op het voorkomen van zaailingen van Amerikaanse vogelkers en Amerikaanse eik. Zaailingen van deze soorten worden uitgetrokken of uitgestoken, grotere exemplaren worden geringd. In beide gebieden vormen deze soorten geen groot probleem meer na intensieve bestrijdingsacties in het verleden. Wel dient er nog nazorg te gebeuren om hervestiging te voorkomen. Deze werken werden in eigen beheer uitgevoerd.

Hakhoutbeheer

In het Moer werd op een beperkte oppervlakte van 1200m² aan hakhoutbeheer gedaan. Hier zijn alle zwarte elzen afgezet zodat deze later opnieuw kunnen opschieten. Het takhout is op grote hopen geplaatst. Natuur en Bos heeft deze werken in eigen beheer uitgevoerd.
In Wortel Kolonie is er in de begrazingsrasters boomopslag in hakhout gezet (in totaal +/- 1 ha). Deels kunnen deze zones als hakhout beheerd worden maar een deel van de verjonging zal door de begrazing afgevreten worden zodat er een gevarieerd en structuurrijk 'wastine' landschap kan ontstaan.

Beheer bosranden

In de Schootse Hoek en Wortel Kolonie heeft Natuur en Bos over een lengte van 250 meter in bosranden gewerkt. Het betreft het afzetten van mantels in bestaande bosranden.

Doodhout in Wortel-Kolonie
Foto: Geert Brosens)

Beheer van dreven/lanen Wortel Kolonie

Paddenstoelvriendelijk dreven beheer

In Wortel Kolonie is ongeveer 30 km aan bomenrijen aanwezig. Oude lanen/dreven hebben vaak een erg hoge natuurwaarde, met name voor vleermuizen (als verblijfplaats en oriëntatie bij foerageren) maar zeker ook voor de mycoflora. Lanen vormen vaak belangrijke refugia voor talrijke bedreigde mycorrhiza vormende paddenstoelen (paddenstoelen die in symbiose gaan met bomen). In Wortel Kolonie bestaan de dreven hoofdzakelijk uit zomer- en/of Amerikaanse eik, dit zijn soorten waarmee veel paddenstoelen een associatie kunnen vormen. Vooral lanen met oude Amerikaanse eiken op plaatsen waar het gevallen blad niet kan blijven liggen kunnen een bijzondere mycoflora herbergen. Terwijl de ecologische waarde van Amerikaanse eik in bossen nauwelijks van betekenis is (voor paddenstoelen).
De bijzondere mycoflora van dreven kan alleen tot ontwikkeling komen en behouden blijven als de bodem voedselarm is. Dit kan door te maaien met afvoer van het maaisel, door de vegetatie te begrazen en/of bladval te verwijderen als dit blijft liggen. Ideale standplaatsen zijn vaak te herkennen aan een mosrijke bodem onder de laanbomen.
 In Wortel Kolonie worden de dreven kort gehouden door het maaien van bepaalde bermen (door stad Hoogstraten) en door een schaapskudde van 250 dieren die gedurende 3x2 weken per jaar op terrein aanwezig is.
Langs verschillende trajecten waar geen maai- of graasbeheer gebeurd (oa. Torendreef en Schooldreef) worden bijkomende werken ifv mycoflora uitgevoerd (in totaal bijna 5 km). Deze werken worden uitgevoerd via aanbesteding (Natuurwerk vzw) en in eigen beheer. De bijkomende werken bestaan uit het verwijderen (maaien) van boomopslag tussen de dreefbomen en het verwijderen van bladval met de bladblazer.

Rood: dreven met bijkomend ‘mycologisch’ beheer
Paars: dreefbeheer ifv landschap

Dreefbeheer ifv beschermd landschap

In het oosten van Wortel Kolonie ligt een oost-west georiënteerde dreef die bestaat uit een dubbele rij Amerikaanse eiken. De dreef is omgeven door bos. Onder deze dreefbomen is in het najaar alle boomopslag (enkele meters hoog) verwijderd zodat deze dreef, landschappelijk, terug tot zijn recht komt. Deze belangrijke zichtas door het bos is hierbij hersteld.

Veiligheidssnoei

Wortel Kolonie staat bekend om haar mooie compartimentenlandschap waarbij de talrijke dreven aspectbepalend zijn. Een vrij groot deel van deze dreef/laanbomen zijn aan het aftakelen met de productie van gevaarlijke en/of dode takken in de kronen. Om de veiligheid van onze talrijke bezoekers te garanderen is het noodzakelijk om op regelmatige basis de bomen te snoeien die langs de opengestelde paden gelegen zijn.
Daar de bomen vaak hoger zijn dan 25 meter worden deze met een hoogtewerker gesnoeid.
Deze snoei bestaat uit het verwijderen van alle dode en gevaarlijke takken. Afgestorven of erg zieke bomen dienen gekandelaberd te worden (of krijgen een eco-velling) zodat deze als staand dood hout behouden kunnen blijven. Ifv. van landschappelijke waarde dient ineens het waterlot van de stammen verwijderd te worden tot aan de eerste gesteltakken.
Het takhout wordt door de aannemer op compacte hopen geplaatst (of verhakseld en afgevoerd of op hopen geplaatst) zodat dit nog bruikbaar is als schuilgelegenheid voor kleine fauna.
In totaal werden er in 2020 via een aanbesteding bijna 800 dreef/laanbomen gesnoeid (zomereik en Amerikaanse eik) verspreid over 6 dreefsegmenten.

Recreatie

Door corona was het in 2020 enorm druk in onze natuurgebieden. Niet zelden ging dit gepaard met overlast maar deze crisis heeft ook duidelijk gemaakt dat er veel behoefte is aan ‘natuur in de buurt’. Natuurlijk zal een deel van de drukte afnemen als andere vormen van recreatie en vertier weer mogelijk zijn maar we zijn ervan overtuigd dat het belang van natuur, bos en beleefbaar landschap niet meer genegeerd kan worden.

Recreatief was 2020 een bijzonder jaar met een bivakzone die de helft van het jaar op slot moest en een bezoekerscentrum dat regelmatig niet bezocht kon worden.

Natuurlijk vergen extra bezoekers ook extra inspanningen. Zo werd het toezicht in de domeinen verhoogd onder meer omdat vele paden te maken kregen met met oneigenlijk gebruik (vb. ruiters of fietsers op wandelpaden). Dit extra gebruik heeft ook gezorgd voor extra beheerwerken om al deze paden ‘begaanbaar’ te houden. We zorgen ervoor dat de wandelpaden regelmatig gemaaid worden, dat de infrastructuur onderhouden wordt, dat er voldoende zitbanken worden voorzien enz…

In 2020 hebben we er ook voor gezorgd dat één van de natste stukken in de Halsche Beemden nu bijna altijd bezocht kan worden door de aanleg van een 120 meter lang, bijkomend knuppelpad.

Nieuw knuppelpad Halsche Beemden
(foto: Geert Brosens)

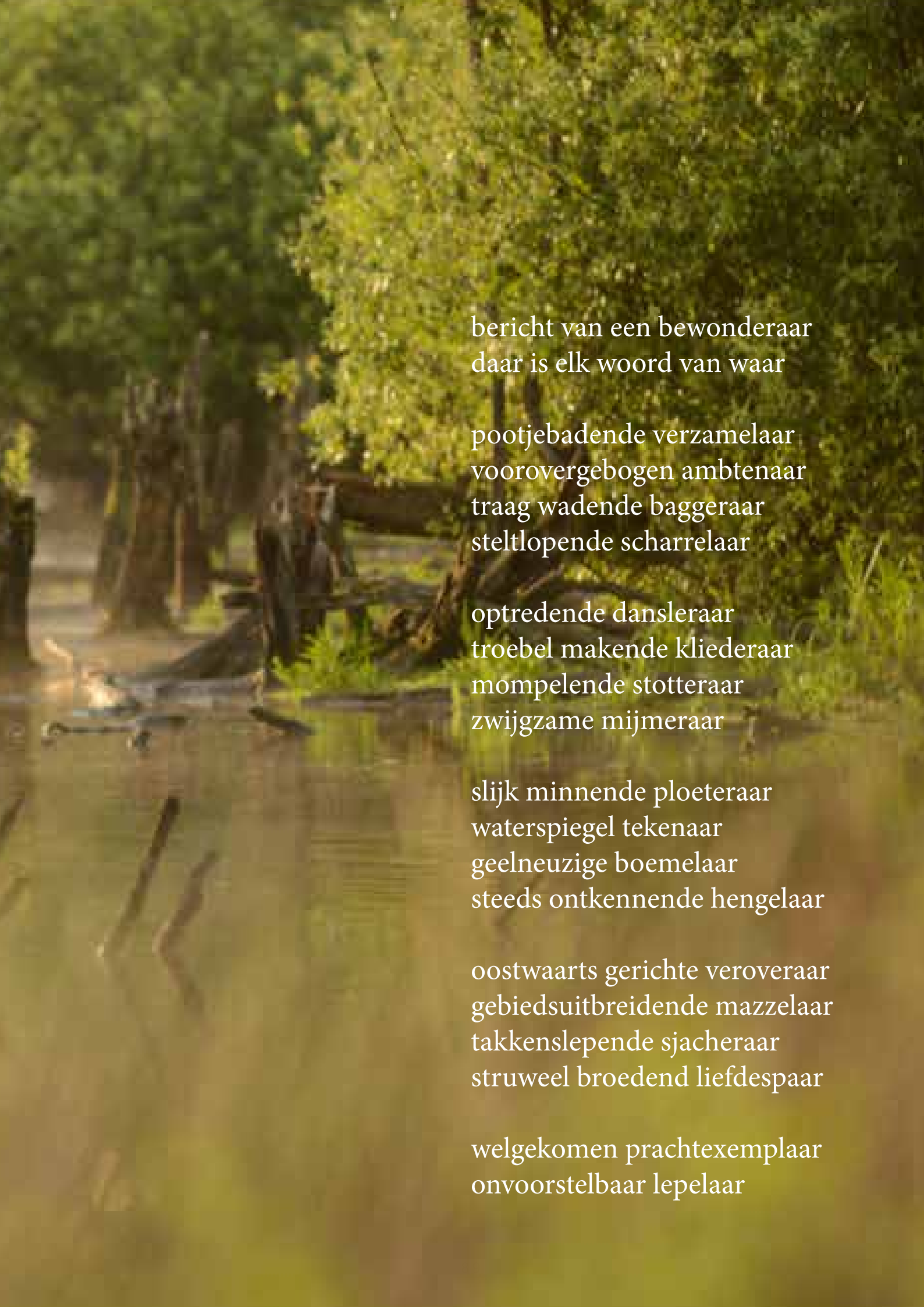

bericht van een bewonderaar
daar is elk woord van waar

pootjebadende verzamelaar
voorovergebogen ambtenaar
traag wadende baggeraar
steltlopende scharrelaar

optredende dansleraar
troebel makende kliederaar
mompelende stotteraar
zwijgzame mijmeraar

slijk minnende ploeteraar
waterspiegel tekenaar
geelneuzige boemelaar
steeds ontkennende hengelaar

oostwaarts gerichte veroveraar
gebiedsuitbreidende mazzelaar
takkenslepende sjacheraar
struweel broedend liefdespaar

welgekomen prachtexemplaar
onvoorstelbaar lepelaar

Colofon

Nieuwsbrief ‘het Merkske’.
Nummer 8, maart 2021

De nieuwsbrief ‘het Merkske’, is een gratis nieuwsbrief voor alle geïnteresseerden.
De nieuwsbrief is een uitgave van het Agentschap voor Natuur en Bos, Staatsbosbeheer, Natuurpunt Markvallei, waterschap Brabantse delta en Provincie Antwerpen.

Deze editie werd mede gevuld door bijdragen van onze vrijwilligers. Bedankt daarvoor!

Eindredactie door Bart Hoeymans (boswachter, Agentschap voor Natuur en Bos)
Vormgeving en lay-out door Geert Brosens (vrijwilliger, Natuurpunt Markvallei)
Opmerkingen, aanvullingen op deze nieuwsbrief of bijdragen voor de volgende nieuwsbrief kunnen gemaild worden naar : bart.hoeymans@vlaanderen.be